MAGYAR

PROTESTANS EGYHÁZI ÉS ISKOLAI

FIGYELMEZŐ.

HETEDIK ÉVFOLYAM.

VIII ik és IX ik füzet. 1876. Aug. és Szeptember.

I.

Két érdekes könyv a vatikáni zsinatról.

Elöitélet ugy vélekedni, hogy ránk a jelen idök vallásos vitái nem tartoznak; nagy gyarlóság, ha a külföldön egyházi érdekben folyó vitákat, különösen az államok és a római pápa és udvara s hivei közt folyókat csak felületesen ismerjük meg, — vagy épen futólag és félszemmel tekintgetjük. És politikai folyóirataink nyomoruságát, hogy ne mondjam szándékos mulasztását, „szemléink“ gyávaságát s félénk ildomosságát tanusitja, hogy ama nagy harcokat soha alaposan nem ismertetik; legfelebb csevegnek felölök.

A mai vallásos viták valóban különböznek a XVI. XVII. századbeliektöl, de fökép annyiban, hogy amazoknál sokkal fontosabbak; az ember szellemi szabadságát, a valódi keresztyén culturát mélyebben érdeklik. Most nem vitáznak alá rendelt fontosságu dogmák (urvacsora, eleve-elrendeltetés stb.) hanem életkérdések felöl. A társadalom szabadsága vagy elnyomatása, az államnak a pápa és papság kénye alá hajtása, a

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nevelés egész ügyének jesuita kézbe keritése, a keresztyéni egyenlőség vagy inkább egyenjoguság, egyenlő hivatás stb. forognak szóban.

A ki e kérdésekről és ezek miatti küzdésekről, a mi rövid látásu, vagy rövidre mutató lapjainkból szerez ismeretet, nem tudja mi történik Európában, nem sejti hogy külföldön e viták folyamában mi rólunk is van szó; a mi érdekeink is fen forognak; a mi jövőnket ott készitik elő, a hová szemeink el sem látnak. Nem érzi, hogy ami Némethonban és Ausztriában folyik, oly fergeteg összegyülekezése, mely fölénk közeledhetik, felettünk törhet ki s a baj ép oly véletlenül lephet meg, mint már sok meglepett, — s megtörténhetik, hogy elháritására épen ugy nem lesz erőnk, és előkészületünk, mint már sok egyébre nem volt. — Némethonban a birodalom egységét, az evangyéliomi szabadság és szellemi önállóság jótékonyságát nagy erélylyel és sikerrel ásta alá a jesuitismus, és még ama különben erélyes törvények által is, melyek ellenében létesültek, épen nem tekinthetni biztositottnak az egyház és iskola szabadságának, az állam függetlenegységének ügyét, — mikép a bajorországi ultramontánok győzelméből, a papok határtalan izgatásaiból világosan láthatni. Franciaországban, legyőzetése óta, rögtönzi, szaporitja a papság a csodákat, – melyeket Bucsánszky Alajos könyvnyomdája a magyar köznépnek is elmesélget — melyekre a legalábbvaló csalás bélyegét sütik ugyan szabadelvü lapok, orvosi vizsgálatok, hatósági nyomozások: de a csodák mind a mellett is szaporodnak s a csoda vallóinak száma, leginkább szinmutatókból, mindegyre gyarapodik. E mellett a papság a közép, most már a legfensőbb oktatás ügyét is kezére keritendő, — vagy legalább ennek küszöbén áll s birtokába jut, mihelyt egy kedvező pillanat egy forradalmi vértolongás rohama, a királyságot helyreállitja. És érdekes látni mikép használja fel a pápás papság a gondolkodás szabadságának jogcimét épen a gondolkodás és tudomány szabadságának leverésére . . . Angolhonban és Amerikában az állam már alig türheti a garázdálkodást, az alattomos ármánykodást, a vagyon

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

és kincs összehalmozása általi terjeszkedést, melyet a jesuitismus ott nehány év óta teszen, — mialatt Canadát jó részben Belgiummá tette, papi igába vetvén a családokat, a papságtól tévén függővé az országos képviselőkre szavazást, községek kormányzatát stb. Belgiumot pedig nemcsak hogy megigázta a papság, szép szerint hatalma alá vette, a hon fiait két ingerülten ellentétes pártra szakasztotta, a családokat középkori módon zsarolja és felhasználja: hanem a felsőbb oktatást is lassanként kezébe veszi, ezzel a jövőt is jó részben fenakasztotta és eltörpiti. És ami legtöbb, itt is másutt is, egy saját jellemü, a XVIII. századéhoz hasonló külszines, fényes, talán iparos és vagyonos, de szellemileg tehetetlen, szolgai és a szó nemesebb értelmében erkölcstelen culturát honosit meg . . . Mikép nyilatkoznak, mily elkeseredetten harcolnak e terjeszkedés ellen a belga Laveleye, az angol Gladstone, a németek közül sok lelkes ókatholikus tudós és hazafi: azt ugyan a mi hirlap- és szemle-irodalmunkból alig tudhatni meg. Nem csak politikus iróink nem tudnak vagy nem akarnak figyelmet forditni erre, hanem a magunk egyházának érdemes lelkészei és irói is alig szólnak némi komolysággal e dologról. Arra pedig, hogy alaposabban ismertessék: egy általában nem éreznek kedvet. Innen aztán azt tapasztalni, hogy Deák hires inditványát, Zsedényi attól eltérő nézetét, a rkath. clerus attól idegenkedését (!), épen ugy nem értik atyánkfiai, mint a mily kevéssé tudnának a jesuitismus érdekében, vallás-szabadság indokaival érveivel harcoló hegymögiek ellenében lábokon megállani. . . . most midőn a jézsuiták kitiltása inditványba tétetett a képviselő házban! . .

Ha ök, a „világ világossága“ nem tesznek semmit, vagy legalább ez ügyben komolyan alig tesznek valamit: lenditsünk mi kissé a dolgon, ugy a hogy tölünk telik — s ismertessünk egy pár érdekes munkát a vatikáni zsinatról, a romanismus életében uj korszakot kezdő, mindenféle társadalmi mozgalmakat gerjesztett tényről, — melynek lefolyása az illető tényezők s egyházi uralom jellemzésére oly fontos; eredményei talán fontosabbak, mint magok a trienti zsinatéi.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Egyik mü melyet ismertetni akarok, Epistolae obscurorum virorum cimü. A levelek a zsinat helyéröl irattak s Lipcsében jelentek meg 1872. Oly nagy értékünek nem mondhatom, mint XVI. századbeli névtársa, terjedségre nézve sem vetélkedhetik vele; de ügyesen szerkesztett mint amaz, történelmi vonatkozásu s igy még érdekesebb, vonzóbb, mint amaz. Egyszersmind tartalmassága mellett jeles humora — valódi humor! igen kedves olvasmánynyá teszi. Ha a XVI századbeli mü a reformatió korabeli bohó naiv szerzeteseket, ez a XIX. század ravaszabb, de mégis a zárdai élettel járó bohósággal nem kis mértékben biró szerzetesét irja, vagy inkább beszélteti. Mondják vagy inkább irják, hogy maga a pápa is sokszor olvastatta el magának s tulajdon jó humora igazolásául mindig nagy derültséggel hallgatta végig. — De a müben igen komoly adatok és nézetek is foglaltatnak, s egyáltalában nem sorolható ama minden áron mulattatni kivánó, de maradandó hatást nem okozó fércelmények közzé. Időrendet tart s a zsinat főbb eseményeit vagy inkább benső mozzanatait érdekesen emeli ki, ugy a mint azokat egy elég eszes és ravasz, de saját körében öszinte szerzetes felfogta. Egyet és mást leleplez, és az olvasó, még ha figyelemmel kisérte is a concilium dolgait, — kivált ha Magyarországból nézte, sok uj és örökérdekü körülménynyel fog belöle megismerkedni.

Az olasz barát egy némethoni kartársának irja leveleit, sok naivsággal melyet a régi obscurus-oknál is találni, — furcsa kevert nyelven, mely a régieknél németes konyhai és barát-latin beszéd vegyitése által tarka, itt az olasz barátok köznapi beszédmódjában előforduló, népies olasz kifejezések által. Épen e miatt olaszul nem tudókra nézve itt — ott érthetetlen volna s nagyon sok furcsaság elveszne, ha a romlott, izléstelenül elegyitett nyelvben nyilatkozó korcs izlést, a zavart nyelvezet által okozott kómikus hatást nem tapasztalhatnák.

A leveleket egy csomóban egy jezsuita találja meg, midön a szerzetesektöl elfoglalt egy épületből a mukások veszik ki. — Legelső levélben a már-már megnyitandó concilium feletti öröm talál kifejezést s az öröm a pater generalis szájá-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ba adott beszéddel és érveléssel indokoltatik. „A természeti tudományok, philologia, stb. elöhaladása lerontotta az emberekben a szentirás iránt való hitet és az egyház tekintélyét s emészti mint féreg az egyházi tan gyökereit. A veszély nagy, az egyház ijedtében nem tett ellene mást, mint azt, hogy vakon ellene állt, hadat izent a társadalmi fejlésnek, szellemi elöhaladásnak, — a helyett, hogy utól követve figyelemmel kisérve, szabályozta vólna önnön céljaira a haladást. A pápák és clérus tudatlansága csatlakozott a legszélsöbb reactionarius tanokhoz s ez által magát megvettette, nevetségessé tette. És ez régóta megyen igy. Meg kell vallani, hogy hibáztak (a papság és tanácsadói.) Most hát már segédeszközökről kell gondoskodni; különben a világ rájok szakad: miután már sem maradt birtokokban egyéb, mint „stulti et ignorantes, pueri et mulierculae.“ Amazok semmit sem érnek, de a nök valamit — igen. A régi tactica nem használ : archimedesi pontot kell keresni. „Nem hisztek Istenben, szentirásban, atyákban és az egyházban? Jól van majd csinálunk mi nektek valamit, a mi meglep benneteket. Ti nem lehettek bálvány nélkül; tehát adunk nektek uj bálványt, élöt, láthatót tapinthatót. Mint a zsidóknak vólt arany borjujok: nektek is kell, nektek is adunk. A pápát tesszük istenné s az isten megvetöi ez elött térdet hajtanak. Csalhatatlanná kiáltjuk ki s ez által egy legfensöbb földi tekintélyt teremtünk számotokra. Igy elengedjük nektek az isten, a szentirat, az egyház hivését; jövöre csak a pápában kell hinnetek, ki varázsló módjára a fehérből feketét csinál és a feketéből fehéret, — és határoz legfensöbbileg minden kötelességről és tantételről, a nélkül, hogy hozzá egy makknyit is értene . . . Az egyház, ugy a mint most (az infallibilitas kimondása elött) van, nem létezhetik. Most kezünkben van a gyóntatás, rendörség, censura s szent officium, és alig tudunk meglenni. Politikai és sajtószabadság mellett, hogy állhatna fen az egyház, ha az archimedesi pontot meg nem találtuk . . . Ha pater Secchi (a hires csillagász jesuita) azt tanitaná, hogy a nap forog a föld körül, ha pater Schrader politikát a Syllabus szerént adna elö, ha pater

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Cordoni az egyház történelmét a mi elveink szerént tanitná vagy inkább hamisitaná meg: a bolond is kinevetne bennünket. De most a pápa apokolokynthosisa*) után, nem bánjuk mi, mit mond a világ; csak egyszerüen feleljük: a pápa csalhatatlan, tekintélye fölül áll a természeten és észen; igazság nem az, mit a természet vagy az irás vagy a historia tanit, hanem a mit a pápa mond.

E nézet és terv valósitásának akadályait is elmondja. A pápa körül levők lanyhaságát és magának a pápának személyes jellemét. „Primo nihil intelligit de rebus ecclesiasticis, ita ut quando illi parlatur (beszélnek, előadnak) omnia frantendit (félre ért) et deducit consequentias tuttas contrarias; quando autem vis rectificare sbaglios suos (tévedéseit) non admittit errasse et inviperiscit in te (rád mérgelődik) et imponit tibi silentium, sicut scholari“ . E mellett titkot sem tart. Román kivül sem jól megyen a dolog. Német, francia, angol-amérikai püspökök telve vannak püspöki tekintélyök felőli nagy véleménynyel s kivált a németek tudományos elvekkel vannak fertöztetve és protestáns hajlamokkal. Ezeket nagy nehezen lehet mérsékelni; ellenökben alig lehet korlátokat állitni fel. Nagy ellenszenvet költenek fel az augsburgi ujság „conciliumi levelei“. Több rendbeli ellenség van a püspökök közt. Némely rész nem találja fel az uj dogmát a szentirásban, sőt a hagyományokban sem. Más rész eltürné, mint eddig, titokban hirdettetni, de formulázva kimondatni nem javallja. S aztán asszonyi körök is jó részben az ellenszegülő papokat pártolják. „Venerunt Romam sub praetextu concilii ex Anglia Gallia et Germania multae damae aristocraticae, partim stagionatae (éltesek) partim Magdalenae pentitae (bünbánó) partim impoenitentes; et apriverunt salonas (termeket nyitottak)“ és itt az ellenzéki püspökök egészen divatban vannak, stb.

Érdekes Darboy és Dupanloup francia főpapok

*) „Vizi tökké változás.“ Célozás egy régi latin költőnek egy satyrájára, melyben Claudius római császárról szólt. A kifejezés az ismert apotheosis istenülés nevezetet torzitja.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

(amaz a commune által megöletett derék párisi érsek, emez orleansi püspök) nézete, mely jó részben kimenti a helyzet leirását, melyet ügyes irónk szinlett naivsaggal elég böven ad. Valaki felhozta Dupanloup ellen — igy bészéli itt maga — hogy viszszatetsző, hogy egykor annyit küzdött a pápa világi hatalma mellett és most másképen vélekedik! A püspök feleli, hogy bánja előbbi bünét s vérével váltaná vissza mind azt a mit irt. Arról irtam, mondja, a mit nem tudtam, — mint Thiers barátom, ki magasztalva irt az első császárságról s csak a második alatt ocsudott ki ábrándjából. Nem tudtam én sem miben áll a pápai kormányzat. Mikor Rómába jöttem, hizelkedtek, elcsábitottak. Most letették álorcáikat az ámitók, vólt alkalmam felismerni öket. Darboy, ennél még erősebben szól. Páris Rómához képest az erény és szentség hazája. A papi kormány, rendeltetése ellen működik. A rendőrséget papok kezelik, ők adják a kéjárulók (bordély-gazdák) szabadságleveleit. Test és vér a francia papság is; de a rómaihoz nem hasonlitható. Papok vezetik a pénzügyet és oly aljas vállalatokba elegyednek, melyekről szégyen szólani. Ők a hadügy intézői s rablókat fegyvereznek fel a magok ügyében. Oly dolgokat mivelnek melyekről a vadak és barbár népek erkölcsi érzése is elborzadna. — Egy angol-amérikai püspök azt nyilatkoztatá, hogy ha az amerikaiak tudnák, miben állt vóltaképa papok világi kormányzata, elhagynák egyházokat.

Azután érdekesen vázolja az egyes államok és kormányok viszonyát a conciliumhoz. Franciaország kivánta, hogy egy embere által részt vehessen a conciliumban; — nyilvánitotta, hogy a csalhatatlanság dogmává emelése által, a concordatumot megszüntnek fogja tekinteni. Antonelli az elsőre azt felelte, hogy ott semmi dolguk a világi kormányoknak; a concordatum megszüntetésével pedig a szent szék semmit sem gondol. Beust bárót majom-ösztöne vonzotta, hogy Franciaország izenetét ismételje. Ez által nevetségessé tette Ausztriát, mely „plus omnibus aliis mancat consilio et criterio“ (mind közt legkevesebb eszélye és itélőtehetsége van) s mely mégis tanácsot akar adni! És pedig Trautmansdorf által, kinek egy

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

öséről mondta a hires Abraham a sancta Clara: „utrum tali a sino affidatur pagus“ (ilyenre bizatik.) De különben jó katholikus és itt kedves, egyszersmind Antonellinek engedelmes. Poroszország már jó előre figyelmeztette az államokat a concilium rosz következéseire; most Arnim a képviselője, ki eszes ember s gondot okoz a papoknak. Angolország figyelmes megbizottja ez ügyben Russel Odo. Antonelli szereti ezt, mert igen eszes ember, bár tudjuk, hogy gyűlöli a szent „baracca“-t (a szentek római sátorát) és ellenek áll az öt ostromló szép hölgyeknek is, „quae eum obsident partim per caritatem divinam, partim quia est pulcher juvenis et bene conservatus.“ Gladstone-nál kieszközlötték, hogy lord Acton küldessék, Döllinger esmerőse, eszes tanult ember. Ez is ellenzi a dogmát, mivel fél hogy Angliában ingerültséget okoz s akadályozni fogja, a mire a lord törekszik, egy nagy kathólikus párt alakitását. — Meg vagynak akadva a német és más püspökökkel több okból is. Nem számitottak rá, hogy ezek elvárják, hogy dogmájok a szentirásból, más kútfőkből igazoltassék. Nem lehet ezeknek hazudni, csürni csavarni. A jesuiták barátai s pártolói pedig „sicut animalia muta, aut bestiae ignorantes, quando boccas aperient, nos compromittunt.“ Beszélnek arról, szavaznak arra, a mit nem értenek.

Végre mégis felkiálthatnak: „Consummatum est !“ A dogma létre jön. Majd a fővárost birtokba veszik az olaszok. És a nagy félelem megszűnik. A szent öreg „vivit“ mangiat, bibit, dormit bene, cantonat omnes ad solitum (szokása szerént minden embert agyon beszél) nugat (igy !) et facit suos calemburgos (élc) sicut nihil fuisset arrivatum“ (mintha semmi sem történt vólna.) A jézsuitaság pedig és a többi, jól érzi magát az olasz királytól nyert dij (és a péterfillérek) miatt s most már imádkozni kell, és a maga módja szerént kész is a király életeért, hogy minél tovább kaphassa évi járadékát. — Erre aztán nagyot nevetnek; s a helyzet valóban nevetséges is — nekik. De vajon komoly embereknek is az-e ? itéljék meg kik a concilium utáni eseményeket ismerik s kik belátták, hogy itt az emberiség egy nagy részének boldogságával üznek játékot.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

A másik könyv már komolyabb s valódi történelmi becscsel biró. Érdekes már csak létre jöttének története is.

Némi idővel a vatikáni concilium után egy könyv jelent meg Rómában Pomponio Leto álnév alatt s ily cimmel: „Nyólc-havi időzésem Rómában a vatikáni zsinat idején. Egy kortársra tett behatások.“ A mű szerzőjét egy ideig a legmélyebb homály fedte. Olaszországban, olaszul iratván, általános és nagy figyelmet vont magára, részint irodalmi valódi értéke, részint rejtélyes vólta által. Gladstone a pápaság ellen irt művei alkalmából, nagy dicsérettel mutat reá. Kitetszett a mű benső valójából, hogy szemtanu irta meg az eseményeket, melyek benne foglaltatnak; és e tekintetben az olvasó egy percig sem marad kétségben, midőn olvassa az iró nyilakozatát, miszerént „vagy azt irta meg, minek személyesen tanuja volt, vagy a miket teljesen hiteles tanuk tekintélyére fogadott el“. A gyanu egy darabig Nobili-Vitelleschi marquisra esett, kiről azt hitték, hogy a conciliumban részt vett valamelyik barátjától kapta az adatokat. De most már egész Olaszországban tudva van, hogy haszinte lehet is része a mű létre jöttében a marquisnak, de a könyv eszméi s nagyobb részben nyelve is, és az egésznek irányzata, a marquis testvérének sajátja, — ki a concilium tagja vólt, mint Osimo és Cingoli püspöke, ki nehány hó előtt halt meg igen jó korában, miután valamivel előbb a bibornoki kalapot megnyerte. E főpap széles tudományu, nagy műveltségű, szabad nézeteket valló és kedvelő ember volt, bölcselmi nézetekre s törekvésekre ép oly hivatott, mint éles és mély belátásu államférfi, — mindemellett is buzgó és őszinte katholikus. Olaszország szabadelvű kathólikusai, kik nagyobb számmal vannak, mint gondolnók, sok szép reményt helyeztettek Vitelleschi püspökben. Esmeretes szabad nézetei dacára is kedves ember vólt a pápa udvaránál; neve olykor azokéi közt emlittetett, kik a mostani pápa utódaivá lehetnének. Korai halála mind ennek véget vetett; csak ez élénk behatásokat kifejező könyve maradt; csak ez tanusitja, mi lehetett vólna ő ha meg marad, egyházára és nemzetére nézve.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Vitelleschi bibornok — mert bizton emlithetjük nevén, mint a könyv szerzőjét, bár elhihetjük, hogy testvérének is van benne része — ugy látszik elvben nem roszalta, hogy a concilium összegyüjtetik. De észreveszi s kitünteti, hogy az összegyüjtés céljára nézve nem ért egyet, tévedést talál a tényező embereknél s ez észrevételét ki is nyilatkoztatja. A pápa például egy ünnepies alkalommal s nyilvánosan azt fejezte ki, hogy „nemcsak hibás, hanem káromló beszéd is azt mondani, hogy az egyháznak reformra van szüksége.“ Erre szerzőnk azt feleli: „ha semmit sem kellett változtatni, mi szükség vólt a vatikáni zsinatot összehini, három századdal a legutóbbi zsinat után ? Ha pedig változtatni kellett, mindenesetre reformálni, az az javitni kellett. Ha a pápa azt oly általánosságban mondja, önmagát itéli el, hogy összehitta. És ily értelemben nem egy praelatusa vólt, söt bibornoka is a curiának.“ Nem azért roszalta hát Vitelleschi a zsinat összehivatását, hogy reformnak s változtatásnak szükségét nem látta vólna, hanem mivel nem vólt bizodalma az egyházi uralkodó párt képességében vagy hajlandóságában, hogy megküzdjön ama bajokkal, melyeket az egyházban látott s melyekről tudta, hogy az egyház erélyét csökkentik, jövőjét fenyegetik. Azt pedig hogy e veszélyek elháritása végett, a pápa csalhatatlansága, mint átok alatt kötelező tantétel, kimondassék: épen oly gyarló mint roszul választott eszköznek tekintette.

„Hát nincsenek — kérdi egy helyen — más hiányok az egyházban, csak az, mely az egyházi tekintélyre vonatkozik ? Csak ez ma meggondolást érdemlő dolog ? Nincs más mely a közönséges zsinat figyelmét érdemelje és foglalkoztassa, ha már összehitták 300 év lefolyta után a végre, hogy a vallás érdekei felöl tanácskozzék ? Nem volna-e például méltó, hogy a XIX. század nagy zsinata, nyomozza ama különféle okokat, ama gonoszokat, melyek ami korunkbeli kath. népességet nyomják; e népek sok tekintetben szembetünő rendetlen állapota, gyarapodásának lassusága, erkölcsi, állami és társadalmi viszonylagos hanyatlása ? Az az alantas állás, mely épen oly arányban mutatkozik, mely arányban alkalmazza magát vala-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

mely nép az egyházi rendszerhez, melyet a pápaság a conciliumon felmutatott s tárgyalás alá adott (schema de ecclesia)? Ehhez statistikai mélységes tudomány sem kell; egy tekintetre megláthatő, mily különbség van müveltség és jóllét tekintetében Spanyol- és Angolország, Irland és a brit királyság többi szigetei, Portugal és Hollandia, déli és éjszaki Amérika, Olaszhon és Németország, Savoya és Svájc közt, — sőt ez utóbbi tartományban is a kathol. és protestáns cantonok közt."

Már ez maga eléggé figyelemre méltó, hogy ily kérdéseket nyilvános tárgyalásra tüzne ki egy olasz püspök és utóbb bibornok; de a felelet, melyet ezekre ad, nem kevésbbé. Ugy találja, hogy azok a népek, melyeket a pápaság a maga kénye szerént idomit, nemcsak anyagilag vannak mások mögött, hanem a tudományokban és művészetekben is, továbbá „nagy vállalatokra" és mint kifejezi „mindazon hasznos intézetekre nézve, melyek által halandó ember teremtőjének dicsöitésére lehet." — Főkép Franciaországban találja fel a legérdekesebb képeket s magyarázatokat e tételhez, a mennyiben e tartomány egyszerre kétfélét mutat fel. Egyfelől ugy mutatkozik, mint a mely a legelső nemzetekkel vetélkedik tudományban és művészetekben, bölcselemben és iparban, valamint jóllétben is. De a képnek van másik oldala is, mely mutatja, hogy Franciaország egy vonalon áll azon nemzetekkel, melyek az ujabb-kori művelödés elöhaladtában kiestek az elöbbi rangból. Lehet-e okát mutatni ki e sajátságos kétféleségnek, egy azon nemzet életében? A szerző azt hiszi: igen, és igy okoskodik:

„Az encyclopaedistákon (XVIII. századbeli bölcselök) kezdve a mai napig, vólt Franciaországnak tudósa sok, kik egy- vagy másképen elősegitették az ujkori francia nemzet szellemi gyarapodását: de hányat ismert el ezekből saját gyermekeinek Róma? Mily sok törvénye, intézménye s a tudománynak mily nagy kincse nélkül volna most e nemzet, ha Róma parancsoló szava uralkodott vólna felette? Képzeljétek, mi vólna következése, a francia művelödésre s tudományra nézve, ha értelmi elöhaladása a római index (eltiltott köny-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

vek jegyzéke) és censura birálatai s rendelkezései alatt állott vólna ? Mi része van itt a katholicismus befolyásának (értvén itt nem a keresztyénséget, hanem az ultramontánságot vagy rómaiságot) Franciaország polgári dicsőségében és értelmi előhaladásában. Mind az, a mi jó történt, nem inkább Róma ellenére, mint általa történt-e ?"

Szerzőnk az encyclopaedistákra, szabadelvűségre hivatkozik; de valamikép azt ne gondoljuk, hogy netalán azokkal rokonszenvez, kik a polgári előhaladást és jóllétet vallás nélkül létesithetőnek gondolják. Sőt inkább határozottan sürgeti „az élő és erős hitet," mint oly eszközt, mely a szülemlő és tovább fejlő polgárosodásnak, ha e névre érdemes akar lenni, mellőzhetetlen tényezője. Lényegökben helyes és üdvös vallásos ösztönök voltak azok, melyek a pogány népek művelődésének legnemesebb formáit megalapitották; s e népek állami elaljasodása, elhanyatlása, egyenlő léptekkel halad elő a vallásos érzés megvesztegetődésével. Szerzőnk a vallásnak igaz hive; csak azon absolutismus ellen tör, mely a vatikáni zsinatban tetőpontra ért, mely kiszoritja az egyházból, attól elszigeteli és külön független munkásságra kényszeriti s igen sokszor az egyház elleneivé teszi azon elemeket, melyekre szükség van, hogy az emberiség rendesen és helyesen fejlődjék. Ez absolut kormányzat eredménye látható szerzőnk szerént azon különbségben, mely az általa fejlesztett, szerénte idomitott államok s ama mások közt van, melyek megmenekültek e befolyástól. Az elsőbbekben értelmi és erkölcsi tespedést lát, mit csak a forradalmi szellem olykori kibuzdulása vagy erőszakos kitörése mérsékel, — nem az a természet törvényének megfelelő pezsgés, mely az előhaladás és fejlés csendes és határos tényezője; hanem az, mely az emberi szenvedélyek erőszakos, vadállati és szenvedélyes fellázadását jelenti, a törvényes és természetes tekintély ellen. E forradalmi hajlam idült és állandó bajává lett a pápai önkénynek hódoló népeknek; holott általában csak a természetes, lassu és békés fejlés eszközölhetné a társadalmi erőknek gyarapodását, a nemzetnek, természetén alapuló s kivánt jóllétre jutását. Az a társadalmi és

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

állami előhaladás, mely az utóbbi kétszáz évben Európában és Amérikában létesült, a római Curia ellenére jött létre. Másfelöl azon államok, melyek Déli-Amérikában vagy másutt, körükben teljesen szabad játékot engedtek a hierarchia tanainak s törekvéseinek, gyalázatára szolgálnak az ujkori polgárosodásnak és a római egyháznak igen komoly gondokra adnak okot.

S mi teszi világossá e különbséget? Csak két módja lehet a magyarázatnak. A dolgok ily kedvezőtlen állapota, vagy attól van, hogy a kétféle erkölcsi vagy értelmi nevelés közt van lényeges különbség, vagy hogy az a roszabb állapot, a népek saját fajbeli hajlamain, vonzódásain, és éghajlatbeli tényezőkön épül. Az ultramontánság párthivei az utóbbi körülményekben keresik az okot. Ez elveikhez illőbb, bár e nézet az emberiségre nézve megalázó, — és ha elfogadható vólna, helyrehozhatatlan hibát tenne fel, — más szóval azt, hogy az emberiség egy nevezetes és nem alább való része, örökös süllyedésre s alábbvalóságra volna a teremtőtől kárhoztatva. — Szerzönk az előbbi nézethez csatlakozik és nézetének helyességét igazolja a kath. népek értelmi és erkölcsi neveltetésének igen éles elméjü és érdekes elemzésével. E nevelésmódot, szerinte, szorosan meg kell magától a katholicismustól különböztetni. Olvasóinkat magára a könyvre utasitjuk, hogy a remekül kidolgozott részt megismerjék; itt csak némely pontokat érintünk, különösen kiemeli azt a roszat, melyet a tekintély elvének rendkivüli magasztalása s tulbecsülése okoz; az, hogy ez elvre épitik minden intézkedésöket, hogy ez az elv annyira áthatja a kathol. nevelést, hogy mindenben a mi tanittatik és minden módjában a tanitásnak s nevelésnek ez foglal első helyet, ez lesz céllá, — eredmény pedig a legabsolutabb hatalom iránti feltétlen engedelmesség. Az ily nevelésnek következése, hogy meggyengül, sőt néha elenyészik elnyomatik az egyéni lelkiesmeret müködése, melyet igy magába foglal és mintegy felemészt az egyház tekintélyére támaszkodás. A személyes felelősség érzete alig létezik „s ez által a jónak és rosznak felfogása nem lesz egyéni és öntudatos vagy önkén-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tes, hanem kénytelenségből eredő és másra háritott.“ Gyakran megtörténik — ez a római egyház püspökének és cardináljának valóban megdöbbentő állitása — hogy valamely kath. ember, bár szokatlan elmebeli felsőséggel bir, semmi más ismerettel nem bir a jóról és roszról, mint a mely ismeret a külső egyházi tekintélytől ered s ez a tekintély néha egyes gyarló személynek szeszélyes akaratán épül. S ez nem csak főelvekre nézve van igy, melyekre nézve néha kikerülhetetlen és hasznos a tekintély után indulás, hanem a lelkiesmeret tehetetlensége s külső tekintélytől függés előfordul mindennapi dolgokra és eshetőségekre nézve is, — és oly megszokottá lesz, hogy még u. n. müveltebbek is, polgári és társadalmi dolgaikban is akarat és önkormányzat nélküli gépekké vagy állatokká sülyednek.

A lelkiesmeret ily kicsinyes és kényszerü kormányzata irányzására nem csak igen bölcs, hanem egészen szent emberek kivántatnának. De miután a kormányzók legnagyobb része épen nem ilyen, a lelkiesmeret gyakran félrevezettetvén, könnyen megtéved; és sohasem tanulván s szokván meg itélni ön ügyeiről és önmagát kormányozni, elveszti önvezetési képességét, fokonként tehetetlenné lesz, s végre egészen hólt állattá; mint a test tagjai, melyek nem használtatva, utóbb elvesztik erejöket és munkaképességöket. Ebből két baj ered. Az igy nevelt ember, midön oly helyzetbe jut, hogy ön sorsa vagy tette felől kell határozni, segélytelenül érzi magát és vakon rohan erre vagy amarra s megtörténik, hogy az elnyomó tekintély zsarnokságára való feleszmélés a jezsuiták növendékeit a legvadabb forradalmi kihágásokra ösztönzi. A másik bajt szerzőnk igy irja le:

„A külső (az az nem saját öntudatból eredő) tekintély, csak kétfélekép lehet kifejezve, mondott vagy leirott szókkal. De ilyképen kifejezett tekintély nem képes az emberi cselekvés végtelen sokfélesége s az emberi sziv számtalan rejtekei mellett előforduló minden esetet kitalálni s minden esetre adni a jóról és roszról élet szabályt; ugy hogy sok eset fordul elő, melyben az egyén vezér nélkül marad s a helyes utat csak ugy talál-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hatja el ha saját lelkiesmeretének ösztönétől kérd tanácsot. Innen erednek a nehézkes megkülönböztetések, elmebeli habozások s kialkuvások, melyekben számtalanszor hibás elhatározásra jut a nép, melynek erkölcsi ösztöne nem erős és határozottan irányozva nincsen."

Nem követhetjük szerzönket elemzéseinek további folyamában. Csak azt emlitjük meg, hogy következtetéseiben végül oda jut, hogy a rkath. nevelési rendszer eredménye az, hogy a helyett hogy kath. világot alkotna, alkot katholikus pártot, mely minden országban lassanként elkülönzi magát, szokásait, érdekeit, érzéseit — s ellenkezésbe jut a népek másféle részével. Gátat emel a müvelödésnek a kath. népek közötti elöhaladása ellen, az által, hogy oly tudományt alapit meg, mely egy részt hajthatatlan, más részt képtelen tulajdon célját is elérni; elég erös, hogy alattvalói részéről minden ellentállást leküzdjön, de nem erös arra, hogy azokat magához felemelje. „A dolog természete hozza magával, hogy e tekintély örök harcban van a világ többi részével; kész és merész nehézségeket támasztani a polgári társaságban melyre hatása lehet, de képtelen arra, hogy győzzön a csatában, melyet elöidézett." — Ez a kormányzat és tekintélyre törekvés az, mely sok száz évi küzdés után vég győzedelmet vivott ki s megszenteltetést nyert a vatikáni zsinat által, — de talán egyszersmind első hatalmas lökést is arra, hogy idestova — tönkre jusson. Ez az egyház jelenben a legabsolutabb s legkorlátlanabb theocratia, a mely a földön valaha vólt. Az egész gépezet kormánya a római püspökben van összepontositva, kinek felelösség nélküli kényéhez vagy akaratához kell a keresztyén egész községnek viseletét alkalmazni, hit és erkölcsiség dolgában, — az az mind abban, mi csak a földi életre tartozik. Alig gondolható valamely földi hatalom, mely a pápa intézkedéseit ellenörizhesse; de ha valami ily hatalom lehetne is, az mostantól fogva bizonyos, hogy maga az egyház nem gyakorolhat többé ily ellenörzést; annak utját bevágta a vatikáni zsinat a pápa apotheosisa vagy istenitése által. (A bibornok nevezi igy!.) A püspöki kar szándékosan vetköztette ki magát egyházi hatóságának legutólsó

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

rongyaiból; mert átok alá vetette azt, ki a pápa „legfensőbb hatalmának teljességét“ csak kérdésbe is merné tenni, — mely hatalmát ugy állapitotta meg a zsinat, hogy az „rendes és közvetetlen főhatalom sive in omnes et singulas ecclesias, sive in omnes et singulos pastores et fideles.“ Ez által a püspökség le van alázva, mint szerzőnk megjegyzi „hivatalos megbizott“ vagy eszköz szerepére, a nélkül, hogy maradt vólna valamely valódi és e hivatal lényegéhez tartozó hatásköre a tan és erkölcsök ügyében, vagy vólna valami osztályrészök az egyház hatalmában; miután ki van mondva, hogy a pápa elhatározásai a hitet és erkölcsöt illetőleg, függetlenek az egyház megegyezésétől.

A könyv megható vonásokkal adja elő, mikép jött mind ez létre; előadja lépésről lépésre. Fejezetekre van osztva; annyira a hány hóig ült és működött a concilium. Részint krónikája annak a mi ott történt, részint emlékezetek jegyzéke s azon benyomások tolmácsolása, melyeket az események egy nemes egyszersmind erős lélekre tettek, — arra, a kinek helyzeténél fogva az a szerencse jutott, hogy mint maga is szereplő, a dolgokat és azok rugóit a szinpadról szemlélhesse s igy egész valóságokban felfoghassa.

Manning, az oxfordi deákból lett hires convertita érsek, a conciliumról kiadott pásztori levelében azt mondja, hogy soha sehol nagyobb egyetértés nem uralkodott, mint a vatikáni zsinatban, — és hogy rosz akaratu álnokság s csak a zsinat meggyülöltetése végett roszakaróktól koholt rágalom stb. a mit némely akkori hirlapok, ellenkezőt állitottak s hirleltek, nekünk azonban ki kell mondanunk, hogy a mit e könyvben Pomponio Leto, az az Vitelleschi bibornok elmond, teljesen megerősiti a lapok ama tudósitásait s bámulatos szinben tünteti fel a német és más püspökök zsinat alatti és utáni viseletét, előbbi elkeseredett harcát s utóbbi fanatikus küzdését, előbb a csalhatatlanság dogma ellen, utóbb mellette ..... Manning megkapta jutalmát: a jesuiták dicsöitését s hálaajándékát: a dogma kihirdetése napján Bellarmin arcképét, magasztaló körirattal, — utóbb a bibornoki kalapot: de jobb

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

érzésü keresztyén ember, bármelyik egyházhoz tartozzék, szomoruan kénytelen elismerni, mily álnoksággal s a ker. erkölcsiség mily arculverésével jött létre a csalhatatlanság tantétele s általában a vallás, az isteni vallás legfensőbb érdekét mikép veszélyezteti a jesuita párt, a maga mindenütt, itt is egyébütt is mutatkozó erkölcstelenségével.

Nem fejezhetem be e rövid ismertetést egy észrevétel nélkül. A római egyház nevelése hibás módját esmernünk kell, megrónunk szabad. Az evangyeliomi protestáns nevelési elveket, nemes és hasznos voltokért, dicsérnünk természetes dolog; protestáns szabadságunkért a Gondviselésnek hálát adni, mindennapi kötelesség. De van ebből folyó más nagy kötelességünk is, a protestáns szabadság megérdemlésére törekvés. Ha ezt nem teljesitjük szégyen emlegetni is, szégyen a másik fél hibáit rovogatni — a más háza előtt seperni. A szabadság megérdemléséhez nagy dolog szükséges: a szabadnak lenni tudás. És szabaddá nem lehet senki, ki szellemi és erkölcsi erőkkel nem bir arra, hogy az evangyéliomi tökéletesség eszménye felé küzdjön és sikeresen küzdve magát az általános romlottság (corruptió) ellenében is, tisztasága tudatában megtartsa, és ne felejtse, hogy a rosz világban is egy jobb hazának, Jézus országának polgára. Ez egyetlenegy tekintélynek szivből hódoló, ennek törvényei által mindég eligazodást lelt protestantismus vólt az elmult századokban „a föld sava." Vajon nem kezd-e máskép lenni, legalább a mi nemzetünkben; nem izetlenült-e meg a só; nem mutatkoznak e rajtunk a hanyatlás világos jelei? Arról talán máskor elmélkedjünk.

— e — r.

A theologiai fakultások az olasz parlament előtt.

(Vége.)

Del Zio, a hetes bizotság tagja, egy uj, még eddig nem látott nem hallott álláspontra helyezkedik, melynek csak azért nincs értéke, mert különös. Hosszan magyarázgatja nézeteit, melyek alapjokban ide mennek ki. A theologiai fakultások Olaszországban ugy, mint Német- vagy Franciaországban az

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

állam és egyház közt levő szerződésen nyugosznak. Az állam adja az anyagi erőt, de a consistoriumok, illetőleg a püspökök határozzák meg a tanfolyamot, annak tárgyát, szellemét stb. Már most ha valamelyik állam el akarná törülni egyetemén a theologiai fakultást, egy az egyházzal a történetek folyamán kifejlődött s hallgatagon mindig elismert szerződést sért meg. Valódi concordatum sértést visz véghez. Van-e ehez joga az államnak? kérdi Del Zio. Lehet, de egy feltétel alatt, s itt kezdődik okoskodásának különössége. Azon feltétel alatt, hogy midőn egy meglevő intézményt tönkre tesz, kijelölje, hogy minemü haladás vagy fejlődés érdekében teszi azt. Ez utóbbi nélkül az állam eljárása az önkényesség szinét, a fenforgó esetben a vallástalanság szinét viseli magán. Hogy ettől meneküljön, az olasz törvényhozásnak nem szabad oly mereven oda vetni, mint a törvényjavaslat első cikkelye teszi, hogy a theologiai fakultások eltöröltetnek. Hanem kell neki tenni mit? Azt, hogy jelentse ki a törvényben, hogy a kijelentett theologiát törli el, de a rationalis theologiát föntartja, mert tudni való — mond — „hogy a rationalis theologia a kezdete és vége a régi filologiának.“

Ő ez álláspontját kifejtette a bizottságban, de nem talált többségre. Ujra kifejti a házban s azt állitja, hogy a ki ő vele egyet nem ért, annak logikusan csak a bizottsági halasztó javaslatra lehet szavazni. S ő bizonyosan erre szavaz, ha nézete el nem fogadtatik.

Állithatom, hogy egy hang sem emelkedett ez uj szempont védelmére.

Abignente, szintén bizottsági tag, a következő szónok. Hosszan beszélt s a ház figyelmét le tudta kötni. Ereje nem uj adatok, érvek elöhozásában, nem is a már felhozottak ujabb szempont alá helyezésében állt, inkább élénk, vitatkozó modorában. Határozottan a miniszteri javaslat mellett van. Beszédének, mely leginkább Boncompagni és Berti cáfolásában állt, csak egy pontját kivánom idézni, azt melyet még előtte egy képviselő társa sem vallott. Idézett két ellenfele azon érvét, hogy a theologia eltörlésével a tudományok élőfáját fog-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ják megrabolni azzal torolja vissza, hogy a positiv theologia nem tudomány. „Ha egy theologiai eszme speculaciója van szóban: jól van, ez tudomány; hasonlókép ha theologia alatt azon általános viszonyok keresését és megállapitását értjük, melyek közt a vallások születnek: jól van, ez is tudomány. — De positiv theologia és tudomány két különböző dolog. A tudomány a tények s az okok evidentiájára támaszkodik, a positiv theologia pedig a hagyomány és hitre: a hagyomány pedig nyilván nem tudományos adat.“ Egyébiránt ezért nem tagadja a vallás jelentékeny voltát, sőt ugy nyilatkozik, hogy „egy-egy társadalom lelke vallásában van; egy-egy nép a vallás piedestáljára állitott szobor, élőfa mely a vallás gyökerén nött nagyra.“

Elfogadja azért a miniszteri javaslat első cikkelyét. A másodikra nézve szivesen látná, ha az egyháztörténelmen és bibliai nyelveken kivül az összehasonlitó mithologiának, illetőleg az összehasonlitó vallástudománynak is állittatnék katedra a bölcsészeti fakultásoknál.

A ház most adta először jelét annak; hogy a vita végét kivánja, kéri a zárbeszédeket. Correnti a miniszter ellene van a zárbeszédek azonnal való megtartásának, s mivel az idő haladt a vita másnapra halasztatik. Correntinek az ülés bezárása előtt mondott kis beszédéből szükségesnek tartok felhozni három dolgot. Az egyik vonatkozik Massari-ra, kitől rosz néven veszi, hogy ha a theol. fakultások föntartását oly égető szükségnek tartja az államra; mért nem tesz inditványt e határozott célra s mért szavaz a bizottsági halogatásra. A másik illeti Abignente-t, kinek beszédéből jó eredményt vár javaslata elfogadására, de azt hiszi, hogy beszédje több pontján tul lött a célon, mert szerinte, — s ez a harmadik nevezetes dolog mire céloztam, — a fönforgó kérdésben a házban nyilvánult kétféle vélemény, a miniszteré s más felől Boncompagni és Berti-é közt nem elvi különbség van, hanem inkább gyakorlati, vagy alkalmazási különbség.

A vita 4-ik napját Correnti, a kultuszminiszter nyitja meg. Hosszu, érdekes beszédjét, melynek elhatározó befolyása

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lön a házra egész terjedelmében csak azért nem közlöm, mert eleitől végeig, mint a dolog természete hozza magával — polemikus. Polemizál még egyszer a bizottsági előadó, aztán főként Boncompagni és Berti érvei ellen. Mi pedig több megelőző szónoknál láttuk ez érvek, kisebb nagyobb sikerrel előadott cáfolatát. A hatást, mit az élőbeszéd költ, habár már jól vagy rosszul elmondottak ismétlésére szoritkozik is, s ennek megkell vallani Correnti meg tudja anni savát-borsát, e hatást a holt betükkel előidézni nem lehet, tán velök a figyelmet sem lehetne folytonosan függőben tartani. Csak főbb pontjaira szoritkozom azért Correnti beszédjének s ez a következőkben áll.

Ugy veszi észre, hogy azok után, melyek a házban, a volt bizottsági tagok által, e bizottságban uralkodó vélemények történetére vonatkozólag előadattak törvényjavaslata első cikkelyének igazság van szolgáltatva. A bizottsági tagok tán egy kivételével mind a fennálló theol. fakultások eltörlése mellett szavaztak. Eltérés csak abban a kérdésben volt közöttök, hogy miféle tárgyak lennének csatolandók a többi fakultásokhoz. Mivel e kérdésben megegyezni nem tudtak ugy vélték, hogy majd ha az egyetemek reformját tárgyaljuk, legalkalmasabb lesz szólniok arról, miként osszuk be a theologia esetlegesen fentartandó tárgyait. Kecsegtető volt-e, megállapodni a bizottság előtt a könyen egyetértés szempontjából. Hitték, hogy valóban megteszik a szolgálatot, melyre kiküldettek: a theol. fakultások eltörlését helybenhagyják, a másik kérdést illetékes helyre utasitják. S Correnti bevallja, hogy ha ezzel az őszinteséggel jött volna a bizottsági megállapodás a ház elé, ő hajlandó lett volna elfogadni még e halasztást is. Ámde Broglio, noha a bizottsági határozathoz hü maradt, oly bevezetéssel látta el e határozatot, mely véghatásában oda volt irányulva, hogy a bizottsági határozat maga is kivetkeztessék lényegéből. Neki a miniszternek ezt türni nem volt szabad. Broglio csatára hitt föl, el kellett fogadni a küzdelmet, mert ha elfogadja az ugy kommentalt halasztást, törvényjavaslatának előre megjósolhatta bukását. Most pedig e három napi nehéz küzdelmek után gondolni sem szabad többé arra, hogy mind

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

e sulyos vita csak bevezetőnek tekintessék egy később ujra felmerülő vitához. Most határozni kell véglegesen a fölött: megakarja-e a ház tartani a theol. fakultásokat, vagy el akarja törülni. A halasztás bün lenne e ház tekintélye ellen.

Hiszi, hogy a bizottság példájára maga a képviselőház többsége is elfogadja törvényjavaslatának első cikkelyét. Előtte pedig ez a fontos, mert a második cikkely módositásába szivesen beleegyezik. Megmondja már most az okát, miért nevezett meg nehány tantárgyat, melyet az eltörlendő theol. fakultásból a bölcsészetibe átvinni akart, tette ezt a theol. tanszékekre itt-ott tétetett hagyatékok kedvéért, ez által is könyebitni akarván az administratió előtt a kibontakozás utját. Szivesen belegyezik azonban ama módositásba, melyet az 1870-iki tanügyi bizottság e cikkelyen tett, tudniillik, hogy: „a theologia tantárgyai közül azok, melyek általánosb érdekü bölcsészeti, nyelvészeti és történelmi jellemmel birnak, átültethetők a filozofiai fakultásba.“ Hadd bizassék majd a katedrák végleges megállapitása az országos közoktatási tanács segélyével a kormányra.

Enyit az ügyrend érdekében szükségesnek tartott elmondani. De válaszolni kell még a vita közben felmerült egyes érvekre, melyek cáfolatot eddig vagy nem találtak volna, vagy a cáfolatok az ő intentióival ellentétben állanának. A theol. fakultások föntartása érdekében felhozatott, hogy az olasz nép traditiója a vallásban sarkallik. Ennek ellenében Fiorenimó már mást, az olasz nép bölcsészeti és müvészeti hajlamait emelte ki, mint a melyek legjobban megegyeztek traditiojával, a nélkül különben, hogy e meggyőződését érvnek akarta volna használni a theol. fakultások ellen. Correnti az olasznép traditóját szintén Dantétől kezdve abban találja, hogy a darabokra szakadt, különböző pártokra oszlott Olaszország egységes politikai nemzetté változzék. Ez egyesülés ideája volt öt századon keresztül a leghivatottabb olasz fők vezérlő gondolata. Az egyesülés a nemzet közohajtására, az utolsó ellenfél, a pápaság legyőzésével s az egyházi és világi hatalmak éles elkülönzésével megtörtént. A nemzeti traditiók, az ünne-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

pélyes nemzeti egyesülés, a legujabban szentesitett guarentigia törvénynyel való visszaélés lenne most, egy kis theologiai fakultások kedvéért ujra kezdeni a konkordatumok, szerződések kötését Penelope e fáradságos szöveteit. Ha positiv theologiáról van szó, valamint kijelentett vallásról, az állam tartsa magát szabadon, ne ártsa magát oly dologba, melyekben sem tekintélye sem semminemü illetékessége.

Érv gyanánt lett felhozva a theol. fakultások föntartása mellett, hogy bennök a vallásos viták, mintegy semleges téren mérsékletet, a pártállástól mentebb tudományos értéket fognak nyerni. Ez érvvilágitására hozta föl Berti Strauss és Renán esetét, azt akarván tudniillik bizonyitni velök, hogy mig a theologiai vitákhoz szokott Németország eltürte Strauss kihivó fejtegetéseit, addig a türelmetlenebb Franciaország Renán ellen nem elégedett meg irodalmi fegyverek használásával. — Épen a rosszul választott példa nyujt Correntinek leghálásbb utat a mondott érv cáfolására. Teljesen ellenkezője áll annak, amit Berti Strauss és Renánról felhozott, mert mig Renánnak könyve megjelenése után az irodalmi megtámadásokat kivéve nem volt mitöl tartani, Strauss miatt Zürichben népfelkelés, vérontás is történt. De magyarázzuk igy vagy amugy Renán és Strauss esetét, ez az érv mellett semmit sem bizonyit, nem, mert Franciaországnak valamint Olaszországnak is egyformán hivatalos theologiája van. Igy ha állana az érv lényege, állani kellene következmenyéinek is Francia és Németországban is egyaránt. Nem csillapitják a vallásos vitát a hivatalos állami theol. fakultások söt — Correnti szerint felköltik. Fel kivált a támadó és kizárólagos természetü róm. kath. theologia. Hogyan is férhetne meg a theologia közös egyetemben egy-egy eshetőleges materialista orvosi bölcsészi tanszék mellett. Föntartásuk egyszerü ténye a csatára való kihivást rejti magában.

Boncompagni és Berti a papság szeminariumi növeltetését erösen elitélték s azt is felhozták érvül a theol. fakultások fentartása mellett, hogy általok müveltebb, az ország jólétére hasznosabb papokat nyerhetnénk. — Correnti csodálkozik azon itéleten, melyet ellenfelei a pap barátok, a tri-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

denti zsinat által előirt szeminariumok fölött ejtettek, s kételkedik azon, hogy a theol. fakultások látogatása helyreütné az amott vett hibákat. Nem látja be, hogy a theol. polemikában való nagyobb beavatás, a tudori cimmel együtt járó tekintély mennyiben hatna mérséklöbben papjaink gondolkodására. Nem theologiai szőrszálhasgatásoktól, nem is nagy tekintélyektől, de az evangyéliomtól várja Correnti a papság üdvös hatását. Ha ez lelkesiti a papot, legyen bár aztán hijával a theol. ösvényein való jártasságnak, fel fogja magát találni egyszerü de üdvös pályáján.

Érvnek hozta fel Berti a theol. fakultások föntartása mellett azon meggyözödését, hogy a theologia tanulása élesiti az elmét, áthatja egy nemzet irodalmát s ekként szellemi életének leghatalmasabb rugójává válik. E meggyözödést Németország példájából meritette Berti, mint jól emlékezhetünk rá s ugy kovácsolt belöle érvet. — Correnti elösmeri, hogy Németország szellemi fejlödésére kiváló hatással lett a reformátio által szentesitett dogmabontó elv: a szabad vizsgálódás elve. Azonban ö ugy itél, hogy Németország további fejlödésében nem annyira a theologiának, mint a filozofiának jutott kiváló vezérszerep. Maga a theologia, valamint jog, történet, politika söt a természettudományok is a bölcsészeti fejlödés hatása alatt állottak, s majd Kantista, majd Schellingista, majd Hegelista párt jelzö névvel jelennek meg. Nem érdeknélküliek Correnti ide vonatkozó fejtegetései s mindenesetre a németbölcsészetben való nagy jártassága mellett tanuskodnak. Söt a bölcsészettel egy hajóban uszni kényszeritett németországi protestáns theologia felöl erös kritika mondására is vállalkozik . . . de mi ezt mind, mint az érvre közelebb nem tartozót elhagyhatjuk, feljegyzésöket is csak azért tartók szükségesnek, hogy olvasónkat tájékoztassuk az olasz parlament készsége felöl, ilyen nemü viták meghallgatása, söt mondhatjuk megtapsolása iránt.

Érvnek lett felhozva az is az ellenpártiak részéröl, hogy a törvényjavaslat a vallásos eszméket támadja meg, s hogy eltávolitná ifjainkat a természetfeletti világhoz vezetö fönséges

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

érzelmektől. Ha ez valóban következnék törvényjavaslatomból — mond Correnti — azonnal visszavonnám azt. De megvagyok győződve, hogy ilyes következtetést nem lehet, nem szabad abból vonni. Az ember metafisicus állat, mondá egy német bölcsész, Correnti vallásos állatnak nevezné. A vallásos érzelem mélyebben fekszik az emberi szivben, mint hogy törvények, intézmények kiirthatnák onnan. Fejteni, ápolni, virágzásra juttatni pedig nem a theol. fakultás van hivatva, hanem a család s az alsóbb rendü nevelés és oktatás. A theologiában már nem vallásossá teszik az embert, hanem a vallásos eszméket adják át a gondolatnak. A theologiát pedig nincs szándékunkban eltörölni, sőt megvalljuk — mond Correnti — hogy állami fakultásainak megszüntetésével „a püspöki szemináriumok föntartását szükséges dolognak tartjuk.“ Theologiai szemináriumokban nincs is hiány. 1866-ban 52 nagyobb püspöki szeminárium volt. Velence és Róma bekeblezése után pedig 70-re emelkedett számuk. Bátran állithatom, hogy nincs egy hivatal sem ellátva annyi képző-intézetekkel, mint épen a papság.

A minisztert egy jobboldali tag Bonghi váltja föl a szószéken: Beszédében, mely a theologia fakultások föntartása mellett szól, az ügynek ujabb felfogását látjuk s épen azért beszédének idevonatkozó pontját szószerinti értelmében közlöm. Az indulatosság, mely itt-ott kitör beszédében, ugy látszik megszokott tulajdona e férfiunak vagy legalább ép akkor nem jutott eszébe, hogy vészes dolog körül jár, a rabies theologorum körül, hogy mérsékelte volna önmagát.

Előre bocsátja, hogy az olasz kamarának egy tárgyát sem kisérte még oly aggodó figyelemmel, mint épen ezt, minden áron iparkodván az elmondott ékes beszédek hatása alatt tiszta meggyőződést alkotni magának a felől, hova adja szavazatát. De e pillanatig még nem tartja érettnek a kérdést arra, hogy törvényt szabhatnának belőle. Ő volt az, ki az 1863-iki napirendet inditványozta; ő volt az ki 1870-ben amint szóbanforgó törvényjavaslat először benyujtatott társaival, a tanügyi bizottság többségével elfogadta annak első paragra-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

fusát, a második paragrafus helyébe pedig olyan értelmü inditványt kivánt helyeztetni, hogy megszabott körü katedrák ne állittassanak a bölcsészeti fakultásokon az eltörlendő theologiai karok helyébe, hanem a szerint amint a theologiának az általános müveltséggel összefüggésben levő egy-egy szakára kiváló tanerőt nyerhetnek, ad personam állitsanak a tanerőknek megfelelő katedrát stb.

Most azonban kénytelen megváltoztatni akkori véleményét, még pedig két oknál fogva, az egyik a guarentigia törvény (igy hivják azt a törvényt, melyel a pápaság állását garantirozták, s egyuttal az egyház viszonyát az államhoz szabályozták ;) másika a katholicismus kebelében végbe ment változás.

„A guarentigia törvény 13-ik cikkelye korlátlan szabadságot biztosit a pápának a theologia tanitása fölött Róma és vidékén, s az állam beavatkozását az e célra állitott intézetekből határozottan kizárja.

„Mit jelent már most, a felhozott törvény cikkely mellett a theol. fakultások eltörlése az állam egyetemein? Az állam által eddig gyakorolt jog elejtését jelenti, azt jelenti, hogy a miről eddig csak Rómában mondtunk le, ugyanarról lemondunk az egész ország területén. E jog ma nyugszik, nem hatékony, nem élő ; de mi teszi azzá, hogy mindig igy maradjon? A guarentigia törvény 13-ik cikkelyének az egész országra való kiterjesztése. Imé ez a jelentősége van ma a theologiai fakultások eltörlésének; nem csak ez, hanem azon határozat, mely szerint az állam saját intézeteiben nem ad helyet többé semminemü theologiának, azt fogja eredményezni, hogy ezentul csak egyféle theologia lesz tanitva az államban, oly intézetekben, melyek az állam felügyelete alatt nem állanak, töle idegenek, söt mind két párttól egyformán elfogadott fictio szerint, kivül állanak az államon.

„Lássuk a második okot. Ez nem tisztán belföldi, olasz tünemény, hanem európai: a zsinat óta a katholicismus keblében létre jött mozgalom. Mi jelentőségre tett szert e mozgalom eddig, mire van hivatva a jövöben: nem tudom, nem kötelessé-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

gem megjósolni. Lehetnek nagy eredményei, elenyészhetik eredmény nélkül. Olaszországban az bizonyos, hogy még eddig nem mutatott eredményt, nem terjedt el; de kivált egy idő óta nem vagyunk hiján minden jelének. Azonban mielőtt elmondanám, hogy mi viszonyban állhat e katholikus mozgalom szóbanforgó javaslattal, engedjék meg, hadd tegyek néhány észrevételt a fölött, mi joga van az államnak, a positiv felekezetek által gyakorolt tanitás ügyében.

„Szememre vetették egy állitólagos mondásomat, melyet évekkel ezelőtt mondtam volna, tudniillik, hogy ha az állam el lesz különözve az egyháztól, akkor a theologiai fakultásokat el kell törülni az államnak. Mondtam, nem mondtam, nem emlékezem rá. De elfogadom s merem állitni, hogy az a nap még nem jött el. Akárhányszor állitsák is, hogy megtörtént nálunk az állam és egyház elkülönzése, én megtörténtnek csak akkor vallom, mikor megváltoznak azon jogállapotok, melyek közt most nálunk az egyház él. Melyek azok.

„Jól figyelembe véve, szervezetünkben a kánon jog hatása alatt-e közjogunkra, vagy pusztán ez által alkotva bizonyos jogtárgyak az egyház tulajdonául vannak elösmerve, például a papijavak, a templomok s mit tudom én mi egyebek. Ha közjogunk nem teremtett vagy legalább el nem ösmerte volna a jogtárgyakat, az egyház alkotmánya nem lenne az, nem maradhatna az a mi most. A templomot illetőleg a parokus jogialany, a ki azt képviseli s parancsára a templomok kapui bezáratnak, mint ezt csak a minapiban is láttuk. A papijavakat illetőleg a pápa jogalany, kinek tiszte korlátlan hatalommal betölteni a papi hivatalokat, s rendelkezni az ezekkel járó jövedelmek felett, miután a papi hivatal, javadalmazásával szoros összekötetésben áll. Az állam lerázhatja magáról a beavatkozás tisztét, miként ezt tette is, de nem áll hatalmában maga helyett semminemü más lajkus beavatkozásnak kaput tárni.

„Felhozták az egyesült államok szabad egyházát, hasonlitni akarván ahoz a mi állapotainkat. Azonban ott nincsenek a miénkhez hasonló jogi fictiók. Ott az egyház valóban el van különitve az államtól, mert ott a törvények nem alkottak, el

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

sem ösmertek hasonló specialis, szabadalmazott, leginkább a katholikus egyháznál sajátos jogalanyokat, de magát a kath. egyházat, minden tulajdonával együtt bármely más társulattal közös törvényes intézkedéseknek vetették alá. Az állam és egyház elkülönzése pedig ezen jogi viszony megállapitásában áll s mielőtt az megtörtént volna hiu és veszélyes dolog azt hinni, hogy az elkülönzés megtörtént, s ugy müködni mintha már megtörtént volna.

„Mig tehát polgári törvényeink e részben meg nem változtatnak hiába való dolog azt várni, hogy katholikus egyházban bármely mozgalom visszhangra leljen. Megfojtja azt tüstént a jelen szervezet, melyet e szerint maga az állam véd. (Félbeszakitások). Nem, a polgárok most nem tehetnek semmit. Tehetnek akkor mikor a papi javakat, a templomok feletti rendelkezést mint jogtárgyakat az egyház helyett a hivők társulatára bizzátok. Most a hivöknek nincs más joguk, mint hogy mezitelen ott hagyják a templomot, hogy kiüzessenek abból annélkül, hogy az állam védelmére számithatnának, a nélkül, hogy bármely uton védekezhetnének. Nézzétek meg hogy fejlödik e kérdés Németországban. Mit kivánnak az ó katholikusok s mit igér nekik a kormány? Egy törvényt, mely a jogi viszonyokat állapitja meg az állam s azon társulati tagok közt, kik addigi szélesb körü társulatokból kiválva ujat akarnak képezni. Mi érvénye lesz papjaik tetteinek; mikor s hol vesznek ilyet; az egyházi javak mily és menyi része fog ez uj társulathoz tartozni, mely a római egyház tanainak eme hitt vagy valódi megváltozása miatt készül megalakulni.

„Viszont, mig a polgároknak nincs más joguk, mint hogy kiüzessenek a templomokból, nem látjátok-e hogy a vallás szabadságnak, melyet a törvények helyben hagynak, nem lehet gyümölcse. S az ugy tart, mig a katholikus egyház jelen jogi szervezetében marad; melyet polgári törvényeink közvetve vagy közvetlen maguk alapitnak meg.

„Majd ha tehát az állam és egyház különválasztása abban az értelemben lesz végrehajtva, melyet fejtegettem: akkor kész leszek szóba állani a theol. fakultások eltörlése vitájá-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ban, bárha akkor sem érezném kötelességemnek az eltörlést elfogadni; megmondom miért.

„Midőn az egyház jogviszonyait a kivánt módon reformáljátok a közoktatásról szóló törvényben is be kell hoznotok egy reformot, azt, mely megengedje az állam minden polgárának, kivétel nélkül bármelyik felekezethez tartozzék, azon jogot, hogy theologiai fakultást állitson legjobb véleménye szerint; hogy e theol. fakultások bizonyitványok kiszolgáltatására feljogositassanak, s hogy a mi ebből következik, növendékeik egyházi hivatalokra alkalmaztathassanak, hogy élvezhessék azon jövedelmeket, melyek a hivők hozzájuk tartozó csoportjáéi, akik tudniillik a theol. fakultást is álliták s amelyek a katholikus egyháztól különbözők is lehetnek, vagy akár annak kebelében maradhatnak. Akkor, ha majd e kettős reformot, az egyházi jogviszonyok és a közoktatásét ekként végrehajtjátok, az elsőt a guarentigia törvény 18-ik cikkelyében már meg is igértük, akkor veszély nélkül, bár nem haszonnal, beszélhettek a theologiai fakultások eltörléséről.“

Felhozza azután, hogy a szóban forgó törvényjavaslat kivihetetlen, még pedig második paragrafusa miatt. Mert eltörülni könyü dolog a fakultásokat, de őket, vagy csak egyes tantárgyaikat is helyettesiteni a bölcsészeti fakultásoknál nehéz. Csalódik ki ezt könnyünek hiszi, nyilván e második paragrafus fárasztotta ki a tanügyi bizottságot, az a 7-es bizottságot, sőt magát a minisztert is. Mert gondoljuk csak meg mi lesz a sorsa azon tantárgyaknak, névleg az egyháztörténelemnek, s a bibliai nyelvek és irodalmaknak, tehát a mostani ugynevezett bibliai exegesisnek. A bölcsészeti fakultáson e célra állitott tanszékek tanára nem a positiv vallás és egyház elvét veendi sinórmértékül tanitásaiban, hogy az által hagyná vezéreltetni önmagát, hanem elő fogja adni kritice az egyház elöállását, aztán a bibliai könyveket veszi birálata alá — mind oly célok, melyeket a kijelentés alapján álló egyház magáénak nem ismerhet, sőt mint vele szemben állókat egyenesen tagad. A törvényjavaslat tehát épen azon pontokon árt legtöb-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

bet, ahol konzerválni akar. — Az olasz közélet talán minden terén, csak az egy közoktatás terén nem lehetünk, mint képviselők korlátlan urak. Az ország fejlettségét, közhangulatát kell itt föként szemügyre venni. Egyik képviselő társunk inditványozta, hogy a theologia nevében a bölcsészeti fakultásba állitsuk föl az összehasonlitó mythologia és vallástudomány tanszékét. Szóló nem akar a fölött vitatkozni kiképzett-e eléggé e tudomány arra, hogy tanszéket lehessen neki állitani, csak azt tudja, hogy egy ilyes katedrát az olasz nép közvéleménye nem türne meg. Mert mit tenne e tanszék. Egymás mellé sorolná a különböző vallásos formákat, mint egyforma tüneményeit a közös alapnak a vallásnak. Ezt nem türné el az olasz nép, hogy tudniillik a róm. kath. vallás egyenértékü tüneménynek deklaráltassék más vallások mellett. — Különben pedig szóló rettenetes német akar lenni a közoktatás terén; ki nem eresztené az állam kezéből a felsőbb tanitásnak egy ágazatát sem. Mert mi történik, ha az állam egy ilyen jogról lemond ? Az ami történt Belgiumban, s a mi fog történni Franciaországban, hogy a minden érdek fölött egyformán örködni hivatott állam helyett, partialis érdekkel, a különböző vallásfelekezetek ragadják meg az ügyet az állam nagy kárával. Hoszan foglalkozik e pontnál Belgium és Anglia egy egy specifikus esetével, melyet én itt mellőzök.

„Azt hallottam a minisztertől és másoktól, hogy az államnak nincs illetékessége a theologiában. Boldog Isten! Az államnak hát semmiben sincs illetékessége. Ahogy vád és gunyként állithaták az államról, hogy istentelen, épen ugy mondhatnók, hogy szamár. (Derültség). Tény az, hogy az államnak nincs tudománya. Fölhasználja, érdekeire forditja, irányozza a tudományokat, de kifejlődésüket önmagukra bizza. Ha az állam nem készitheti meg a theologia tervét szintugy nem késziti a kémiáét; ha az állam nem különböztet meg reformátust és katholikust, hasonlón nem feladata, hogy megkülönböztetéseket csináljon egy De Meis-féle idealis fiziologia és Moleschott-féle materialista fiziologia közt. Elég ha mind kettő-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nek tért és alkalmat ad universitásán a tanitásra, saját gondolkodásuk kifejtésére.

„Miben áll tehát az állam hivatása a különböző tudományos szakok iránt? Abban, hogy állitson föl s lásson el egy organismust, melyben a rationalis, a moralis az intellectualis tények, egyszóval a tudományos adatok, az élőbeszéd az eszmék, a müveltség mezején kifejlődhessenek, előadathassanak. Ezt hajtja végre az állam az egyetem által.“ — Azt hiszitek, hogy mikor e szervezetből az illetéktelenség árán a theologiát kizárjátok az egyház hatáskörét kissebbititek s nagyobbitjátok az államét? Az ellenkezőt teszitek, klerikalisok lesztek, még pedig a javából.“

Csudálkozom — folytatja tovább Bonghi — azok okoskodásán, kik a theologiai karok megtartását, az egyházzal való kibékülés kedvéért követelik. A curia semmit sem kiván inkább mint azt, hogy mi most zárjuk ki a theologiát az állami egyetemekből, hogy ez által az egész Olaszország vallás-erkölcsi élete az ő befolyása alatt álljon. Azok járnak tehát a curia kedvében, kik a theologiai karokat elakarják törültetni. Bonghi megforditva azt követeli, hogy ne csak a katholikusok theologiája, hanem az állam által elismert egyéb felekezeteké is, például a waldenseseké, a zsidóké is vitettessék be az egyetembe. Csak ez esetben hajthatja végre az állam azon föladatát, hogy az olasz nép mindennemü érdekeinek hü öre legyen.

Áttér azután azon két pontra, melyet több szónok fölhozott már, s melyen jó részben az eltörlést követelők indoka sarkallik, hogy tudnillik nincs hallgatójok a theologiai fakultásoknak és hogy a püspökök eltiltották szeminariusaiknak az egyetemi kurzusok látogatását. Bonghi, miként nehány pártfele eddig is tette, kicsinyli ez okokat. Az elsöre nem is hoz föl semmi ujat, s a mit fölhoz az csak arra való volt, hogy a házat derültségbe hozza. Ilyen, az az adat, hogy ő neki, ki a római egyetem irodalmi fakultásának tanára összesen *fél* hallgatója van. A másikra nézve azt a nyomatékosb észrevételt teszi, hogy az egyház valamint az állam erkölcsi tes-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tület. Ha most megtiltották is a püspökök az állami theologiai fakultások látogatását, jöhet oly idő, mert az egyház élni fog akkor is, mikor mostani püspökei elhalnak, midőn e fakultások látogatása meg lesz engedve.

Michelini, kit az elnök Bonghi után a szóllásra hivott föl azt mondja, hogy noha érzi a vita gyors bezárásának szükségét, de mégis beszélni kiván, mert „ezerszer el kell mondani ugyanazon okokat, azok meggyözésére, kik nem akarnak meggyözödni.“ Meglehetős terjedelmü beszédében alig találhatnánk okot, melyet eddig föl ne hoztak volna. Szorosan nem is ragaszkodik tárgyához s beszédében az a legkevesebb mit a theologiai fakultásról mond. Italia s a katholicismus általános állapotait festi e helyett, s azon alaptételből, mely szabad egyházat szabad államban követel, sürgeti a közállapotok teljes átalakitását. Ezért kivánja eltöröltetni a theologiai fakultásokat is. Szükségesnek tartja megjegyezni, hogy a theologiai fakultások eltörlésében, nem a theologiát „az Istenröli tudományt“ kivánja eltörölni. E tudomány a bölcsészi tudományok legnemesb része. Csupán egy adott positiv vallás, névleg a catholicismus theologiáját nem kivánja többé látni az állami egyetemeken. Beszédéből még azt a határozottan kifejezett tanuságot nyerhetjük, hogy az olasz nép közérzülete, közvéleménye nem támogatója a katholicismusnak. Ha 10 évenként statistikát lehetne összeállitni a felnött egyének vallásos nézetei felől, szóló meg van győződve, hogy a katholicismus hirhedt többsége, kisebbségre szállna alá. Fájdalom a hivatalos statistica csak a keresztelési könyv után itél, ez az adat pedig nem felel meg az olasz nép katholicus és föként jézsuita ellenes gondolkodásnak. Megeshetőnek tartja, hogy IX Pius halála után két pápát fognak választani, egyet a jézsuiták másikat a szabadelvü, vagy ugy nevezett ó katholikusok stb. stb. szavazatát a miniszteri javaslatra adja.

Carutti beszédjével a vita 5. napja veszi kezdetét. Azt hitte szóló, hogy a miniszter azon kijelentése, hogy közte és a jobboldal szónokai közt nem elvi hanem legfölebb alkalmazási eltérés van, teljesülni fog. Ez szerinte nem teljesült. Ő lega-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lább kénytelen igy itélni a miniszter tegnapi nagy beszéde után. Fájlalja, hogy az elvekben való különbözés nemcsak hogy megmaradt sőt erősbödött. Ő a fenforgó vitát, „melyet a jelen parlamenti sessio legfényesebb vitájának tart," négy szempontból mondja tárgyalhatónak: közoktatási, politikai, vallási és egyháziból. E két utóbbi a kevésbé lényeges, kevésbé a dologra tartozó. Vallás és egyház majd csak megtalálják a menedéket, bárhogy üssön is ki a vita de közoktatási és politikai szempontból a miniszteri javaslatot egészen károsnak vallja. Sajnálja, hogy e javaslat buzgó pártolói közzül egysem tudott idézni egy államot, vagy akar egy-egy tekintélyt sem javaslatok védelmére. Correnti miniszteré leend a nem irigyelt dicsőség egész Európa és a mivelt világ előtt, hogy a tudomány egyik ágát kiküszöbölte, s Carrutti állitja, hogy az Olasz miveltséget egyik lényeges pontjában megsértette. Hivatkozás mégis történt egy államférfiura, Cavourra; de nehogy abban a meggyőződésben legyen a ház, hogy Cavour a theologiai fakultások eltörlésének barátja volt, idéz ez államférfiu beszédeiből egy passust, melyben a theologia tanitásának nagy szolgálatairól igen tisztességes, diplomatikus nyelven emlékezik meg. — A bizottsági javaslat mellett szavaz.

Fiorentinó mint Cavour szavainak első idézője személyes ügyben kel föl s előtte szólónak Cavourtól idézett szavait kivánja kellő világosságba állitni. Corvour igen is nyilatkozott ugy a theologia tanitásáról, mint Carutti emlité, de Cavour sokkal politikusabb volt semhogy az állami egyetemek theologiai fakultását emelte volna ki akkor a szeminariumok rovására. Cavour szava általában a theologia tanitására vonatkozik, melyet ők, a miniszteri javaslat pártolói sem kivánnak elnyomni. Sőt Cavour szava és szellemével egyezőbben azt kivánják, hogy az államnak ne legyen köze a theologia tanitásához. Épen e miatt kell megszüntetniök a theol. fakultásokat az állami egyetemeken. Azt pedig épen nem bánja, mit Carutti ócsárlólag hoz föl, hogy ők lesznek az elsők, kik az állami egyetemeken megszüntetik a theologiai fakultásokat, sőt mint a haladás jelét dicsőségnek tartja.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Coppino, a következő szónok a törvényjavaslat mellett beszél. Szép logikus beszédét egész terjedelmében óhajtnám közölni, de ettől a tárgy messzeterjedt volta visszatart. Csak anyit emlitek meg belőle, amennyit Bonghi ismert beszédére mond. Bonghi ezelőtt pár évvel még eltörölhetőnek tartotta — ugymond Coppino — a theol. fakultásokat, most pedig Róma elfoglalása és bekeblezése, a guarentigia törvény meghozatala, a pápai csalatkozhatlanság dogmává avatása után, nem. Ő ezt a logikát nem érti. Igaz, hogy a guarentigia törvény által megigért s a papi javak szabályozására vonatkozó törvényt még nem alkottuk meg, de vajon ennek hiánya pótolja-e azon merész logika előföltételeit, melyeken át Bonghi azon meggyőződésre jut, hogy nemcsak fön kell tartanunk a theologiai fakultásokat, de azoknak egyuttal orthodox fakultásoknak is kell lenni. Nem állitja Coppino azt, mintha Bonghi azon követelésében, hogy nem csak a katholikus orthodox theologiának, de egyuttal a Waldiak, a zsidók theologiájának is állittassék fakultás ne lenne következetesség. Azonban sokkal nagyobb következetességnek tartja azon elvekhez, melyeket az olasz állam elfogadott s a melyek minden valóban szabad állam alapelvei, tudniillik a szabad egyház a szabad államban, ha a katholikus theologia kizáratik az egyetem köréből sőt arra kell munkálnunk, hogy az államnak semminemü befolyása ne legyen az egyházi dolgokba, legkevésbé pedig theologiai tanitásukéba.

Correnti kultus miniszter Bonghi beszédére szükségesnek látja a kimeritő választ. Nem kell mesze keresni ezt, meg találja magának Bonghinak 1870-ben készitett előadói beszédében, azon beszédben, melyet ő mint bizottsági előadó a theol. fakultások eltörlése érdekében készitett. Ime Bonghi akkor igy szóllott: „A theologiai fakultások kérdésére nem szükség sok szavat vesztegetnünk s a tanügyi bizottság nagy többségének nem is került nagy gyötrődésébe, hogy elfogadja a miniszter javaslatát. A kérdés elméleti oldala elveszté fontosságát azon tényleges állapotok közt, melyekben a theologiai fakultások vannak. Mert aki azokat konzerválni akarná, kénytelen lenne uj-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ra teremteni.“ Előadja tovább az előadói beszéd, hogy a theologia nem volt sem első sem leglényegesb része az universitásoknak, még a középkorban sem. De föntartotta az időtől fogva az állam, mert fegyverül használta a római kuria ki kapásai ellen. A mostani változott viszonyok közt ily fegyverre nincs többé szüksége az államnak, bátran lemondhat róla. „A modern állam nem tud, nem akar tudni arról semmit, mit tanitanak a theologiában. — A mint tehát nem tarthat az állam katholikus theologiát egyetemein, hasonlón nem tarthat más felekezetű theologiát sem. Ki az elvhez tartja magát, azelőtt elveszti jelentőségét az itt-ott felmerült kivánalom, hogy a katholikus fakultások mellé egy más például a protestáns fakultás is bevitessék állami egyetemeinkre.“

Valóban találó válasz Bonghi csak előbb mondott beszédére. De — folytatja a miniszter — Bonghi bizonyos tényekről beszélt, melyek két évvel korábban alkotott meggyőződése ily gyökeres megváltoztatására birták. „E tény, vagy jobban mondva föltétel e kettő lehet, haugyan eltalálom Bonghi beszédének s legujabb meggyőződésének lényegét. Bonghi szerint akkor törülhetnők el állami egyetemeinken a theologiai fakultásokat, mikor az egyház gazdasági tekintetben is valóban autonom testületté lett, vagyis midőn a lajkusok, az egyháznak most semmi befolyással nem biró tagjai, igazgatnák az egyház külső dolgait. Ha valóban ez Bonghi beszédének értelme, akkor ő nagyon messze veszi föl a dolgot. Hogy tehát a theologiai fakultások kérdését eldönthessük be kellene várnunk, mig egy oly reform érik meg Olaszországban, mely Európa egyik országában sem jutott el érettségre. Példa az egy észak Amerikában van rá, de annak helyzete a mienktől csakugyan különböző, mindenki látja. Én nem tudom, hogy ehez hasonló sulyu reformot itt Olaszországban kivánhatunk-e vagy nem, de azt tudom, hogy a féle irányuló profecia nem válhat érvvé oly vitában, melynek feladata abban áll, hozzunk-e törvényt oly ügyben, mely régidő óta előkészitetett, hogyományaink, legujabbi fejlődéseink által kivánatossá lett, mint a jó administratio egyik föltétele. Bonghi második ténye nem su-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lyosabb az elmondottnál. Azt hozza fel ugyanis, hogy a pápai csalatkozhatlanság kimondása s a pápa világi hatalma elvesztésétől fogva egy vallásos mozgalom van keletkezőben, melynek nem tudni még mi hatása lehet a katholikus egyházra. Ezt az alakulást nem jó volna bevárni Olaszországnak ugy, hogy a theologia tanitása kizárólag a katholikus egyház kezei közt legyen. Correnti, ha tudná, hogy e jósolt változások csakugyan bekövetkeznek s hogy azok a mostani katholikus egyházzal fognak megvivni, egy okkal többnek tartaná, hogy e küzdelem ne az állam védfönöksége alatt történjék meg, tehát, hogy az állami theologiai fakultások minél előbb megszüntettessenek. —

És ezzel a vita lényegében véget ért. A szenvedélyek igaz, hogy most kezdtek felgyulni mikor a szavazás döntő ütközete közelitni látszott. De ezen szenvedélyes vitákat, melyet a személyes ügyben 6-szor felszólaló Bonghi a ház örökös megszakitása közt folytat, valamint Asproni beszédét, ki a Dunába vizet hordva most lát hozzá, hogy a theologián semmi becsületet se hagyjon; nem jegyzem föl, mint amelyek a dolog érdemét ugy sem érdeklik. A kamara megszavazza a bezárást. Brogli s az előadó áll fel; hogy röviden összefoglalja a vita eredményét s ezzel szemben a bizottsági javaslat előnyeit. Arra fektet nagy sulyt, hogy mig a törvényjavaslat első paragrafusát kész elfogadni mindenki, a második paragrafussal senki sincs tisztában. Pedig ha a mostani theologiai fakultások eltöröltetnek, valaminek jelezni kell kimulásokat, nehány tárgyaknak át kell vitetniök valahova. De melyek legyenek azok ? Ez irányban nem történt semmi tanulmány, semmi előkészület. Igaz, hogy az öt napos vita fényes, ragyogó volt, de az nem pótolhatja az általa jelzett kivánalmat. Föntartja azért a bizottsági javaslat elhalasztó inditványát.

Némi felvilágositások után, melyekben a miniszternek nagy része volt, különösen a második cikkely szövegének megállapitására, szavazásra került a dolog.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

A ház elveti a bizottsági halasztó javaslatot. Azután szavaz a miniszteri javaslat következő szövege felett:

1. §. Az állami egyetemeknél levő theologiai fakultások eltörültetnek.

2. §. E fakultások azon tárgyai, melyek általánosb történeti, nyelvészeti és bölcsészeti érdekűek a bölcsészet-irodalmi fakultásokhoz csatolhatók, az országos közoktatási tanács véleményadása szerint. Beadatott 215 szavazat. Elfogadja 148, elveti 67. A ház elfogadta. —

Bokor József.

III.

A vallás forradalmai.

Egyháztörténelmi rajz.

Ámbár a polgári társadalom nagyszerű épületének nem volna szabad más sarkkövének lenni, mint ezen örökigazságu elvnek: a mit nem kivánsz magadnak, te se tedd embertársadnak: mindazonáltal az idők folyamában felmerült ujjabb és ujjabb viszaélések oly polgári társadalmat állitottak elő, mely nem egyéb volt, mint az élő holtaknak szomoru temetője, melynek sirhalmaiban, mint egy a bűn és erkölcstelenség szakadatlan láncolatának koporsójában vigasztalás nélkül feküdt eltemetve az emberi nemzetség.

A különböző áldozatok, melyeknek magassan fölszálló füstoszlopai arra valának intézve, hogy kedves illatul bémutattatván az egek urának a különböző bűnökért elégtételül szolgáljanak, mint füstoszlopok a levegőben szétszakadoztak. De biz ezen áldozatok ürügye alatt, a közérdek, és a közjó elömozditása elmellőztetvén a társadalom szabályai ugy alkalmaztattak az Isten országa lerombolásával; hogy egyik polgárnak mindent szabad volt tenni, a mások kárával is; mig ellenben a másik minden hibája nélkül is, emberisége, és benső erejétől megfosztatva, szerencséje, s jólléte eszközlésére tehetetlen és képtelennek lön kárhoztatva! —

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

A dolgok ily helyzetében, sokáig való várakozás után, az Isten országának felállitására, mint el volt határozva az idők teljességében az Isten fia kibocsáttatott, hogy a büneiben elveszett emberiséget megelevenitse.

Az ő eljövetele azonban oly nagyszerü vallásos forradalmat idézett elő, melyhez hasonlót a világtörténelem nem képes fölmutatni. Ez a forradalom, miután egészen megváltoztatta az Isteni tiszteletet, nagy terjedelmü és nagyszámu országokat magához csatolva, nagyon természetes, hogy legnagyobb befolyással is volt a népek érzelmei átváltoztatására a polgárok, anyagi és szellemi boldogságának elömozditására. Ezen forradalom alapitotta meg a keresztyén vallást, melynek alkotója a Krisztus volt. Ázsia, Afrika, Európa miveltebb részeiben a pogányok sokistenhivését eltörölve, az Istenség egységét állitotta helyébe. Ezen első forradalom viharában felléptett mellé, mint mondani szokták Muhamed vallása is, mely annyiban amennyiben, vallásának alapjává tette az egy istenség hivését, a Krisztus vallásával megegyezik, és szakadatlanul, mint amaz a világ négy részében, mind eddig kiterjedve, számos hiveinek örvend.

Mi azonban csak a Krisztus vallásának forradalmával akarunk foglalkozni, mely a Jézusnak — dacára, hogy legtisztább erkölcs tudományát, Isten, magunk s felebarátunk iránt tartozó kötelességek teljesitésére fektette — különösen az önző papság közül temérdek ellenséget támasztott. A hamis messiások egymásután támadtak fel; sorakozva ellene, hozzájuk hasonló impostorokkal, hogy a zsidó népnek benne vetett reménységét — megcsalhassák, kiknek aztán ámitása, azoknak, világi pompa, nagy gazdagság igérése mellett sziveiket s lelkeiket által járva, ugy elfoglalta, hogy többé a világosságot látni sem akarták!

Valamint az ó-szövetségben a hamis próféták elhitették a néppel, hogy az mind semmi volna, mit Jeremiás jövendöl nekik Jer. 14. 13. ugy az uj-szövetségben a keresztyén vallás hajnalán sokan támadtak, kik az igaz tudománytól eltérve, ellene pártot ütöttek. Már az Apostolok, Himeneus, Filestus,

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Hermogenes Figellus stb. ellen, kénytelenek valának a Krisztus tudományának tekintélyét védve, azt a népek szivébe becsepegtetni. Igy hagyták el az igaz tudományt, a hazugság szelétől elragadtatva az Antitrinitariusok, ezek közt leginkább: Artemon, Ebion Marcion, Cerinthus, Arius, Nestorius, Eutyches. A harmadik században Sabellius és Sámozeti Pál, és ezek tanitványi, kik a Krisztusnak örök istenségét, és igaz emberiségét tagadták, és a Krisztusban a két természetet, részint egyesiteni, részint egymástól elszakitani minden áron igyekeztek.

És midőn ezek, mint meg annyi zajos hullámok eredménytelenül csapdosták volna az Evangyelium hajóját, azt felforditani akarván, azok tudományát ismét felszinre hozta a 4-dik században Arius alexandriai presbyter, ki az odavaló püspök Sándorral addig civakodott, mig ez öt, az egyházból kirekesztette, minek folytán Nikodemiába ment, hol az odavaló püspök Eusebiust és másokat magához csábitott.

A veszélyes civakodást Nagy Constantin megértvén, Niceaba gyülést tartott ellene, hol tudománya megcáfoltatván, számüzetett. Arius megdöbbent és tudományát abban hagyva, visszahivatott azon feltétel alatt, hogy a Krisztus zászlója alatt — mint megigérte volt — fog vitézkedni. — Azonban Arius azon csalárdságot gondolta ki, miszerint hamis tudományát egy levélkére leirva, azt alattomban honallya alá fogta és midőn megesküdt volna, hogy mindazokat fogja hinni, melyeket a niceai gyülésben végeztek, biz ő csak is azokat értette, a mik honallya alatt voltak.*)

Arius tudománya magával nem veszett el, hanem inkább elterjedt az egész világon, söt mint a 4-dik század panaszlá: „Ingemuit totus orbis se factum esse Arianum“ mert sokan a császárok, királyok, fejedelmek közül tudományára állván, felforgatták egész Afrikát és Spanyolországot és különösen

*) Ilyen mentalis reservatioval élt, az ugynevezett Seraficus Szent Ferencz, kitől, midőn rá célozva, egy elmés ember az uton azt kérdezte volna: nem látta-e, hogy arra elment volna egy eltévedt szamár? ő honallya alatt mutatván el, azt felelte: Erre — ugy mond — egy sem ment.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Afrikában, a Szentháromságot vallóknak, nyelveiket kivagdalták; de mint némely történetirók megjegyzik, még igy is készek voltak a Krisztus igaz Istenségét védelmezni. Moshem in Hist. Eccl. Sec. IV.

Midőn e szerint a Szentirás felett keletkezett zajban annak igaz értelmét vitatva, a tévelygők nagyban eltértek volna egymástól, a római, ázsiai és áfrikai egyházak és ezek püspökei az egyházkebelében káros szakadást okoztak. Mert midőn azt vitatták volna: Vajjon van-e valami Arius tanában Sabellius véleményében ami elfogadható volna, vajjon szabad-e ostromolni a szabad akaratot, mint ezt Manicheus és követői cselekszik; vajjon nem kárhoztatásra méltó-e Donatus azon makacs állitása, hogy az igaz egyház Európában elveszett és az csak Afrikában található fel, vajjon lehet-e értelme azon állitásnak, hogy az emberek keresztség után nem vétkezhetnek, mint ezt, némely tévelygők hangsulyozva hirdetik?? mig tehát ezeket vitatták volna: addig az evangyéliom tanának igaz hivei, magára a szentirás szövegére utalva, azt mondták: az irásban és az irás által kell a kérdést és a kételyeket eldönteni, melyben ennek szerzője igy fejezi ki magát: Tudakozzátok az irásokat; mert nektek ugy tetszik, hogy azokban nektek örök életetek van, és azok melyek én rólam bizonyságot tesznek Ján. 5. 39. Ebből nyilván megtetszik, hogy a vallás dolgában, semmihez egyébhez, hanem csak az iráshoz, mint hitünk sinormértékéhez kell magunkat igazitani és senki máson, akármely tudós és tekintélyes legyen is az, nem szabad a hitet alapitani.

A római püspököknek ezen határozott vélemény nem tetszvén, ezen állitásnak ellene mondottak, erösen állitván, hogy midőn a hit dolgában ellenkező értelmek fordulnak elő, ez esetben a szentirást nem lehet elintézőül tekinteni. Mert azt mondák: a szentirás nem szólhat, tehát kell valakinek lenni, ki beszéljen, és megmutassa, mi legyen az irásnak igaz értelme!? Ők tehát a római egyház érdekében, az atyák véleményét fogadják el itélő biróul, ha pedig ez nem lenne képes a dolgokat meggyözöleg eldönteni, föllebbezik az ügyet, a

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

zsinatokra és ha még itt sem deritetnék fel voltaképpen az irás igaz értelme, elvégre a római püspök fog lenni a döntő biró; mivel ez felette áll a zsinatoknak. Ezen vélemény, mely oly sok villongásra adott alkalmat; a keleti egyház és püspökei által határozottan elvettetett.

Igen nevezetes, mit ez ügyben Optatus Milevitanus a Donatistákhoz irt, mondván: Viszálkodás van köztünk, igaz hivők és köztetek Donatisták közt. Ti azt állitjátok, hogy ha valaki egyszer a szentháromság nevében megkereszteltetett, ugyan azon névben ismét megkeresztelkedhetik. Mi pedig igazán hivők azt mondjuk: nem lehet és a ti ugy van és a mi nem ugy van-unk közt függnek a nép szivei. Senki ne hidjen ti nektek. Nekünk is ne hidjen senki. Mind ketten versengők vagyunk. Egy közbirót kell azért keresnünk és miután keresztyének vagyunk és miután mind ketten különböző véleményben vagyunk: annak okáért kivülvaló birót, itéletmondót kell keresnünk. Legyen az zsidó, vagy pogány. A zsidó itt itélő biró nem lehet; mert ellensége a Krisztus keresztségének. De a pogány sem lehet itélő biró; mert az nem érti a keresztyén vallás titkait. Midön azért semmi itélő birót itt e földön nem találunk: a mennyből kell egyet hoznunk. De mit keresnénk mennyégben? hisz az Evangyeliumban megtalálhatjuk az itélő birót. Keressük hát ebben. Az ő testamentoma és utolsó akaratja nálunk van. Mert miképpen az atya, kinek sok gyermeki vannak, mig él és velük van, kinek kinek parancsol azok közzül, mit keljen cselekedniek és ekkor a gyermekeknek semmi testamentomra nincs szükségük. Hasonlóképen az Ur Krisztus is, mïg itt e földön jelen volt, noha pedig még mostan is teljességgel nincsen távol, megparancsolta az ő tanitványainak, mit kelljen cselekedniek. Valamint azonban, mikor érzi az atya, hogy meg kell neki halni, fél attól, hogy fiai, halála után a rájok maradt vagyon elosztásán, pörlekedvén villonganának, végrendeletet tesz és abba befoglalja egész akaratát: azonképen cselekedett a Krisztus is, ki az ő akaratját a szent evangyéliumban, mintegy testamentumban, béfoglalta. Ha ennélfogva a testvér atyafiak, az örök-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ség elosztásában meg nem egyezhetnek, nem a sirba futnak atyjukhoz; mert oda nem is futhatnak, hanem a végrendelet értelme és tartalmához folyamodnak, melyben atyjuk, ki már a sirban nyugszik, titkon beszél hozzájuk: hasonlóképen futunk mi is, és futnunk kell az iráshoz, midőn a vallás ügyében, a hit dolgában, a köztünk támadt viszálkodást leakarjuk csendesiteni, a melyben Krisztus, ki most mennyégben van, szól mi velünk a földön.*) Nem lehet ennélfogva papi gyülésekre s más egyéb emberekre a hit dolgában hivatkozni. Itt egyedül tiszta kutforrás az evangyelium, abból lehet csak meriteni s az irást lehet, és kell itélő birónak elismerni; mert senki más nem készithet nekünk utat a Krisztus tudománya ismeretére eljuthatásra, mely elég világosan beszél hozzánk akaratjáról, csak akarjuk ép szivvel tanitását hallani. „Én vagyok — ugymond — e világnak világossága, ki engem követ, nem jár setétben: hanem az életnek világossága van annál. Én vagyok a jó pásztor, ki az ő életét adja a juhokért. Én vagyok a feltámadás és az élet. Én vagyok az ut és az igazság és az élet.“**)

Ha ezek szerént figyelembe vesszük, azon nagyszerü időszakokat, melyek a ker. egyh. történetét a nyugoti és keleti egyházaknak egymástól lett elszakadásáig 311—712-ig és ezen elelszakadástól a r. kath. és a prot. egyházaknak egymástól lett elszakadásuk kezdetéig 712-töl fogva 1517-ig majd viszont ezen utolsó elszakadásnak kezdetétől fogva a jelen időig 1517-töl 1876-ig elfolyt századokon keresztül magokban foglalják: azt kell mondanunk, hogy ezen időszakok s az ezekben szereplő emberek, eltévesztve az eszközt, az evangyeliumot, mely tanitja mint kell az Istent, igazán isteni módra tisztelni, hogy igy megvilágosittassunk, megjobbittatván megszenteltessünk a jó cselekedetek gyakorlása által, hogy aztán az örökélet reménységével is betöltessünk, — tehát azt kell mondanunk, hogy

*) Liber 5 adversus Donatistas.

**) Ján. 8. 12. 10. 12. 11. 15.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ezen időszakok, a keresztyénvallás, evangyelium szerinti fejlödésének nagy szerencsétlenségére nem egyebek valának, mint folytonos üldözés, mészárlás, melyek következtében a Krisztus szelid zászlója, a keresztyén vallás gyalázatára ártatlan emberek vére kiontásával megfertéztetve mocskoltatott be.

Róma, a minden bajok és szerencsétlenségek kutforrása, mely oly sok népek prédája, és ragadományából hizott meg, a Barbarusok zsákmányának esett áldozatul a napnyugoti császársággal együtt.

A világosultabb Napkelet, hol tüzes villongás dühöngött a képek tisztelete felett, rettenetes csorbát szenvedett a keresztyén vallás jótéteményének élvezetében. Mert midön a konstancinápolyi pátriárkák és a római pápák egymást kiátkozva, az elsöség felett villongva vetélkedtek volna egymással, a husvét megünneplés vitatása alkalmával, megkülönböztetés jeléül ezen tant állapitották meg vallásuk rendszerében hogy: a Szent-Lélek, nem származik a fiutól, hanem csak az Atyától. A 40 napi böjtben, nem esznek tejet, vajat, sajtot, tojást, halat. Az urvacsorájában kovászos kenyérrel élnek, azt is a borba hányva, ugy osztják kanállal. Nem faragott, hanem festett képeik vannak. Papjaiknak egyszer meg szabad házasodni, stb.

De nagyobb csorbát ütött keleten az egyház épületén Muhamed, ki látva, hogy a Mekkabeliek tudatlanok és bálványimádók, látva, hogy a keresztyének hittanok és szertartások felett vetélkedve, egymással örökös forradalomban vannak, megragadta az alkalmat és a maga vallását a napkelcti tartományokban, fegyverrel is hóditva, elterjesztette.

Ez az ármányos ember, elhitette a tudatlan néppel, hogy közel Mekkához egy barlangban Gábriel angyal által mindent megjelentett neki az Isten. De hazudta azt is, hogy egy Elmaparák nevü öszvéren fel ment az égbe, ott az Isten kezeit, melyek hidegek valának, megesókolta és ugy tanitotta az Isten. Ekkor látta többek közt az égben azt a nagy kakast, melynek lába az alsó eget, feje pedig a második eget érte, mely mikor szólott volna, a mellette levő kakas forma angyalok is kuko-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

rikoltak, állitván erősen, hogy, a földön levő kakasok is azért kukorikolnak; mert ezektől hallják. Ebben az utjában esett rajta az is, hogy megijedvén az istentől, hat csepp izzadság jött ki belőle, melyek egyikéből rózsa lett, másikából pedig riskása, mely a törököknek kedves étele, a négy többi cseppből pedig az utánna való négy kakas lett. Majd ismét az égbe ragadtatván, a holdat ujaival ketté vágta.

Mivel pedig nyavalyatörős ember volt, a felesége kezdett töle elfordulni, ő tehát egy fehér galambot arra szoktatott, hogy mikor a nyavalya törte, a galamb hozzá repült és a füléből evett és a tenyeréből tiszta buzát és azt hazudta, hogy annak a galambnak képiben a Szent Lélek tanitja olyankor.

Ő volt a legelső, ki azt állitotta, hogy Szüz Mária bünnélkül fogantatott, miről sokat vetélkedtek a Franciscanus és Dominicanus barátok a 14-dik században. Követői hiszik, hogy csak egy isteni személy van és hogy Muhamed nagyobb próféta a Krisztusnál. Hogy sok feleséget lehet tartani. Vasárnap helyett Pénteket ülik meg. Bort nem isznak, vért és disznóhust nem esznek. Bucsut járnak, környül metélkednek. Hiszik, hogy az örök életre egy keskeny hidon kell menni, melyről a ki leesik elkárhozik. A paradicsomból pedig oly szép feleségeik kerülnek, hogy ha egy leszállana éjszaka erre a földre, ezt egészen megvilágositaná és ha a tengerbe köpne, annak minden sós izét elvenné és édes mézzé változtatná. A tudatlanok azt is hiszik, hogy a földet egy bika tartja szarvai közt!

Ki hitte volna valaha, hogy ezen mesés hittanrendszer oly vastag tudatlansággal boritsa be Hellast Philippi vidékével, hol a Krisztus tiszta moraljával tündöklő Pál Apostol azért dicsérte hajdanában a Filippibelieket, mivel a hamistanitóktól magukat nem hagyván elcsábittatni, a Krisztus vallásában állhatatosan megmaradtak?! Ki hitte volna, hogy a pompás izlés, tündöklő erény, nemes erkölcsben oly gazdag Miltiadesek, Themistoklesek, Leonidások és Epaminondasok stb. hazáját, ily nép leplezze bé sötét fátyollal?! Ki gondolta volna valaha, hogy a városok, helyiségénél fogva királynéjá-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nak Konstancinápolynak Szent Zsofia Templomának magas tornya tetejére az ébrenlétel és a szenvedés jele helyett mit Nagy Konstantin oly diadalmasan hordozott, a fél hold tüzessék fel, mely alatt Muhamed utódjai megzsinegeltetik mind azt, ki száján ki meri ereszteni, hogy ezen templomot ti ugy raboltátok el?! Ki merte volna valaha azt álmodni, hogy a keresztyénség épen ott borittassék bé sürü ködděl, hol a Krisztus bölcsője ringattatott, hova fényes csillag vezette a napkeleti bölcseket annak imádására?!

Ide járult, nagy szerencsétlenségére a keresztyén vallásnak, a népek vándorlása, ez az egyik legkényesebb időszak, melylyel temérdek babonaság terjedt el a népek és nemzetek közé, — a keresztes háboruk, melyeket a pápák gondoltak ki hatalmuk nagyobbitása és megerősitésére; melyek a nélkül, hogy eredményre jutottak volna el, magukkal hozták, az erkölcsök megromlását, a despotismust, a fejetlenséget, a vallástalanság terjesztését, ugy hogy az a kevés világosság is, mely a Krisztustól sugárzott itt ott az emberek szivébe, kőfalak közzé volt kénytelen menekülni, s onnét várni egy szerencsésebb időnek felderülését!! Azok a szerzetrendek, melyek mint rosz gomba ugy nöttek és támadtak egymás után és ezek nagymesterei, mint a pápáknak hü katonái, — a Gvelfek és Gibellinek borzasztó harca elkeseredett pártfeleikkel, oly pusztitó befolyással voltak a különben is megromlott erkölcsi életre, hogy ettől a világ megbetegedve, mint egy nyögött vérző sebeiben.

A sötét századokban, emlitett szerencsétlenségeken kivül, az evangyeliumi tudomány, kevés, de hü örei a Valdensisek, Viklefiták, Hussiták, kik a pápáknak botrányos visszaéléseit bátran felfedezték, a félrevezetett népeket az evangyelium követésére utasitották, kegyetlenül megöletve, tüzre itéltettek. A máglyák fölszálló füst tengeréből a legvérengzőbb pusztitó had emelte fel zászlóját; minek folytán azoktól, kik ezt távol nézték mint naplopó, dologkerülő, más vagyonára ásitozó néptömegektől hemzsegett ország, falu, erdő, mező, hegyek, völgyek. A megdöbbent emberiséget, látva, hogy a vallás al-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ljas célok elérhetése végett, mint valami hitvány vásári cikk, merő szemfényvesztés és kereskedés tárgyává változott, általános bámulat és magától megiszonyodás foglalta el. Halálra kárhoztatott erkölcsi tétlenségéből az immár siettetett Reformátió, felrázván álmából, egy ujabb élet folytatására hivta fel a keresztyén népeket, s általában az emberiséget.

Ezzel kezdetét vette a vallás második forradalma, melynek zászlóját Zwingli, Luther és Kalvin lobogtatták, felemelvé ezt a 16-dik század elein V-ik Károly császár uralkodása alatt. Ez a második forradalom, ámbár halálos tusák közt: mindazonáltal miután, sok tudós fő, jámbor, kegyes életü emberek, nagy hatalmu fejedelmek, tapasztalva az egyház szomoru állapotát, annak tudománya megvesztegetését, a pápák határt nem ismerő visszaélését; hozzá csatlakoztak azok pártfogása alatt kiterjedt Európának minden részeiben és leghatalmasabb befolyással volt, a polgári alkotmány, a bölcészet megváltoztatására, az eszmék tisztázására, a szokások, erkölcsök megjobbitására s általában az emberiség anyagi és szellemi boldogságának elömozditására, minden nemzeteknél.

Bámulni és sajnálni lehet, hogy midön ezen forradalomban szereplők csak is a vallásba becsuszott hibáktól akarták azt megtisztitani, a pápa, vagyis a papuralom rendkivül való hatalmát megzabolázva illő határok közzé szoritani s a vallás méltóságát, az Apostoli egyszerüségre visszaállitani, azok, kiknek érdeke, hatalma, méltósága attól függött, ha a nép mind végiglen vak és tudatlan fog maradni, a helyett, hogy az emberiség szempontjából, segédkezet nyujtottak volna a nemes cél elérésére, csak nem egész Európát szemben a reformátióval felgyujtották, mind politikailag mindpedig egyháztanilag. Mi csak az egyház körében maradunk meg.

Egy részről Luther és Melanchton, más részről pedig Zwingli és Kálvin jó rendbe szedték a Szentirás tanitásait, népszerüen a szentirás értelmében adva elő azokat, megtisztitva azon sok gyimgyomtól, rakásra halmozott szemetektől, miket a Scholastikusok nagy szorgalommal hordtak volt be a tiszta mag

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

közzé, a bölcsészetet, a tiszta erkölcsiségre alapitva, kiemelték a tévelyek örökösen ködös világából, a közös emberiség hasznára forditva, ugy adták elő, hogy annak jóltevőleg melengető sugárai, mindenütt eloszlassák az egyház körében, a balitéletek és tudatlanságnak homályos éjjelét, hogy igy azt a zavaros elemektől megtisztitva a mi hasznos és szükséges, azt egész valóságában átérthessék az evangyéliom hivői.

Még is mind ezek ellenére, némely Chymerák, a szabad vizsgálás ürügye alatt, az Evangyeliomot más alakban voltak vakmerök, a maguk képzelt bölcsessége sugallatánál fogva a világnak bemutatni. Pedig Szent Pál Apostol régen megirta: Csodálkozom rajta — ugymond — hogy ti oly hamar elhagyván azt, a ki titeket hivott vala a Krisztusnak kegyelmére, más Evangyeliomra hajlottatok. Holott nincsen más Evangyeliom, de némelyek titeket megháboritnak, és a Krisztus Evangyéliomát el akarják forditani. De ha szinte mi is, avagy a mennyei Angyal, hirdetne tinektek valamit, azon kivül, a melyet netek hirdettünk; legyen átok. A mint először mondánk, most ismét másodszor mondom. Ha valaki nektek hirdet valamit azon kivül, a melyet vettetek; átok legyen. Galat. 1: 6 – 10.

De a szédelgös elméjü, megromlott velejü hypocondriacus emberek a keresztyén vallás sarkalatos igazságait, — miután azokra, ugymint a Szentháromság egy Istenségnek okos, és helyes ismeretére, nem lehet csupán csak a józan okoskodás utján tökélletesen eljutni, hanem egyáltalában szükséges a szentirásnak isteni méltósága felöl, az irás értelmében meggyözödni — elvetették, és helyébe oly tételeket állitottak fel, melyek az Evangyeliom tanával homlok egyenest ellenkeztek. Készebbek voltak inkább a szentirást babonának, Mózest, és a több prófétákat, ámitóknak, csalóknak, állitani; söt még a Krisztust is illetlenül sértegetni, mintsem a szentirás méltósága előtt meghajolva, azt utmutatóul megismerni. Pedig azt mondja ugyan csak szent Pál: Az én apostolságomnak bizonyságilet-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tek tiköztetek, sok türés által, jelek, csodák és erök által 2 Kor. 12: 12 — a minthogy ezen tant Mózes, és közönségesen a több próféták is csodák és jelek által megerösitették. Kálvin is Szent Pállal tartva, azt mondja, hogy a csodák, kézirással megerösitett pecséti a csodatételek tudományának — Sigillae sunt, és Subcriptiones doctrinae. Ad Hebr. 2: 4.

Mig a reformatió bajnokai a 16-dik és 17-dik században ily értelemben hordozták volna az Isten igéjének szövétnekét: addig más oldalról, nem csak akadályokra bukkantak, hanem oly tan ellen is sikra kellett szállani, melynek felállitói, amaz értelmet a vallás dolgában gunyolva, nevetség tárgyául téve, Isten káromlásnak nevezték. Igy állt szemközt egymásnak politikailag is egyházilag is két hatalmas hadsereg. —

Bár a reformatió érdekében Anglia halálos döfést ejtett is a hierarchián amenyiben ott okos intézmenyei által a protestáns vallást megalapitva, szilárd és szabad lábra állitotta egyfelöl, de más felöl V-dik Károly 2-dik Ferdinánd és 14-dik Lajos, mint az Osztrák és Bourbon ház nagyravágyó fejedelmei, hatalmas seregekkel rendelkezve, szemben szomszédjaik kissebb haderejével, az egész protestántismust kiirtani elhatározták magokban. De ez Európának válságos helyzetében sem sikerült, részint a vállalkozó fejedelmek hibái, részint seregeik rosz szervezete, részint pedig és leginkább egy Szász Mór, egy Gusztáv Adolf egy Bradenburgi választó fejedelem, egy Nassaui Vilmos, egy 2-dik Fridrik porosz király és más hatalmasságoknak, hös és tevékeny közreműködésök miatt, kik a válság perceiben, mindenkor sulyegyenben, ugy tartották a mérleget, hogy az, az igazság érdekében, egyformán üsse meg a mértéket. A fegyverek ezen zöreje közt, megkezdödtek az eszme, elv, és vélemények harcai is, mind politika, mind vallás, mind pedig a bölcsészet tekintetében. —

Angliában 1-sö Károly, mind a polgári, mind az egyházi dolgokban erőszakoskodásért, egy ütközetben elfogatván, fejét

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

törvény pallosa által vesztette el. Ez alkalommal sokan felkeltek a király védelmére, de még többen annak elitélésére. Amazok közt legtekintélyesebb volt Salmasius, emezek közt pedig Milton, ki ily cimü iratában: Defensio populi Anglicani contra Anonymi claudii, alias Salmasii defensionem regiam, erős érvekkel azt mutogatja, hogy méltán fejeztetett le a király; mert békeháboritó, zsarnok és embergyilkos volt. Igy okoskodott többek közt Milton: még azt hozza fel mentségül Salmasius, hogy ő a hazának volt királya és atyja, igy halállal büntetni nem volt szabad és ha mégis ezt tettük, letörölhetetlen kegyetlen bünteényt követtünk el. Ezen állitás hamis; mert atya és király kölönböző fogalmak. Az atya szül és nem a király bennünket, a király nem teremt minket, hanem mi teremtjük őt. Atyát Isten és a természet ád a népnek, a királyt pedig maga adja a nép magának; tehát nem a királyért van a nép hanem a király van a népért. Eltürjük a durcás, és kedélytelen atyát, eltürjük az ilyen királyt is. De zsarnok Atyát nem türhetünk, nem tühetünk, zsarnok fiut sem. Ha a zsarnok fiut az atya halállal is megbüntetheti, miért nem lehetne ez esetben a zsarnok atyát is ugy büntetni meg?! Ha a népet és igy a fiakat mint fiait megölheti, különösen pedig midőn nem is atya, miért nem akkor a fiuk az atyát is?! Pedig könnyen megtörténik, hogy a király, sem nem atya, sem nem király. Továbbá: ha a tett minéműségéről van a kérdés, mit elibénk görditesz, azt mondom tenéked, vándor és a mi dolgainkat ismeretlennek; mint a lefolyt dolgoknak szemtanuja mondom neked, ismeretlennek: hogy mi oly királyt tettünk el láballó, ki se nem jó, se nem igazságos, se nem kegyelmes, se nem vallásos, se nem kegyes és békeszerető, se nem haza atyja, hanem tizéves zsarnok, és pusztitó volt. Meg lehetett ezt tenni, mondhatod, de refomátusoktól, református király irányában ezt nem volt szabad tenni. De reformátusnak lehet-é azt mondani, ki ugy ir a pápához mint legszentebb atyjához, oda föllebbezve ügyünket: vajjon nem inkább hasonló-e a pápistákhoz, mint hozzánk Orthodoxusokhoz?! És ő mint ilyen fejeztetett le a reformátusoktól.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Vajjon nem tudod-e, hogy szép anyja a vérengző Mária, ki halálos büntetéssel akarta a protestáns vallást kiirtani, koronájától ezért megfosztatván, fejvételre itéltetett?! Látnivaló tehát innen, hogy Károly kegyetlen zsarnoksága mellett, épen azért lakolt életével, mivel a pápa vallását akarta az országban megerősiteni, a reformátusok számüzetésével stb.

Az ezen esemény felett keletkezett, kard és tollcsata 2-ik Károly és 2-ik Jakab alatt is, mindaddig tüzesen folyt, mig Oraniai Vilmos a vallásszabadság védelmére behivatván, az angol nép kivánsága szerént, mind Jakab, mind nemzetsége — a Stuart ház — örökösen kitagadtatott!

Milton elvei a zsarnok király halála felett, hirtelen, mint villám Európát berepülték és azonnal megkezdődtek a szakadások; mert csakhamar a századokon keresztül eltemetett Arianismus ismét feltámadt a Socinianismusban. Keletkeztek továbbá az Anababtisták, vagy Mennoniták, Remonstransok, más egyéb kisebb sectak, melyek részszerént nem egészen szakadtak el a keresztyének három főrészétől. Ide tartoznak különösen: a Schvenkfeldianusok, Bohemisták, Rosencreutzerek, Quakerek, Jansenisták, Separátisták és sok mások, kik mind megannyi rendszerre oszolva, vallási és bölcsészeti nézeteiket zsufolásig megtöltötték, hibás fogalmak, és képtelennél képtelenebb itéletekkel lettek divatos elvüek, követöikkel, moralisták, indifferentisták, rationalisták, naturalisták, és tudja Isten micsodák.

Ámbár tehát a reformátió és ennek elvei, elszaggatván a tekintély köteleit, a szabad gondolkodásra utat nyitott és ekkép végképen hanyatlásra kárhoztatva a Scholastica filosofiát, hegyes tör maradt annak oldalában: mindazonáltal az erre hajló Hencer Lajos, ki Konstanciában megöletett, és Servet Mihály spanyolfi, ki Genfben 1553-ban megégettetett Valla Lörinc, Faber Jakab, Vives Lajos, stb. — szerették magukat anti Scholastikus filosofusoknak nevezni, az uj platonicusok szerént átakarván módositani az Istenségnek természetét és tulajdonságait. Ezek után fellépett Lelius Socinus olaszfi és utánna rokona Faustus Socinus, kik Német, Lengyel, Olasz

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

és Erdélyországban nagy lármát inditva, számos követőket szereztek maguknak. Azzal dicsekedtek ugyanis, hogy Luther és Kálvin, nem igazitották meg jól a vallást, hanem ők fogják azt jobban megujitani. Innen irta valaki ezen verset:

Tota ruit Babylon, deiecit, tecta Lutherus
Muros Calvinus, sed fundamenta Socinus.

De biz ezeket inkább igy kell forditani:

Debet religio magno sua tecta Luthero
Muros Calvino, mala fundamenta Socino.*)

A keletkezett uj sekták közül, egyik másik az okoskodást felyülmuló vallás-igazságokat, romlott természetének inye szerént magyarázva, a keresztyén vallás bibliaszerü tanait megvetette és a kabbalismusba átcsapva, a kabbalából akarta kimagyarázni a keresztyén vallás titkait.

Sok lármát csinált az álszenteskedő Anabaptisták sektája az egész 16-ik században a tiszta elvek hátrányára Storch —

---

*) Erdélyben is kezdte terjeszteni a Sociniana vallást Blandrata György olasz fi, ki János király tanitója volt. Elsőben is Dávid Ferencet ámitotta el, ki először pápista, azután lutheránus és végre református volt és kolozsvári pap s a királynak udvari papja és mint ilyen, a királyt is meghóditották.

Ezt meghallván Kálvin és Béza, irtak az erdélyi magyaroknak, hogy Blandratától őrizkedjenek; mely végre Gyula-Fehérváron Blandrata, Dávid Ferenc és egyebekkel Ceglédi György váradi pap, Turi Pál bihari pap, de kivált Melius Péter, debreceni pap és püspök, ugy leverték a hetvenkedőket, hogy ezek szégyenletükben, maguk közt is összevesztek. Mert Blandrata azt állitotta, hogy a Krisztust imádni kell, Dávid Ferenc pedig ezt tagadta. — Ez utóbbinak követői aztán, neveztettek Zsidózóknak, mivel a szombatot ülték meg, a Blandratáé pedig unitáriusoknak, arról az unióról, melyre léptek a más vallásuakkal, hogy egymást háborgatni nem fogják.

A pert el akarván igazitani, magát Faustus Socinust is Erdélybe hivták Bázelből, de ez sem mehetett semmire. Báthori Kristóf ennélfogva Dávidot Déván örökös fogságba vetette és ott hagymázba esvén, hamar meghalt 1572-ben. Blandrata és Socinus Lengyelországba menekülvén, sok embert meghóditván elvesztek. Blandratát a tolvajok ölték meg. Jelenleg Erdélyben legvirágzóbb állapotban vannak az unitáriusok Kolozsváron, hol jeles főiskolájuk is van, hajdan sok szép javadalmak és kiváltságokkal birva. Hiszik, hogy csak egy Isteni személy van és a Fiu és Sz.-Lélek, nem igaz Isten. Hogy a Krisztus nem tett eleget az emberekért, hanem csak példát adott a szent életre és béketürésre.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Gólya — Miklós és Mathaeus János s mások vezérlete alatt. Ez magát Messiásnak állitva, azt tanitotta, hogy: Igyál torok, nincsen ördög se pokol, csak a papok mondják. Uj Jeruzsálemet akarván alapitani, a szentség örve alatt, mindenféle istentelen gonoszságba keveredtek. — Müntzer és mások, Némethországban, a fejedelmek és törvényhatóságok ellen föllázitva a parasztokat, szörnyü vérontást tettek mig nem Münster-nél meggyözetettvén, a fönökök fejvételre büntettek és fejeik, másoknak intő például, egy mezön karóba üttettek.

A királyul választott Bokhold János pedig volt lejdai szabó, ki isteni küldetéssel dicsekedett, vaskalickába záratván a torony tetejébe feltétetett emlék okáért s onnét 1536-ban letaszittatott kalickájával együtt. Ezután a hivek, más életre térve, a misézö róm. kath. pap Mennó Simon alatt tudományokat rendszeresitve, azt tanitották, hogy a kisdedeket nem kell megkeresztelni, azért, kik hozzájuk állottak ismét megkeresztelték. Keresztyén embernek nem szabad esküdni, Krisztus urunk ama parancsa szerént: A ti beszédetek, legyen ugy ugy, nem nem. Elöljárókat nem szükség tartani, senkit halálra nem kell itélni. Egyébaránt valamint más vallásbeliek: ugy ezek sem egyeztek meg, mindenbe egymással.

A 16-ik század vallásbeli civakodásait átörökölte a 17-ik század is mind a rom. kath. mind pedig a protestáns egyházkebelében. Amott a Jésuiták és Dominikánusok kezdtek egymás közt veszekedni. A Jesuitákat a Pelagianismussal vádolták a Dominikanusok, ezek pedig amazokat a reformátusok értelme követésével. Kényes lévén a dolog, miután a pápának két leghivebb katonái voltak kérdésben, a pápa közbevetésére, a nélkül, hogy egyik, vagy másik elmarasztaltatott volna, elnémultak. De csakhamar ismét a Franciskánusok és Dominikánusok közt ütötte fel magát a régi zaj, ezen kérdés felett: Vajjon bünben fogantatott-e Szüz-Mária, vagy a nélkül?! A franciskánusok az azt hivö Dominikánusok ellenében Sz.-Mária bünnélküli fogantatását tagadták. A dolog ujra a pápa itélő széke elébe került, ki a spanyol királyokkal együtt

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ugy igazitotta el a pert, hogy mindenik fél elhallgatván, sem egyik, sem másik véleménye nem itéltetett el.

Ezt felváltotta a Jánsenisták és Quietistákkal való villongás. Az első, mely Augustinus tanrendszerét képviselte, mely ellen a Jésuiták feltámadtak, még ma sem végezte be titkon és nyiltan küzdelmeit. A Quietismus, mit Molinos Mihály spanyol pap 1681 ben kezdett megalapitani, épen annyi barát, mint ellenséggel találkozott. És ha bár maga fogságban halt is meg, de könyvét, melynek cime volt: Manuductio ad vitam Spiritualem = kézenfogva való vezetés a lelki életre, tartalmával együtt halottaiból feltámasztva, sokan terjesztették, leginkább pedig egy Joanna Mária Bovieres de la Motte Gujon nevü fő asszony, még könyvet is irt mellette, elvarázsoltatván Molinos elvétől, mely szerént: minden félelem, remény, jutalom, büntetés aggodalmon kivül, a lélek bátran nyughatik az Istenben. Molinos ellen Bosvet lépett fel, ki 14-ik Lajost, mindaddig ingerelte, mig ezen romlott erkölcsü fejedelemmel, kinek országát nagy tehetségü államférfiai, hös hadvezérei, fölékesitették — fel nem bontatta a nantesi edictumot, melynek következtében, református alattvalói hazájukból ki bujdosni kényszerittetvén, begyógyitathatlan sebet okozott Franciaországnak.

Bosvet ellen viszont a sokkal jelesebb fő Fenelon lépett sorompóba, ki emlitett fő asszonyt pártfogolva, azt mutatta meg, hogy annak helyes irányát, értelmét, mert maga is Quietista volt, nem jól fogva fel, egészen elferditette. És aztán Bosvet, ez a nagy Jesuita, udvari hizelgő, mindenfelé látva futva, a pápát és királyt hivta tanubizonyságul, és csakugyan sikerült neki ezek haragját a kamerakumi püspökre zuditani.

Mind ezeknél nagyobb pert inditottak az Aminianusok, vagy Remonstransok*) kik oly hittant kezdtek terjeszteni, Arminius Jakab lejdai tanár, és követői által, melyek különböztek a ref. vallás tudományától; mert hitték, hogy az Isten

*) Remonstrantiának nevezvén azon könyvüket, melyben értelmüket igazolva, benyujtották a Belga rendeknek 1610.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

azokat választotta el az idvességre, kikről előre ellátta, hogy hinni fognak és hogy az Isten kegyelméből ismét kieshetik az, a kit abba bevett volt. Ezen kivül már ma, a Szentháromságról, igen egyet értenek a Sociánusokkal. Ennek beszüntetésére az európai hittudósok, 1618-ban zsinatot tartottak Dordrechtben és az Arminianusok tudományát kárhoztatták.

Hugó Grotius is, a természeti jogra tartozó rendszernek főnöke magas rangu főember ezen perbe keveredvén, mivel a remonstransokhoz szitott, béfogatott és örökös fogságra itéltetett. Börtönéből azonban felesége kiszabaditotta, ki egy ládába zárván őt tettetvén, hogy könyveket hozat ki abban, szabadságát visszaadta. — Ezen ládáról irta Barlaeus ama verset:

Crotius — tabulis concluditur arctis
Quemque capax mundus non capit, arca capit.

Rutgersus pedig ezt:

Mutatum non sensit unus, quod enim arca ferebat
Id quoque, sed spirans Biblotheca fuit. — Paravia.

Jöttek sorjában a Quackerek, vagy másképen Enthusiasták, Fanatikusok, hova tartoztak még a mindenféle anabaptisták Weigelianusok Paracelsisták, Libertinusok és más Mystikusok, Theosopusok, kik az uj Platonismust a Kabbalát a keresztyén vallásra alkalmazták és titkos, természetfeletti erő tudásával kérkedtek Theophatus Paracelsus Bombastus, Platt Róbert stb. vezérlete alatt. Ilyen Theosophusokból álló rend lett, a Freimauzerek társasága, kik metaphorice a Salamon temploma ujra felépitésétől neveztettek igy, mely rendről 1610 előtt nincs emlékezet. Andrek Bálint három könyvet irt róluk, de a melyek tartalma nem egyéb szörszálhasogató költeménynél.

A Queckerek szerzője volt Fox György Angol varga 1650 tájain. Ezek azt tartották, hogy nekik papok nem kellenek; azért midön templomba gyültek, hol egyik, hol másik, mintha öt a Szent-Lélek szállta volna meg, reszketett és felállván a többinek predikált. Ma már azonban, elhagyták ezen szokást, mivel látták, hogy sokszor igen tudatlanok álla-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

nak fel. — Nevezetesebb emberek voltak köztük Baklay Robert és Penn Vilmos, ki Észak-Amerika egyrészében, terjesztette ezen vallást, a honnan azt a földet róla Pennsylvaniának hivják.*) Bod Péter Hist Eccl. §. 466.

Ezek azt tanitják, hogy az Isten természete és bölcsességének egy része van az emberekben, a melyből, hogy mennyi veszedelmes tévelyek folynak, könnyü általlátni. És igy elég ebből ennyi. —

Ennyi sok zürzavar közt az idők folyamában Cartesius feltette azon kérdést: mennyi hát az emberi ismeret munkájában a bizonyos, melynek megfejtése nélkül alapos bölcsészet nem lehet. És miután ezen kérdést legelőször Cartesius tette fel, öt ugy lehet nézni, mint az uj bölcsészet fejét. Hogy mily homályos értelem világba tévedezett Kartéz, csak abból is megtetszik, hogy midőn ő a lélek természetét a gondolkodásban állitotta lenni: akkor az oktalan állatokat csupán csak élő gépeknek mondotta.

Ezért Leibnic ez a nagy tehetségü és tudományu ember, ha bár maga is homályos elveket képviselt: épen nem elégedett meg Kartéz dualismusával, sem a materialismussal, hanem azt állitotta, hogy több valóság van, egy véghetetlen, mások pedig végesek. Optimismusa vezérfonala lévén Theodiceájának, ebben azt állitotta fel: Több világok voltak, hogy az Isten a mi világunkat teremtette, melyet legjobbnak tartott minden világok közzül, noha ebből sem lehetett a rosznak kimaradni, mivel nem teremthetett olyan tökélletes valóságokat, mint maga és azért lehetetlen, hogy ezen véges valóságokból álló világban fogyatkozások ne legyenek. Már ezen fogyatkozások és tökélletlenségeknek következése a természeti és erkölcsi rossz. Erre a kérdésre pedig: ha már tökélletes valóságokat nem teremthetett az Isten: miért teremtette hát a tökélletleneket? azt felelte: hogy a világon sokkal több a jó mint a rossz: te-

*) Penn Vilmostól, egyszer a király kérdé: Miben különbözik az ő vallása a királyétól? csak abban — ugymond — a miben a király kalapja az enyimtől; mert a királyé cifra, az enyim pedig igen egyszerü.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hát inkább akarta az Isten, hogy az a kevés rossz legyen, mint sem a sok jó elmaradjon.

Mindennek van oka és igy a rosznak is, azt mondja Theodiceájában. A rosznak oka, hogy legjobb világ van. De aztán hogy lehet megegyeztetni Optimismusával, hogy ilyen tökéletlen világ teremtetett? vagy nem kellett volna hát teremteni, vagy rosznak nem kellett volna lenni, miután azonban van, az ő okoskodása szerént, az erkölcsi rossz magára az Istenre háramlik!

Ezután egyik bölcsészeti rendszer, a másikat érte. És csak hamar Wolf Leibnic rendszerént felvilágositani akarván annak hijánosságait, Aristoteles rendszeréhez hajlott, kizárva a filosofiából a fizikát és naturalis historiát, egészen theoreticai és practicai rendszert állitva fel. A jó és rosszat illetőleg épen azon fogalma volt, mint Leibnic Theodiceájának, s ezért a pietismus, mindenütt botránkozást talált Wolf bölcsészetében, a theologusok is, nevezetesen pedig Lange felköltek ellene, és odavitték a dolgot, hogy a porosz birodalomból királyi parancs által kitiltatott; de mihelyt Nagy Frigyes királyi székét elfoglalta, mindjárt visszahivatta.

Hogy ezek után a közelebbi évtizedekben a Kánt Fichte Schelling, és ezek követöinek rendszere, mily befolyással vólt a keresztyén vallás sarkalatos elveit illetőleg, mindnyájunk előtt ismeretes dolog. Lehet, hogy jót akartak, de ez eszközt a Dynamicum Systemában hibásan alkalmazták. Az Isten dicsősége a vallás haszna és elömenetele általuk megtámadtatván a protestáns egyházból mindenféle Symbolumot kirekesztették mint a Plato Respublicájából a poesist, örökös civakodást és gyülöletet a más nézetüekkel szemben előidézve.

Ők azt hitték, hogy mint a nap felvilágositja és termékenynyé teszi az egész természetet: ugy ők is az emberiség hittani gyarlóságait, egy egészséges öntudatra ébresztvén fel, egy ujjabb vallás rendszernek fogják megvetni alapkövét. De kifelejtették azt a számitásból, hogy valamint a nap csak akkor tenyészt jóltevőleg, ha csendes és kellemes világosságban árasztja le fényességét; ellenben pe-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

dig ha lángolva lövelli le sugarait megmérgezi a plántákat és virágokat: ugy nekik is meg kelle vala gondolni, hogy midőn ők, oly titkok fejtegetésébe akarnak avatkozni, melyek Isten jogai közzé tartoznak, vajjon nem olyan dolgokat feszegetnek-e, melyek tul esvén láthatáruk körén, tudományuk szokatlan és nem melegitő világával, nem ártanak-e az evangyeliomi vallás hiveinek ? ! Mert hijában, a vallás magas és erős oszlopa mellett, az ember mindig törpe marad, még akkor is, ha magas hegyen áll; mig ellenben a vallás magas oszlopa még akkor is nagyszerüen magasnak marad, ha minél mélyebb gödörbe állittatik is fel; mert a maga pompás magasságát, azzal nem veszti el. —

És jelen korunkban is minden müvelt europai nemzetek közt, Németországban laknak leginkább azok a tudósok, kik mint Jehu erőssen látszanak mutogatni, hogy a szentirás mellett buzognak, tisztára akarván deriteni annak mások által hibásan értett elveit, holott pedig egyenesen felhevült és ábrándozó indulatuk által elragadtatva, azt igyekeznek elhitetni hogy az Istent egyedül csak a természet figyelmetes vizsgálásából lehet megismerni. Ebből származnak azon sok bölcsészeti és hittani rendszerek, melyek a szent Háromság egy Isten eránt való sarkalatos tudomány pontjaiban megütközve, annak öshatárait elég vakmerők bontogatni.

És ezt nem is lehet csodálni, ha meggondoljuk, miszerént a németek, természetüknél fogva, folyvást a tapasztaláson tul eső száraz tudományok körül forogva, tapogatják időről időre: melyik az a kutforrás, melyből igazán meg lehet tudni, hol veszi magát az emberi ismeret ? ! Ezt keresik jelenkorunkban is.

Az angol és a magyar, a francia és az olasz, egészen másképpen veszik a dolgot. Minden nemzetnek olyan a bölcsészete, amilyen annak jelleme. Az angol kereskedő nemzet lévén, megméri a maga jövedelmét, ő nem az eszmék világában szeret élni, hanem gyönyörrel nézi azon nagyszerü gőzösöket, melyek roppant értékü cikkekkel megrakodva, kiköt-nek partjain; mert neki a nyerészkedés a filosofiája. A ma-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

gyar is inkább igazgatja ekéit, és taligáit; mert kevés pénze lévén, jól akarja szántani földjét, hogy tiszta buzája árából fedezhesse szükségeit, nem sokat törődvén, mások száraz okoskodásival és épen ezen körülmény annak oka, hogy honunkban semmi olyan németföldi füstölgő okoskodás magának állandó szállást sohasem talált. Ha becsapott is hozzá annak szele, csak olyan volt, mint egy megrázkódtató hideglelés, mely ha egy kissé ágyba fektette is, a maga áldozatját, de csak hamar az, átfutván rajta a gőzölgő izzadás, felgyógyult és ismét azon a talpon állt, melyről leszédült. —

A francia elem jellemvonása, a vidám társadalmi élet, a dicsősség sovárgás, a hősi tettek utánni rajongás és épen nem a mély speculatióval való tépelődés és épen ebből lehet azt ki magyarázni, hogy midőn Kánt száraz metafisikáját s más egyebek émelygős gondolkodás modját Wilbeus, s mások beakarák plántálni a maguk hazájába, ott nem találtak alkalmas talajt annak befogadására, még a csirában megrothadván. — Az Olasznak, valamint hogy soha sem volt kedve a filosofiával bibelődni: ugy most sincsen. A nagyszerű pompás természet a gyönyörü éghajlat, tökélletesen kielégitik az ő ábrándos természetét. Ezért ő inkább, elzenézi és eldanolja magát, mintsem a száraz sovány bölcsészeti nézetekkel foglalkoznék, miután a kedélyével ellenkező speculatio, semmi áron nem férhet fejéhez.

Ezen nemzeti jellemvonások, önként óramutatóul szolgálnak nekünk, hogy mostanság is; miért leginkább a németek azok, kik mintegy joggal követelik az Isteni csalhatatlanságon épült szabályösszeséget a vallás felett monopolizálni. Meg is kezdették és folytatják is befolyásukat az evangyéliom ereje gyengitésére, azon elvtársak közremüködésével, kik nézetüket elfogadva magukénak vallják és valamint régen: ugy ma is találnak követőket; mert az emberiség tetemes része empyricumok után sovárogván, ugy nézi a világot, mint tulajdon szemei előtt neki hizelgő tárházat, nem gondolva semmit az emberi önkénytől független Krisztus vallásának örökös igazságával; mert az állandó és változhatatlan.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

És igy abban tévednek, hogy a dolgokat, tulajdon nézpontjukból fogják fel, szemben az Istennek végzéseivel és igy a kettőt összevarják. Holott az irás azt mondja: Az Isten nem azt nézi, mint az emberek, a mi kivül van, hanem belöl, a mi a szivben van 1. Sám. 16:7. Innen van az: a mit az emberek nagyra becsülnek, az Isten szemei előtt gyakran utálatos. Luk. 16:15, és hogy: az embernek minden ő utai igazaknak láttatnak az ő szemei előtt, de az ur, a sziveket vizsgálja. Péld. 23:2.

Ha én azt a kérdést tenném fel: vajjon ez a világ rendszere öröktől fogva való-e, avagy csak folyása szerént a dolgoknak, vagy hogy ennek szerző valósága egy-e állatjában, vagy három személyében??! mi oly sok vallásos forradalmat idézett elő — nem lenne-e csodálatos? és ha sem egyik sem másik felelettel meg nem elégedve, feszegetni akarnám ezen mély titkot — mely sokkal felyül haladja értelmemet, mint a legmagasabb csillag a zsombékdombot — s mert fel nem foghatom — készebbnek mutatnám magamat, szörszálhasogató nézetemnek alárendelve, a szentirás tekintélyét — a Krisztus evangyéliomát illetlenül érinteni; mintsem annak igaz gyöngyével magamat felékesiteni?! Vajjon igazságos lennék-e?!

A Szentirásban — ugymond Kálvin — mindenféle hagyományokkal szakitva, mindenek nyilván és elégségesen fel vannak tárva, melyek szükségesek idvességünkre s tökéletes keresztyéni életünk igazgatására s magunk erkölcsi javitázára és ahhoz valamit tenni, ragasztani, vagy elvenni; annál is inkább, uj parancs, hagyomány s más ellenkező nézettel, a hiveket terhelni egyátalában nem szabad. És ha a szentirásról támad egyenetlenség, azt cselekedje mit az irás jóvá hagy; mert akkor igazán a szentirás mellett marad. Lib. 4. C. 1. n. 5.

Midön egyszer Nagy Sándor Apelles szobájába menve, ott egy remekül festett képen, némely javitásokra figyelmeztette volna a müvészt, — ez felé fordulva azt mondá: Csitt

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

felség; mert ha festék csináló inassaim ezt megfogják hallani, önt mindenesetre kinevetik! — Nem ugy van-e itt is a dolog, midön mi vakmerő kezekkel, homályos értelemmel, bele avatkozunk, az Isten müveinek kiigazitás, vagy átalakitás, gyámoltalan és tehetetlen akarásába: vajjon nem nevetnek-e ki bennünket azok, kik gyenge szemeinkkel láthatlanok! ki állott már a keresztyén vallás, minden vihart és forradalmat és mindenkor igaznak találtatott.

Csuthy Zsigmond.

Egyháztörténelmi tárca.

1.

Szatmárvármegye evang. rendei védelmére kelnek a pozsonyi delegatum judicium elé idézett szatmármegyei ref. predicátoroknak stb.

— Kivonat a nevezett rendek 1679. márc. 3 Püspöky János követ számára adott utasitásából. —

Ne mulassa el a méltóságos fejedelem asszony (Báthori Zsófia) ő nagysága predikátorinkon elkövetett . . . . . fenyegetőző imposturáit stb. . . . . .

. . . . . De annál is keservesebb, elhisszük ő felsége hire s kegyelmes akaratja nélkül . . . . . kitől eredett parancsot minden községben való predikátorokhoz, scholamesterekhez és diákokhoz, egy leleszi konventbeli személy irásával citált pozsonyba p. 7. et sequentibus ad dandam . . . . . (olvashatlan) complicitatis ad rebellibus, holott az mi predikátorink magokat afélébe nem avatják, levén az ő tisztök az evangeliom predikálása.

Errenézve instálni kell ő felsége előtt, ezen helytelen citatiót abalienalni parancsolja; mivel az mi predikátoraink, annyival inkább scholamestereink oly alávaló állapotban, szegénységben vannak, hogy sokaknak csak egy darab kenyerök is alig vagyon, nem hogy Pozsonyba mehetnének, mely költség nélkül nem lehet.

Ha pedig valamelyek közülök volnának, kik a hallgatók hirök akaratok nélkül afélében avatták volna magokat, ő felsége parancsoljon felölök inquiráltatni és ha dolgok constatáltatik, itt is vannak ő felségének s az országnak törvényei, ámbár bünhödjenek, s büntetődjenek a törvénynek rendi szerint.

Ez végre bocsátottuk követ atyánkfiát, hogy predikátorink s reli-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

giónk ne háborgattassék. Egyébiránt félő, ha az continuálódik az ő felsége földje pusztán ne maradjon.

Ezeket s több ratióinkat compilálva követ uraink ugy laboráljanak, hogy hasznos követeknek s igaz vallásokhoz buzgó dicséretes követségeknek érdemes dicséretét hallhassák mindentől, nem keresvén a világiakat s privatumokat.

(A Szatmár v.-megye négyes pecsétjével ellátott eredeti a nevezett megye levéltárában act. publ. 1679.)

Kiss Kálmán.

2.

Apafi Mihály fejedelem, a debreceni főiskolai tanárokat illető háromezer kősót Szilágyi Márton tanárnak rendeli adatni. Radnót 1687. August. 3.

Michael Apafi, Dei gratia princeps Transsylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. Damus pro memoria per praesentes quibus expedit universis: hogy midőn a jelenvaló 1687. esztendőben 3-a Augusti az nemes ország confluxusának alkalmatosságával becsületes meghitt religionkon levő tanács ur hiveinkkel s több fő nemes rendekkel némely ecclésiai difficultások s gravamináinak megorvoslása végett összegyülekeztünk volna, holott maga is tiszteletes tudós Horti István püspök uram is sok becsületes esperestekkel, prédikátorokkal s professorokkal jelen volt; ezen alkalmatossággal az is adaték értésünkre, hogy kegyelmességünkből amely 3000 kősók járnak annuatim aknáinkról, debreceni kollégiumunk professori fizetésére, afelett a professorok között egyenetlenség volna; mivel pedig világosan constál, miglen néhai tiszteletes Mártonfalvi György odavaló professor hivünk élt, noha 12 esztendeig volt collégája, mostani professor tiszteletes Szilágyi Márton hivünk, mindazáltal ökegyelme azon 3000 sóbeli kegyelmességünkből nem részesült, hanem egészen Mártonfalvi uram percipitálta. Tetszett azért nékünk közönségesen, hogy Szilágyi Márton hivünk 12 esztendeig, Mártonfalvi uram halálától számlálván, azon 3000 kősókat csak maga percipiálja, az pedig eltelvén, vagy az alatt Szilágyi Márton hivünk meghallván, azontul a 3000 sók s egyéb fizetések a professorok között egyaránt osztassanak el. Parancsoljuk azért mindeneknek, akiknek illik kegyelmesen és igen serio, nevezetszerint pedig mostani debreceni professor hiveinknek, mindenekben tartsák ahoz magokat, melyről adtuk ezen testimoniumunkat. Secus non facturi praesentibus perlectis exhibenti restitutis.

Datum in castro nostro Radnót die 3-a mensis Augusti, anno D. 1687.

Michael Apafi.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Eredeti levelezés.

Emlékirat.

A kis-marjai reformált egyháznak a városi pénztárból századokon át szakadatlanul nyert, de 1876-ik évi április 9-dikén, egy részben, beszüntetett javadalmaztatásáról.

A kis-marjai ref. egyház és ennek iskolái kellő fentartására szükséges költségek legnagyobb és főrészét — a nagyemlékü Bocskay fejedelem által 1606-ban e város részére kiadott kiváltsági okmány (privilegium), a régibb egyházi s városi jegyzőkönyvek, szóhagyomány, ember emlékezet, köztudat és tények bizonyságai szerint — az egyház keletkezése óta, századokon át, mind e jelen 1876-dik évig a városi pénztár viselte. De igy volt s van ez még ma is igensok más református helyeken is, a minek oka részint az, hogy a község és egyház tagjai ugyanazok lévén, nem különöztek meg, nem osztozkodtak, s nem alakitottak külön egyházi pénztárt; sőt sok ily helyeken, mint épen Debrecenben is, a mult század vége feléig, mig oda római catholika egyház be nem erőszakoltatott, a városi és egyházi tanács egy és ugyan az volt; — részint pedig oka az, hogy a 17 és 18-dik században az üldözött, s templomaiktól, minden ingó és ingatlan vagyonaiktól sok helyeken ismételve megfosztott protestánsok, hogy egyházaik főkép földbeli vagyonát az elfoglalástól megmentsék, magoknak, más néven, megtartsák, községi vagyonnak mondották, sőt a községnek adták át, a mely aztán az átvett javakból az egyház és iskolák — mint saját egyházának és iskoláinak — teljes ellátásáról, épitkezésekről, lelkész s tanitók fizetéséről sat. folytonosan gondoskodott. De az egészen református s földesur nélküli községek, az egyházat illető vagyont és jövedelmet gyakran önkénykedve magokhoz vették, lefoglalták, községi vagyonná tették; de nem ugy, hogy aztán az egyházat magára hagyták volna, hanem ugy, hogy a vagyon átvétellel az egyház ügyét egészen magokévá tették, – arról minden tekintetben tisztességesen gondoskodtak. Igy történt ez épen e helyben — Kis-Marján is. Azt fel sem lehet tenni, hogy az 1517. után megindult reformátio nagy idején, a 16-dik század második felében a reformátiót már elfogadott kis-marjai egyháznak, akkor volt földesura Bocskay György református főur*) a maga birtokán levő egyháznak valami jövedelmező, fentartó alapot, vagy földbirtokot ne adományozott volna. Azonban ennek — talán a szőllőskert előtt levő lelkészi és tanitói földeken kivül — (mert a többi elszórt földek mind egyesek adományai

*) Kinek kis-marjai gazdatisztjének Kis Jakabnak leányát Kis Erzsébetet 1570 körül a nagyhirü Melius Péter debreceni pap vette feleségül.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

vagy kegyes hagyományainak látszanak) semmi nyoma sincsen. Valószinüleg a város szabadalmaztatása, 1606. után, midőn megszünt földesur alatt lenni, a maga kezelése alá, sőt a maga birtokába vette. Hogy ezen feltevés helyes, mutatja az, hogy a nagy emlékü fejedelem, Bocskay által — a városnak 1606-ban adatott kiváltsági okmányban (privilegium) — határozottan az egyház és iskolái részére rendelt nagy jövedelmet tevő tizede (dézma) minden terményeknek, sőt még a makkolt sertéseknek is rendeltetése céljától mindjárt elvonatott vagyis az egyháziaknak soha ki nem adatott. Legalább sehol a jegyzőkönyvekben, sem a szóhagyományban s ember emlékezetben semmi nyoma nincsen — annak, hogy kiadatott volna. Pedig az volt a Fejedelem akarata — az okmány illető pontja világosan meghagyja: hogy a biró azokat pontosan beszedje és a megrendelt célra forditsa: az illetőknek átadja. Kétségkivül, a tetszése szerint s akkor ellenőrzés nélkül intézkedő városi tanács tagjai a község számára foglalták azt le, vagy, a mi valószinübb, a magok és lakos társaik javára be sem szedték — maguknál hagyták. Hanem aztán minden átvett, vagy a lakosoknál kint hagyott, de az egyházat illetett vagyonért s javadalomért — tehát épen nem ingyen, s nem kegyosztásból, hanem nagy tartozásból — gondoskodott is a város századokon át az egyház terhe nagy részének viseléséről. Jelesen a terménybeli járandóság egyik részét: a fát és szénát a lelkész és tanitók fizetéséül s az iskolák fűtéséhez a füteni valót: nádat vagy szalmát folytonosan a város szerezte be s adta; sőt bizonyos mennyiségü készpénzzel is mindig járult az emlitettek fizetéséhez, és még az ünnepi követeket — legátusokat — is mindig saját pénztárából, a városi pénztárból, az egyházi szük pénztár legkisebb terheltetése nélkül, elégitette ki. Az épitkezéseket és a meglevő épületeken a nagyobb javitásokat s átalakitásokat és az épületek körül minden keritéseket a város csináltatta. Igy, csak a most élők előtt is kétségen kivül tudva levőket vagy érésökre történteket emlitve; — e század elején a fennálló diszes templom, az utolsó krajcárig, a városi pénztár erején épittetett fel. S midőn felépült s 1805-ben sept. 15-kén felszenteltetett, a mikor Földváry József debreceni lelkipásztor tartotta a felavató beszédet s a debreceni főiskolai akkor itt müködött éneklőkar elnöke (cantus praeses) Zilahy József, később nagyváradi lelkész s bihari esperest, volt; — ez ünnepély alkalmával vagy annak végén, a szóhagyomány szerint — megkérdeztetvén az akkor volt főbiró Kun István hogy: van-e még a város kasszájában valami pénz? e kérdésre igy felelt: „tudnék még egy ilyen templomot épittetni. Megemlitésre méltó még itt nevezett derék biróról — ugyancsak a szóhagyomány után — hogy a templom egészen felépülvén, „megállapodék" a mellett, és kezeit összetéve s az égre emelve, hálákat adott Istennek, hogy őt megsegité szent házának felépitésére. Mint a templo-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

mot szentelő „Salamon az urnak óltára előtt“! (1. Kir 8: 22.)

De térjünk vissza a dologra. Mind a két fi- és leány-iskola ugyancsak e században, a huszas években, Kun János főbirósságában ujból egészen, egyedül a városi pénztárból épittetett és tartatott fenn a koronkint szükséges javitásokkal, mind a jelen évig. — A lelkészi lak 1849-ben — E. Kis István főbirósságában bövittetett s átalakittatott, uj tornáccal elláttatott; 1867-ben Halász Ferenc főbirósságában uj cseréptető s szobái stukatur padlás alá vétettek. Ez utóbbi, egyedülálló, esetben ugyan a fenyő szálak s lécek az egyházi pénztárból vétettek, de a többi minden költséget s ács és kőmüves fizetését a városi pénztár viselte. 1868-ban Kolozs Mihály főbirósságában a lelkészi udvaron lévő nagy istáló — egy óldal és egy közfalatkivéve — alapból egészen ujból épittetett, még pedig a cserepes tető két izben, mivel első izben, a felépités után néhány hét mulva, összedőlt — és épittetett a város költségén. 1854-ben Sajó Mihály főbirósságában a templom fazsindelylyel, — 1866-ban Halász Ferenc főbirósságában a toronytetője bádoggal, — 1867-ben Halász Ferenc főbirósságában ismét a templom — lehányatván a fazsindely — vaslemezzel fedetett, mind ujból s mind a városi pénztár költségén. A torony bádogoztatása alkalmával ugyan az egyháztagok s néhány nem tagok felszólittatva, adakozás utján mintegy 200 forinttal járultak az illető költséghez; — azonban annak nagyon sokkal nagyobb részét s a gomb felhuzása alkalmával a városházánál adott diszebéd költségét is — az egyházi pénztár legkisebb résztvevése nélkül — a városi péntár hordozta. — Az 1857-ben Sajó Mihály főbirósságában 1200 fr. tért készittetett orgonára adakoztak ugyan az egyháztagjai 400 forint körül, de a többit mind a városi pénztár fizette, sőt az orgona első megszólamlása ünnepélyes alkalmával, a városházánál, a vidékről az ünnepélyre egybegyült előkelő s uri vendégek tiszteletére adott diszebéd egész költségét is a város fedezte. — 1861-ben Sajó Mihály főbirósságában a megrepedt nagyobbik harang két izben ujból öntetvén, mindkét alkalommal az öntetési s toronyba felhuzatási nagy költséget egészen a városi pénztár viselte. De átalában minden nagyobb, az egyház és iskolái részére szükségelt kiadás, nem csak, hanem az épületek épen- és tisztán tartásához szükséges mészre valamint a kémények sepretésére is az illető költség, mint régi s szokott dolog, mind a város pénztárából folyt.

És méltán — nagyon méltán, sőt nagy kötelességből!

Fel sem lehet tenni mint felebb emlitém, hogy a reformált egyház elégséges fentartó alap nélkül létesittetett vólna itt, hol annak alapitója kétségen kivül, a buzgó s gazdag Bocskay főuri család vólt; sőt nyilván van ez annak fejedelmi dicső sarjának, a vallás szabadság előharcosának az egyházról, a várost 1606-ban szabadalmazó okiratában tett azon gon-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

giónk ne háborgattassék. Egyébiránt félő, ha az continuálódik az ő felsége földje pusztán ne maradjon.

Ezeket s több ratióinkat compilálva követ uraink ugy laboráljanak, hogy hasznos követeknek s igaz vallásokhoz buzgó dicséretes követségeknek érdemes dicséretét hallhassák mindentől, nem keresvén a világiakat s privatumokat.

(A Szatmár v.-megye négyes pecsétjével ellátott eredeti a nevezett megye levéltárában act. publ. 1679.)

Kiss Kálmán.

2.

Apafi Mihály fejedelem, a debreceni főiskolai tanárokat illető háromezer kősót Szilágyi Márton tanárnak rendeli adatni. Radnót 1687. August. 3.

Michael Apafi, Dei gratia princeps Transsylvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. Damus pro memoria per praesentes quibus expedit universis: hogy midőn a jelenvaló 1687. esztendőben 3-a Augusti az nemes ország confluxusának alkalmatosságával becsületes meghitt religionkon levő tanács ur hiveinkkel s több fő nemes rendekkel némely ecclésiai difficultások s gravamináinak megorvoslása végett összegyülekeztünk volna, holott maga is tiszteletes tudós Horti István püspök uram is sok becsületes esperestekkel, prédikátorokkal s professorokkal jelen volt; ezen alkalmatossággal az is adaték értésünkre, hogy kegyelmességünkből amely 3000 kősók járnak annuatim aknáinkról, debreceni kollégiumunk professori fizetésére, afelett a professorok között egyenetlenség volna; mivel pedig világosan constál, miglen néhai tiszteletes Mártonfalvi György odavaló professor hivünk élt, noha 12 esztendeig volt collégája, mostani professor tiszteletes Szilágyi Márton hivünk, mindazáltal ökegyelme azon 3000 sóbeli kegyelmességünkből nem részesült, hanem egészen Mártonfalvi uram percipitálta. Tetszett azért nékünk közönségesen, hogy Szilágyi Márton hivünk 12 esztendeig, Mártonfalvi uram halálától számlálván, azon 3000 kősókat csak maga percipiálja, az pedig eltelvén, vagy az alatt Szilágyi Márton hivünk meghallván, azontul a 3000 sók s egyéb fizetések a professorok között egyaránt osztassanak el. Parancsoljuk azért mindeneknek, akiknek illik kegyelmesen és igen serio, nevezetszerint pedig mostani debreceni professor hiveinknek, mindenekben tartsák ahoz magokat, melyről adtuk ezen testimoniumunkat. Secus non facturi praesentibus perlectis exhibenti restitutis.

Datum in castro nostro Radnót die 3-a mensis Augusti, anno D. 1687.

Michael Apafi.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

adósság fedezéséhez; — hogy amannak megürült helyére szállván alá az egészet illető teher egyrésze, ezáltal a deficit is alább szál — kevesbül.

Hanem ezen eljárás egészen jogtalan. Hiszen az egyházra a város által tétetni szokott költség a legrégibb keletü, századok óta s megszünés nélkül foly, s réges régen a városhoz forrott és a mi fő, annak a város vagyonába beolvadva, kétségkivül, megvan az alapja — a tőkéje. Csak nagyon kevés jártasság mellett is, a sokat üldözött s ki-kifosztogatott magyar protestáns egyház történetének mezején, mindenki nagyon jól tudja és érzi ezt; tudja, hogy mily sok millióra menő féltett egyházi vagyon cserélte meg nevét s lett községi vagyonná, az illetők jóhiszeműségével s teljes bizalmával a jövőre. De meg, nem az egyházat illető költség sulya okozta ama pénzes hajó sülyedezését: ezért nem azt a sulyt kellett vólna onnan kivetni. Mikint elbirta ez azt a századok hosszu folyamán könnyen: ugy elbirta volna ez azt most is ezután is. Más, egészen más az, a mi ezen hajót a sülyedezésig terhelte: ezt kellett vólna megelőzni hogy rá — oda ne dőljön, miként kivánta is megelőzni a városi képviselő testület az aránylag nagy kölcsönnek, 15,000 forintnak 1874-ben történt felvételével; de a mivel mégis, tudtán kivül, nagy részben csak terhét nevelte — csak adósságát öregbitette. Ezt, ezt kell onnan—abból a hajóból—kivetni vagy kiemelni, de ugy, hogy azt, mint mindnyájokra tartozót, a város minden lakosa, minden különbség nélkül, de erejéhez mérten emelje, hordozza; nem pedig ugy, hogy annak egy része, más név s szin alatt abból jogtalanul kivétetvén, csak az egyháztagok vállaira hárittatik; másik részén pedig ugyan ezen egyháztagok a többi lakostársaikkal megint egyenlő arányban fognak osztozkodni.

Nagyon sajátságos az ily eljárás, uraim!

Azonban tegyük fel — de meg nem engedjük — hogy nem volna tényleges jogi alapja annak, hogy a város pénztárából az egyház és iskolai fentartására századok óta foly a szükséges költség, s ottan ottan az épületek javitása miatt, a rendes évi kiadáson felül százakkal, sőt egyes esetekben, mint nagy épitkezéseknél, ezrekkel növekedett költség; tegyük fel — de meg nem engedjük — hogy ez nem a város, főkép hajdan nagy birtokába vagy vagyonába beolvasztott egyházi vagyonnak vagy birtoknak folytonos termése gyümölcse, és igy nem mint nagyon régi s ezért már meg nem jelölhető, kinem mutatható egyházi tőkének — jogos kamatja: de, kérem tisztelettel, megszentesitette már régen s régtől fogva ezen eljárást: az egyház szükségei egy részének a városi közpénztárbóli fedeztetését, — e város fejedelmi nagy jóltevőjétől fogva, az áldott emlékü buzgó ősök s a város hajdani s azok után koronkint következett bölcs, nemes szivü s kegyes előljáróinak s biráinak dicső folytonos példája: rá van ezen dicső példa által amaz eljárásra ütve a szentesitő pecsét.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Nem kellett vólna tehát már csak azért sem, valamint a nemes szivü ősök s buzgó hajdani elöljárók iránti csupán egyszerü de tartozott kegyeletből sem az ő szakadatlan tényök s ama századok szentesitette nemes eljárást oly könyedén, oly meggondolatlanul s minden körültekintés nélkül, hirtelen s egyszerüen eltörölni, keresztül huzni.

Igaz ugyan (most sem a fent emlitett jogosság tettéről beszélve), hogy csupán és egyedül a régiség s a megszokott dolog vagy intézmény, ha ezer éves is nem hordozta magában sérthetetlensége zálogát; s épen abból, hogy valamely dolog vagy intézmény már két vagy három század óta áll, nem következik még az sem, hogy csak egy évig is sértetlenül álljon vagy épen fenmaradjon. De az is igaz, hogy ez csupán és egyedül csak az eltévedt ész vagy érzelem ferde szüleményeiről, vagy a bár keletkezése idején helyes és időszerü, de később az idők folyamán, a változott körülmények s emelkedett izlés miveltségnél fogva, korszerütlennek, haszontalannak, feleslegesnek, szükségtelennek vagy épen károsnak bebizonyult intézményről állitható. A mindig helyesnek, jónak és szükségesnek bizonyult intézkedés s mely e mellett a szépnek és nemesnek sajátságos vonásaival is bir, ha ezer meg ezer éves is egészen más itélet s más mérlegelés alá esik. Az ilyen mindig, örökké tiszteletben áll és sértetlennek tartatik; sőt a régiség még tiszteltebbé teszi, s nagy kegyelet és szinte cultus tárgyává emeli. És épen ezért, az ilyennek megsértése vagy elhányása bajt, zavart, keserüséget, sőt a sajátlagos körülményeknél fogva, esetleg romlást, veszélyt okoz. És ezt legelsőbben, s legerősebben természetesen, megsértőivel, lerombolóival érezteti. Kétségkivül az ily tisztes régiséget érti a predikátor Salamon a gyepü alatt s annak elhányóit fenyegeti midőn igy szóll: „a ki a gyepüt elhányja, megmarat ik a kigyótól“ (Pred. 10: 5.)

És ily tisztes régiség volt már a városnak az egyházzal századok óta tartott egyessége sőt egysége, melynél a legerősebb kapocs az egyház minden nagyobb szükségeinek a város általi önkénti fedeztetése vólt, a mire még e mellett (nem emlitve itt sem a jogosságot) oly nagyszüksége is vólt az évenkint három vagy négy száz forinttal alig rendelkező, már régen majdnem semmi nélkül hagyott egyháznak. Hiszen ime, most csak iskoláit kelletik ujból fedetnie és azokon s azok körül kell a szükségelt javitásokat és a templom vas fedélzete befestetését megtétetnie, és már 650 forintot kellett az egyház tagokra kivetni és tőlök beszedni.

Olyan forma ez, mint midőn valaki eddig jóhiszemüleg s egyszersmind már csupán a többszörös elévülésnél fogva is egész joggal birt s még soha, de soha kérdésbe sem tétetett vagyonától hirtelen s jóformán maga sem tudja hogy hogy, megfosztatik és kéregetésre utasittatik.

Nem kellett vólna tehát amaz az egyházra nézve nagyon szüksé-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

ges egyezséget oly könnyedén összetörni, s az egyházat a századok óta birt és semmi kétség, hogy joggal birt s élvezett vagyontól s jövedelemtől oly rövid uton elütni, bárkinek is inditványára vagy tanácsára.

Egyibiránt illő méltánylással, nagy elismeréssel és dicsérettel kell felemlitenem az aprl. 9-iki közgyülésről, hogy az inditványt, nem hagyta egészen magára erőszakoltatni, hanem mint az illető „Határozat" mondja „csak részben fogadja el" vagy is, hogy az egyháziak készpénz fizetését meghagyta a városi pénztáron.

* * *

Az április 9-diki városi közgyülés határozata, mint jegyzőkönyvi terjedelmes kivonat, aprilis 17-kén Husvét másodnapján délután harmadfélorakor hivatalosan közöltetett velem; azonban, mivel következett vasárnap, 23-kán, ismét városi közgyülés volt, a már oly sokszor emlitett változott kedvezőtlen s káros viszonyokból folyó teendők feletti tanácskozásra s intézkedésre csak aprilis 30-án lehetett egyházi gyülést tartani. E gyülésnek ide vonatkozó jegyzőkönyvi cikke igy hangzik.

1. szám. Elnöklő lelkész a gyülés elé terjesztvén, hogy a jelen év april folyó hó 9-kén tartott városi közgyülés 31. számu végzése szerint — azon határozatot tette, miszerint azon célból, hogy a város nagyon nyomasztó s mindig sulyosbuló pénzügyi helyzetén némi könnyités tétessék, az egyházi és iskolai épületek javitására tétetni szokott kiadásokat, — miket eddig a városi pénztár viselt — beszüntette, s egyszersmind a széna és fa illetményeknek, és az iskolákhoz füteni való szalmának s több e félének a város terhéül eső kiszolgáltatásáról is lemondott és hogy csupán a lelkész és tanitók részére a városi pénztárból adatni szokott készpénz fizetést hagyta meg az emlitett pénztár terhéül; előadván továbbá, hogy az ezen intézkedés vagy határozat által, az egyházi pénztárra eső, jövőben rendes, de az egyház évi jövedelmét messze meghaladó évi kiadásokon kivül, még a jelen évben, a templom vas fedélzetének már szükségelt isméti befestetése, s mind két iskolának ujból fedése miatt és az által, hogy ez alkalommal mind két iskolánál, főkép pedig a leányiskolánál, hol az ajtók s ablakok elavultak s a használhatatlanságig elrongyollottak s a falakról s kéményekről, sokhelyen, a czément lehullott, tetemesb költséget igénylő asztalos és kőmives munka szükségeltetik — egy nagyobb kiadás is hárul az egyházi pénztárra, annyira hogy e jelen évben, az egyháznak, a néhai Sajó Mihály, Szántó István és Boros Mihályné kegyes hagyományaik által 123 forinttal növekedő s e jelen évben 543 forint 73 krra tehető egész évi bevételét a szükségelt kiadás (a mi az eddig volt rendes körülmények között évenkint mintegy 300 vagy 350 frtot vett igénybe) a Kis Imre gondnokkal tegnap tett számi-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tás vagy költségvetés szerint (mi részletesen is előadatott) 650 forinttal mulja felül: — ezek után felhivta a gyülést, hogy az ezen körülményekből s helyzettből folyó teendők felett tanácskozzék.

A gyülés nagy megütközéssel hallotta s vette, a városi pénztárnak alá szállása s szorulthelyzetbe jutása miatt, a körülményeknek ide lett fejlődését, és nagy elégületlenségét fejezte ki a sulyos helyzett felett; azonban az elkerülhetetlen kényszerüségnek engedni kelletvén, elhatározta, hogy a mulhatatlanul szükséges 650 forint az egyház tagokra kivetessék még pedig, Szász János presbyter inditványa nyomán, az adóhoz arányositva, és a kivetésre Kis Imre főbirót és Halasz Ferenc presbytert felkérte és megbizta.

Megjegyzendő, hogy Halász Ferenc e gyülés végén gondnokká tétetvén, hivatalát, a változott nehezebb viszonyok között odaadással, erélylyel és sikerrel viszi.

* * *

Máj. 21-ikén, pénzügyre vonatkozó intézkedés végett, ismét egyházi gyülés tartatván, ez alkalommal megemlitettem, okokkal támogatva, hogy igen szükséges volna egy, az április 9-iki intézkedést megvilágositó s minden családban megmaradandó emlékirat és hogy már én e célból irtam is már néhány sort, s azt, majd egy ivnyit, a gyülés előtt fel is olvastam, a következőket, a hozzá adandókat pedig rövid vonásokban szóval előadtam.

A gyülés az emlékiratból meglévő s felolvasott részt valamint az ahoz szóval adott kiegészitését nagy helyesléssel sőt örömmel vette, s elhatározta, hogy az elkészülvén, annyi példányban, hogy minden házhoz jusson, lithografiroztassék, megajánlván erre a szükséges költséget.

Kis-Marja 1876. jun. 6.

Könyves János s. k.
ref. lelkész.

Egyházi és iskolai krónika.

Németország: Egyházi adó miatti lázongások. — Gyámintézet Nápolyban. — A bádeni miniszter lelkes beszéde a lelkészi fizetések javitása tárgyában. — A márki lelkészi értekezlet. — Latin nyelv az egyetemeken. — Orgonisták és kántorok rangja.

A hessendarmstadti zsinat, ezelőtt néhány héttel azt határozta, hogy a nélkülözhetetlen egyházi kiadások fedezése s különösen a lelkészi fizetések emelése végett, mérsékelt egyházi adó vettessék ki és pedig oly módon, hogy a polgári adó egy forintja után, minden egyház tag 3 pfennig, vagyis 1½ krajczár egyházi adót fizessen. Ez valóban cse-

EGYETEMI KÖNYVTÁR DEBRECEN

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

kélység és mégis rendkivüli lázzongások követték ezt. Egyesek és egész gyülekezetek komolyan az egyházbóli kilépéssel fenyegetőztek, néhol a népgyüléseken formaszerénti verekedésre került a dolog, a nagy zürzavar pedig általános. A dolog veleje itt is az, hogy eddigelé az állam, s az egyes polgári községek állami s községi közpénztárból fedezték az egyházi szükségeket, s az elégedetlenek azt kivánják, hogy most és ezentul is ugy menjen az, ne pedig az egyesekre kivetett egyházi adó által. — Nagyon megérdemli az ügy, hogy folytonos figyelemmel kisérjük eldőlését, és pedig anyivalinkább, mert az egyházi adó kérdése reánk magyar reformátusokra nézve is korszerű és nagyfontosságu kérdés. Im itt van legközelebb a kismarjai eset, a melyről szóló jeles emlékiratot, szabad legyen a lelkésztársak kiváló figyelmébe ajánlani. — Bizonynyal a legtöbb esetben, sem igazságos, sem méltányos dolognak nem lehet tartani azt, hogy a községek, a pozitiv jog vagy legalább huzamos gyakorlat által megszentelt közadományaikat megvonják az egyháztól s adó kivetésre utasitják azt. A nép igensok helyen nem bir már magasabb adót fizetni még az adóhajtókkal stb. stb. rendelkező állam számára sem; az egyház számára pedig, ha birna sem örömest fizetne többet; kivált midőn e részben birtokos világi uraink nem valami sok vonzó példával járnak előtte; sőt, biztos értesülésem szerént, épen a jelen évben, igen tekintélyes állásu protestáns világi férfiak között is felmerült azon eszme, hogy a felekezetektől meg kell vonni az egyházi illetőleg iskolai adó kivetésének jogát, hogy igy, a törvénynek megfelelő felekezeti iskolát nem tarthatván, a községi iskolák elfogadására kényszerüljenek. Ha ezen politika érvényre jutna, a protestáns iskolákat elpusztitaná igenis; de a római katholikusokat épen nem; mert azokat a püspökségek és káptalanok, a kezökben lévő országos vagyonból nagyon könnyen fentarthatnák; ami különben is pozitiv kötelességök. Igy dolgozik néha nálunk is, az ugynevezett liberalismus, az ultramontanizmus kezére! — Hát az, igazságos és méltányos dolog-e, hogy vannak hazánkban igen tekintélyes városok, amelyekben különleges polgári községi adó nem lévén, a nép nem érzi azt, hogy a polgármester, szenátorok, számos tisztviselők, szolgák stb. rendszeres fizetést nyernek, mert ezek fizetése, valamint a római katholikus egyházi és iskolai szükségek fedezése is, az örök közvagyonból telik ki; de már azt ugyancsak érezni kell a református népnek, hogy ő papot és tanitót fizet, mert ezen fizetés a különleges és sokak által sehogysem szivelhető egyházi és iskolai adóból telik ki. — Ismétlem, hogy ezen kérdések nagyon megérdemlik a lelkésztársak kiváló figyelmét sőt tüzetes tanulmányozását.

Nassauban tekintélyes központi lelkészözvegyi és árvai gyámintézet van, amely még 1818 alakittatott fejedelmi parancsra. Forrásai: minden addig létezett ily célu alapok; agendák, káték, énekes könyvek jövedelme; rendes, helyettes és segédlelkészek évi kötelezett adománya, amely a valódi biztos fizetésnek két százalékát teszi. Ezen kivül bekebeleztetéskor, egyszer mindenkorra 86 márk. Ha ezen jövedelem a szükséget nem fedezné, a központi egyházi közpénztár vétetik igénybe.

Az özvegyek s árvák évi segélye: 10 évi lelkészi szolgálat után 300 frt. (514 márk) 11—15 évi szolgálat után 400 frt. 16—25 évi szolgálat után 500 frt. És igy tovább. — Ezen arány azonban, az idők s

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

viszonyok változásánál fogva, ma már nem tartatik helyesnek. Egyik egyházi lap tehát azt javallja, hogy 15 évi lelkészi szolgálat után az özvegy a maga részére 125, négy vagy több gyermek részére pedig 250 — öszvesen 375, 20 évi szolgálat után pedig, öszvesen 514 tallért kapjon évenként.

A badeni miniszter Dr. Jolly, legközelebb a második kamarában igenszép és lelkes beszédet tartott a lelkészi fizetések emelése tárgyában. Igy szólott a többek közt: „Nagyon sürgető nyilvános közérdek követeli azt, hogy az egyházi tisztviselők elegendő jövedelemmel birjanak. A vallásnak s a vallásos életnek, ösmeretnek és érzelemnek őrei méltán követelhetik, hogy magas tekintélylyel birjanak; minden tulzás nélkül mondhatjuk, hogy ők egyenesen nélkülözhetetlenek a népélet tisztaságának, erejének és egészségének fentartása végett..... A tömegek az egyházak intézménye nélkül gyorsan barbárságba sülyednének. A humanitás legdusabb virágait, s azoknak a nagy tömegekben való szétterjesztését, mindenek előtt az egyházaknak s a lelkészeknek köszönhetjük s különösen mi németországiak, soha el nem felejtkezhetünk azon áldásról, mely nemzetünk számára a lelkészlakokból áradott szét.“ stb. stb. Azután igen szépen fejtegeti, hogy a lelkésznek nem valami duslakodó és csillogó anyagi helyzettel kell birnia, mert ez, mindenkor magának az egyháznak is nagy romlására mutatna; mulhatlan szükség azonban, hogy a lelkészek oly javadalommal láttassanak el, hogy nyugodtan élhessenek hivataluknak s a társadalomnak ne csupán legszegényebb osztályából lépjenek ifjak a lelkészi pályára. — A badeni nagy hercegségben csakugyan ki lőn mondva és pedig törvényben, hogy az állam hat évre, évenként 200,000 márkot adjon csekély jövedelmü lelkészek számára. Emellett megtétettek az előkészületek, hogy hat év mulva, ha célszerünek látszik, nem államsegély, hanem autonom önmegadóztatás által legyen segitve az egyházon.—A lelkészi fizetések Badenben jelenleg igy állanak: 1—7 évi szolgálat mellett 1600; 7—10 évi mellett 1800; 10—15 mellett 2200; 15—20 mellett 2600; 20—25 mellet 3000; 25 és több mellett 3400 márk az évi fizetés, lakáson, házi kerten és accidentiákon kivül. Azt emliteni sem kell, hogy Badenben a fizetésre s állami javadalmazásra nézve is tökéletes jogegyenlőség és viszonyosság van a római kathólikus és evangelikus lelkészekre nézve.

A márki lelkészi értekezleten Sachse tudós lelkész tartott előadást a modern müveltségről. Fejtegeté, hogy ez egy oly általános üres kifejezés, melynek valódi értelmét meghatározni felette nehéz. Sokan erőlködnek müveltnek per se modern müveltnek láttatni, igy pl. a városi ember a falusi felett, a kellner a hausknecht felett stb. Azután előadja a müveltség fogalmának történeti fejlődését a legkitünőbb iróknál. Ostromolja a mai erkölcstelen álmüveltséget. „Statisztikailag dönthetlenül ki van mutatva, hogy az iskolázottsággal együtt növekszik a büntettettek száma is; igenis, mert korunk iskolai oktatása és nevelése hibás. Különösen az ugynevezett müveltebbeknél elszomoritó és nyomorult az, mert Isten nélküli. Már Plátó megmondá azt, hogy a puszta észmüveltség olyan, mint az éles kard a rabló kezében. Remélhetők jobb idők; a szimultán iskolák deliriuma szünik stb. De nekünk lelkészeknek is emberül kell teljesitenünk kötelességünket.“

A porosz egyetemeken ezentul mind a jogtudori vizsgáknál, mind

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

a hittanári székfoglalásnál a latin helyett a németnyelv fog használtatni. A legujabb időkben maga egy kitűnő óklasszikus philolog Dr. Philippi tanár is Giessenben, németnyelven értekezett a tudori promótziók reformja felett; mert hogy mellékesen megjegyezzük, a legujabb időkben némely német egyetemeken, a legocsmányabb visszaélések merültek fel a doktori diplomák osztogatásánál, sőt formaszerént léteztek és léteznek valóságos diplomagyárak is, amelyekből néhány forintért meg lehetett rendelni a doktori cimet. — Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a porosz gymnáziumokban ezentul is fen fog tartatni a latinul beszélés gyakorlata, mint egyik eszköz, a kifejezés formai tökélyességének eléréséhez, s ennek helye is van az iskolában; de a valódi tudományos értekezéseknél már, ahol valamely tárgyilagos igazságnak tudományos megállapitásáról van szó, a tudományok mai szinvonalán, a latin nyelv, kellő sikerrel többé nem használható.

A porosz egyházi főtanács, az uj egyházszervezet egyik pontjára vonatkozólag rendeletileg mondotta ki, hogy az oly orgonisták és kántorok akik egyszersmind egyházfiak is, az alsóbbrendű egyházi szolgálatot tevők, — tehát ne az egyházi tisztviselők közzé számittassanak. Ezt csak azért emlitjük fel, hogy tudtunk szerént legalább, egyházfiságot, templomtisztogatást stb. teljesitő orgonisták, kántorok, tanitók nálunk magyar reformátusoknál többé nincsenek; hanem, egészen ellenkezőleg arra már vannak esetek, hogy az orgonista-kántorok, ha teljes gymnaziumot sőt tanitóképezdét nem végeztek is, tüstént Nagytiszteletű Professzor uraknak neveztetnek, mihelyt valamelyik árvagymnáziumban a zenét s éneklést tanitgatják; — sőt vannak esetek, hogy elemi tanitók is nagytiszteletü uraknak cimeztetnek. — A porosz és más német protestáns gymnáziumi tanárok egyszerüen csak Lehrer-nek neveztetnek; a professzori cim, sajátlagos külön képesités alapján adatik meg. Nálunk magyar reformátusoknál azonban a „tiszteletes“ urak és asszonyok közül, mily sok lett már nagytiszteletüvé, főtisztelendővé, tekintetessé, nagyságossá és méltóságossá! Valóban itt vólna az ideje, hogy legalább egyházmegyei bizalmas körökben, irtó harc indittassék, e közöttünk vadul felburjánzott nevetséges és ocsmány cimkórság ellen, amilyenre vonatkozólag mondá egykor egy öreg német protestáns pap: nem Hochwürdiger, hanem Nichtswürdiger a mi cimünk.

Franciaország: Az egyházi pártok közötti kibékülés sikertelensége.

Annak idejében emlitettük vólt mi is, hogy a modern és hivő párt közötti kibékülés ügye, több derék férfiak javallatára komolyan munkába vétetett. A zsinati állandó bizottság összeült a liberalok küldötteivel s a közös tanácskozás folytán abban lőn megállapodás, hogy az 1872-dik évi zsinat által formulázott rövid hitvallást, a liberálok is elfogadják az egyház egyetemes hitvallásául s e hitvallást a lelkészeknek, hivatalos müködésökben megtámadni nem szabad, s minden ily támadás egyházfegyelmi eljárást von maga után; a zsinati bizottság, illetőleg a nem modern párt pedig, visszavonja az állam által megerősittetni kért azon alapszabályt, hogy ezentul, már a lelkészjelöltek tartozzanak ünnepé-

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

lyesen aláirni a hitvallásnak. stb. stb. Ezen megállapodás, mindkét párt részéről több tekintélyes férfiak által tüstént megtámadtatott s általánosan érezték, hogy a kibékülés sem őszinte, sem alapos. Ténylegesen kitünt ez, különösen akkor, midőn a moderneknek Nimesben tartott s mintegy 200 tagból állott gyülése, elfogadta ugyan a kibékülést, de oly értelmezéssel és feltételek alatt, amelynek tartalma, a teljes visszavetéssel merőben egyenlő vólt. Ennek folytán a zsinati bizottság s több egyes tekintélyes férfiak részéről tüstént kimondatott, hogy a kibékülés halvaszületettnek, teljesen megsemmisültnek tekinthető. Im egy intőpélda előttünk is, hogy t. i. a határozatlanság, ingadozás és kétféle sántikálás nem ér semmit, s mindnyájunkat is ugyan, de különösen az esperest és szuperintendens urakat nemcsak a törvény s a hivatalos eskü, hanem az egyszerü józan okosság is arra kötelezi, hogy tényleg is határozott álláspontot foglaljanak és azt szigoruan megtartsák.

Helvétzia: A helvét egyházi társulat évi gyülése. — Népoktatás állása.

A helvét egyházi társulat, amely közvetitő álláspontot foglal el a modernek vagy reformerek s a szigoru orthodoxok között mult junius hó 28-dikán tartá évi nagy gyülését Oltenben. A megjelent tagok mintegy 30--40-en valának. Az elnök Finsler zürichi antistes nyomatékos megnyitó beszédet tartott, melyben szomoru szinekkel festette a helvét ref. egyházak mostani benső életét. Két kitünő előadás tartatott a következő kérdés felett: Az egyház folyvást növekedő háttérbe szorittatásának mi befolyása van a nép életére s az egyház barátainak mi a teendőjök e tekintetben? Az egyik előadó Aepli dékán vólt s bár nyilván elösmerte, hogy az állam egész egyházügyi politikájának valódi célja nem anyira az egyház és állam egymástóli különválasztása, függetlenitése, hanem inkább az egyháznak valódi szolgaságra alázása, emellett a kor materialisztikus, pantheisztikus irányzatának az egyház belsejébeni pártoskodásnak vészes hatását sem tagadta: mindazonáltal mégis optimistikus szinben s minden óldalra igazságot adni óhajtó latitudinarismussal fogta fel és rajzolta a teendőket is, melyeknek veleje szerénte csak az, hogy az adott alapon, munkálkodni kell az egyház jobb jövőjén. — A másik előadó Rütimeyer lelkész már sokkal kedvezőtlenebb szinben rajzolta a dolgokat s szerénte az evangyéliomnak erőteljes dogmatico — apologétikus hirdetése, a hitvalláshozi hüség az ifjuságnak mind az alsó mind különösen a felsőbb osztályokban, minélalaposabb vallásos oktatása, nevelése; a belső misszio stb. lehetnek az egyház jobb jövendőjének eszközlői.

A helvét szövetség statisztikai hivatala kimerítő statisztikai kimutatásban összeállitotta a katonaujoncok legközelebbi vizsgájának eredményét. Irásból, olvasásból, számtanból, honismeből vizsgáltattak az ifjak, akik mindössze 17,294-en valának, s közülök 5168 kitünő, 6886 jeles, 4619 elegendő 621 rosz eredményt mutatott fel. A legvilágosabban ki van mutatva, hogy a kathólikus kántonok fiai sokkal hátrább állanak mint a protestánsok; ennélfogva már erélyesen hangzik az eszme, hogy a népiskolaügyet, nem kell egészen az egyes kántonok kezében hagyni.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Hollandia: A községi iskolák állása.

Mindjárt első évi folyamában e folyóiratnak részletesen ismertettük vólt a hollandiai iskolai törvényt, mely szerént ott, a községi iskolák vóltaképen semmi keresztyéni jellemmel nem birnak. Ennek következése ma már az, hogy mind a római katholikus mint a református vagyonos szülék, sőt szolidabb munkás családok s általában mindazok, kiknek gyermekeik nevelése szivökön fekszik, községi iskolába teljességgel nem küldik gyermekeiket, hanem sok helyütt nagy költséggel bár mégis, külön felekezeti iskolákat állitanak amelyek egészen népesek. A községi iskolák pedig valóságos szegényiskolákká lettek különösen a nagyobb városokban, anyira, hogy magában Amsterdámban, a községi iskolák felett nyilván ezen felirás áll: Openlyke Armenschool, — nyilvános szegényiskola. — A felekezeti jellemmel nem biró községi iskolák tehát, a különböző felekezeteket és osztályokat, nemcsak nem egyesitették, hanem nagyobb mérvben szétválasztották mint eddig valának.

Ausztria: Felelet Dr. Szeberényinek az áttérési ügyben.

A „Halte was du hast“ augusztus 6-diki számában, nem inagától Wilkens lelkésztől, hanem őneki valamely barátjától s elvtársától egy igen erélyes felelet van Dr. Szeberényihez az ösmeretes áttérési ügyben. A felelet veleje ez: az áttérés egyedül helyes indokának vallásosnak, valamely vallási szükség oly kielégitésének kell lenni, amelyet az áttérni kivánó, azon egyházban, melyhez eddig tartozott, hiában keresett. Ámde egy elválasztott róm. kath. egyénnek uj házasságra lépése, nem vallásos szükség, tehát nem is lehet az áttérésnek tartható, elfogadható indoka. stb. Az áttérni kivánó oktatása szükséges igenis, de ez magában mégsem lehet absolut alapja az egyházba való bekeblezésnek, mert hátha az oktatott egyén, utóljára is igy vagy amugy tudtul adja, hogy ő bizony most sem hiszi az evang. egyház alapigazságait ő azokkal nem is gondol semmit, mert az ő célja csak a házasság stb. Az ilyet, felelő szerént átvenni nem lehet, mert az evangelikus egyház nem elválasztott katholikusok házasodhatási intézete. stb. Megérdemli ez ügy, hogy ezentul is figyelemmel kisérjük, s meglehet, hogy mi is tüzetesebben hozzá szólunk ahoz.

Különfélék.

A protestantismus uj hajnala Tirolban.

Az összes európai protestáns egyház, nagy részvéttel és nemes lelkesedéssel fordult mostanában a déli Alpesek közt fekvő azon regényes tartomány felé, mely a fanatikus római papság ravasz müködése folytán, az evangyeliomi világosság előtt, egész a legujabb korig elzárva lett. E lelkileg sötétségben élő tartomány már az örök szépségü Tirol! Élt ugyan ennek sötét hegyei és völgyei közt az evangyeliom isteni szikrája egyes nemesebbek lelkében, de a hatalmas klérus felette jól értett azon eszközökhöz is, melyek aztán megakadályozták, hogy a keblekben elrejtett emez isteniszikra, külsőleg is, kifejezést nyerhessen.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

A Gusztáv-Adolf egylet, mely ez évi egyetemesgyülését, épen a legközelebbi napokban Erfurtban fogja megtartani. Tirolra is kiterjeszté már örökáldásu és nemes munkálkodását. Ha valahol, ugy épen e tartományban jólérté a római katholikus papság, minden szabadabb evangyeliomi gerjedelmet, még csirájában elfojtani. Természetesen, nincs is ezen mit csodálkozni, ha elgondoljuk, hogy Tirolban 900,000 lakosra körülbelől 6000 világi pap és barát esik, akik már a legnemtelenebb fegyverektől se riadtak vissza, ha ezekkel az egyedülidvezitő anyaszentegyháznak szolgálatot tehettek.

Igaz ugyan, hogy már a reformátió korában elhatott Tirol bércei közé a tiszta evangyeliomi világosság. Az is történelmi tény, hogy 1522 körül Rhegius Urbánus Augsburgból, Innsbruck közelében, egy egész évig hirdeté a reformátió nemes elveit, az aziránt fogékony tiroliaknak. Az is világos, hogy a XV. és XVI-ik században, több szászországi bányászok e hegyek közé letelepedve, ide is magokkal hozták az evangyeliomi tiszta tan nemes magvait.

Ily körülmények közt aztán, a türelmetlen római klérus, különösen pedig a reformátió iránt nem kevés hajlammal viseltető II-ik Maximilián uralkodása alatt, mindent elkövetett, hogy a reformátió elterjedését, minden képen meggátolhassa.

Még lelketlenebbül viselte magát a tiroli római klérus a harminc éves háboru alatt, amidőn V-ik Lipót kormányzása idejében, egyik tiroli országgyülésen nyilvánosan törvénybe igtattatott, „hogy Tirolban, a római katholikus valláson kivül, semmi más vallás meg nem türetik!“

Még szomorubb állapota volt a hithü tiroli protestáns kis egyháznak a XVII-ik században, amidőn Loyola fekete serege, mindent elkövetett, hogy a protestántismus Tirolban gyökerestől kiirtassék. A II-ik József császár által 1781-ben kibocsátott türelmiparancs pedig, bárha az elnyomott protestáns egyháznak, egy szebb és jobb jövőre kilátást nyujtott is; — de ez sem tudta ám a tiroli protestántismust, az ottani klérus ármánykodásai ellenében, kellőleg megvédeni.

Hogy mégis ily kedvezőtlen viszonyok dacára is, a tiszta evangyeliomi prot. szellem Tirol bércei közt, nemcsak hogy fentartá magát, hanem egész odáig tudott fejlődni, hogy ma már három helyen, u. m. Bregenz, Merán és Innsbruckban, valóságos egyházakat létesitsen: — csaknem csodának tarthatjuk, ha elgondoljuk, hogy még 1730-ban Firmian tiroli főérsek, több százramenő protestáns lakosságot, kerületéből elüzött. Sőt a mi több, még 1835-en is, tehát épen a legujabb korban, a tiroli országgyülés képes volt oly határozatot hozni, mely a protestánsokat a birodalomból számüzé. Ezek már azon hontalan s egyedül hitökért szenvedni kénytelen derék protestánsok, akiket a nemesszivü III-ik Wilmos Frigyes birodalmába tárt karokkal fogadott be.

Az ujabbkor azonban már Tirol bércei felett is kiterjeszté haladó és jóltevő sugarait. A katholikus Tirol ma már nyitva áll a protestantismus nemes hatalma előtt. A sok áldással müködő Gusztáv-Adolf egylet is, nem csekély figyelmet kezde mostanában e tartomány felé fordítani, hogy ott is az evangyeliom igaz ügyének szolgálhasson. Alig egy évvel ezelőtt, épen ez egylet szászországi ága, két hallei hittanárt Dr.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Beyschlagot és Dr. Wolterst küldé ki Tirolba, hogy ott, a protestánsok viszonyait, közelebbről is ismerni tanulják, s arról, a legközelebbi Gusztáv-Adolf egyleti nagy gyűlésen, jelentést tegyenek.

A magyar protestáns olvasó már a tiroli három protestáns egyházról itt közlött tudósitást, épen az eredeti forrás nyomán veheti, amennyiben derék tanárom Dr. Beyschlag, szives volt azt velem közölni.

Bregenzben, mely épen az osztrák határszélen, a bódeni tó mellett fekszik, még 1835-ben megkisérté egy ottani gazdag gyáros rendes egyházat szervezni; azonban csakis 1861-ben valósithatá meg kedvenc tervét, amidőn az Április 8-ki protestáns pátens, az evangelikusoknak szabad vallásgyakorlatot engedett. Ennek következtében már, az ottani prot. egyház 1862-ben végleg szervezkedett, s rövid idő mulva, saját imaház és lelkészszel láttatott el. Van itt a protestánsoknak egy kis virágzó iskolájok is. Mind két tanitó a báseli jeles missiói intézet növendéke volt.

Meránban, mely a felső-Entsch folyó regényes völgyében fekszik, s mely városkának európai hirü fürdőjét leginkább mellbetegek látogatják, a jelenlegi prot. egyház alapitását, mágának a német császárnak IV-ik Vilmosnak lehet köszönni, aki 1858—59-ben ott tartózkodván, legelső teendőjének tartá a fürdőben időző nehány prot. vendég számára, ev. istenitisztelet tartását rendelni el. Legelőször ily nemü összejövetelek, magának az uralkodónak lakásán tartattak, hol a vidékbeli római katholikus népesség is többször megjelent. A kezdet nehézségeivel ily módon megküzdvén, 1861-ben Meránban is egy uj prot. egyház jött létre, miután egy derék porosz földbirtokos, vagyona jelentékeny részét, az ottani egyháznak adományozta. Ma már itt is csinos imaház és lelkészlakkal rendelkezik a kis prot. egyház. Mint leányegyházak, Meránhoz tartoznak; Trient, Botzen és Brixen; jelentékeny városkák a Verona és Innsbruck közti vasutvonal közelében.

Sokkal nehezebb volt már a prot. egyház megalapitása Innsbruckban, a tiroli ultramontánismus e főfészkében; hol, dacára az 1861-ki prot. pátensnek; dacára azon jogoknak, amelyeket a bécsi ev. egyháztanács a tiroli prot. egyházak javára az udvarnál kieszközölt, a lelketlen és orcátlan klérus mindent elkövetett, hogy egy önálló prot. egyház szervezését megakadályozhassa! Végre, minden alattomos fondorkodás és jézsuitai ármány ellenére is, 1875-ben sikerült az innsbrucki prot. egyházat végleg szervezni, engedélyt nyervén saját imaház és lelkészlak épithetésére. Ma márkörülbelől 200 lelket számlál az itteni prot. egyház s lelkészül, épen a napokban, Engerzinger Gyula bécsi derék vallástanár választatott el.

Jelenleg most már Innsbruckban csakis egy imaház épitése az égetőkérdés, mely Isten s az európai protestáns hittestvérek segélyével, majd csak létre is jön! Hadd hirdessék aztán ez uj egyház harangjai az egész Tirol felett, hogy a prot. egyház evangyeliomi dicső ereje még nem halt ki s hogy az jöltevőleg fog azon tartományra hatni, melynek lakosai, a tiszta igék hallhatásától, egész a legujabb korig elzárva maradtak!

Ma tehát már Tirol bércei közt is hangzik az Evangyeliom, dacára minden emberi ellenszegülésnek! Mi pedig magyar prot. keresztyének, akiknek elég alkalmunk volt azon keserü gyümölcsöket többször is

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

megizlelni, amelyeket a ravasz kath. klérus tiroli hittestvéreink asztalára bőséggel feltálalt, foglaljuk napi imáinkba e csak gyenge csemetéhez hasonló ev. egyházak sorsát! Ha pedig anyagi körülményeink megengedik, mutassuk meg, hogy tettel is képesek vagyunk érzelmünket, szeretetünket és hitünket e kisded testvéregyház iránt bebizonyitani! A debreceni „Ev. Prot. Lap" már megkezdé az adakozások gyüjtését. A jó példa utánzásra vár. Épen itt emlékezzünk meg sz. könyvünk azon mondatáról, melyet a derék Gusztáv-Adolf egylet zászlajára tüzött ki: „Következőleg mig időnk van, cselekedjünk jót mindenki iránt, leginkább pedig hitünk felei iránt!"

Halle a. s. 1876. Augusztus hó.

Márk Ferencz.

A legőszintébb részvéttel vettük és olvastuk mi is a magyar protestáns egyház egyik oszlopemberének a nagyérdemü Székács Józsefnek haláláról szóló gyásztudósitást. Elhunyt a feledhetetlen férfiu, hosszas szenvedés után, folyó évi julius hó 29-dik napján, életének 68-dik, boldog házasságának 37-dik, hivataloskodásának 39-dik évében. A részletek, annak idejében, a hazai lapokból nagy bővséggel valának olvashatók. — Ilyenkor és más hasonló esetekben sajnálnunk kell, hogy e folyó irat, mely havonként, sőt néha két havonként s a dolog természeténél fogva, a füzés s más körülmények miatt épen nem oly könnyen jelenhetik meg mint a heti s napi lapok, — az ugynevezett hireket, akár öröm, akár gyászhirek legyenek azok, vagy épen nem, vagy csak későn hozhatja s ez utóbbit sőt általában a hir-közléseket, egyáltalában nemszámithatja mulaszthatatlan teendői közzé. Reméljük, hogy e tekintetben a tisztelt olvasók is egyetértenek velünk. Székács Józsefre s más kitünő hazai és külföldi lelkészekre nézve is az lenne a mi óhajtásunk, vajha azok hivatalos müködésének folyamát, hiteles források alapján, minél hivebben és részletesebben lerajzolva láthatnók s olvashatnók. Ez lenne mindnyájunkra s különösen az ifju lelkészi nemzedékre nézve rendkivül hasznos és tanulságos. Ilyen rajzokban eléggé gazdag különösen a német protestáns egyházi irodalom.

Egy korunkbeli önvallomás, a római katholika egyház türelmetlenségéről. — Egy északamerikai róm. kath. lap, mely a st. louisi érsek közlönye, a mult 1875-dik évben következőleg nyilatkozott: „Mi nem tagadjuk, hogy a római kath. egyház türelmetlen, azaz minden hatalmában lévő eszközt felhasznál a tévelygés és bün kiirtása végett. Egyedül a római egyháznak van joga a türelmetlenségre, mert ő az igazság birtokosa, sőt maga az igazság. Az ő törvénye szerint az eretnekség halált érdemlő bün. Az egyház türi az eretnekeket ott és akkor ahol s amidőn arra kényszerülve van, de halálosan gyülöli azokat s minden erejét megfeszíti, hogy megsemmisitésöket eszközölje. Ha majd egykor nálunk (Amerikában) a katholikusok óriási többségre fognak jutni, ami pedig, sokára ugyan, de bizonyosan be fog következni; akkor ezen köztársaságban a vallásszabadságnak vége leend. Ezt mondják elleneink, mi pedig hiszszük azt. Jól tudják ők, hogy mi nem vagyunk jobbak saját egyházunknál s ami ezt illeti, ennek története nyitva áll előttök. Ők tudják, hogy a középkorban

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

miként bánt az egyház az eretnekekkel s mit tesz velök jelenleg is, ahol arra hatalma van. — Mi egyáltalában nem akarjuk ezen történeti tényeket eltagadni, vagy gyalázni az Isten szenteit s az egyházfőket azért, hogy aféléket tettek és helyeseltek. Az eretnekség halálos bün, mely megöli a lelket s az egész embert lelkestől testestől a pokolra veti. Emellett még felette ragályos és határtalanul terjeszkedő betegség az, amely a megszámlálhatatlan jövő nemzedék ideig és örökkévaló boldogságát is veszélyezteti. Ennélfogva a valódi keresztyén fejedelmek az eretnekséget tüzzel vassal kipusztitják az ő országaikból s a keresztyén államok, mihelyest tehetik kiüzik őket kebelökből. És hogy ha mi most megtartóztatjuk is magunkat az eretnekek üldözésetől, ez csak azért történik, mert gyengék vagyunk még az üldözésre s ugy véljük, hogy általa most többet ártanánk mint használnánk az egyháznak, amelynek szolgái vagyunk." — A te szádból itéllek meg téged gonosz szolga; — mondhatnók erre az Idvezitővel, s a nagy apostol Pállal: Kicsoda vagy te, hogy másnak szolgáját kárhoztatod! stb. stb. Egyébiránt szeretjük hinni, hogy az idézett iszonyu nyilatkozat tartalma, egyátalában nem elve magának a római katholikus közönségnek; azt azonban, hogy a pápaságnak s az annak vakon engedelmeskedő klérusnak valósággal elve az, — határozottan megcáfolva, fájdalom! részünkről mindez ideig seholsem irodalmilag és tényleg megerősitve pedig, nagyon sok helyütt láthattuk.

Egy evang. gyászünnepély a bécsi császári várpalotában.

1874-dik évi novemberben a császári család mély gyászba borult. Egyik fenséges tagja behunyá szemét örök álomra Seelovitz-Morvaországban: Károly Ferdinánd főherceg, nemesszivü fia a győzelemdús, hős Károly főhercegnek, kinek emlékszobra a várpalota előtt áll. Károly főhercegnek kegyes neje s a most elhalt főhercegnek édes anyja, Henrietta, ausztriai főhercegné született Nassau-Weilburgi hercegné az ev. ref. egyháznak hive vala.

Miután még abban az időben nem létezett azon habsburgi házi törvény,*) melyszerint ausztriai főherceg ev. vallásu hercegnőt nőül nem vehet, ugy ő akadálytalanul élhetett az ő hitének, melyhez őszinte szivvel s egész szeretettel ragaszkodott. Minden vasárnap ott ült a fenséges asszony, I. Ferenc császár-királynak sógornéja a Dorottya-utcai ref. templom egyik páholyában, belső áhitatossággal résztvevén a nyilvános istenitiszteletben s az egész gyülekezettel az irgalmas Isten trónjához küldvén buzgó imáit. Még most is élnek Bécsben ev. hitsorsosok, akik emlékeznek az imádkozó ev. főhercegnőre és sokat tudnak beszélni az ő szives-barátságos leereszkedéséről, fáradhatlan jótékonyságáról, alázatosságáról s kedélymélységéről. Az ő gyermekeit is ritka szeretettel ölelte át. Mély fájdalmat okozott a fenséges asszonynak az ő édes any-

*) Ezen házi törvény csak 1855-ben, Mária Dorottya főhercegnő halála után hozatott. Ennek a leánya, Erzsébet, az elhunyt Károly Ferdinánd főhercegnek neje s az immár most atyátlan gyermekeknek mindakét nagyanyjok ev. vallásu volt.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

jának halála, — nem sejté, hogy az ő elválási órája is közel vala, 1829. karácsony tájban hirtelen skárlátba esett. E betegség oly hévvel ragadta meg, hogy a legvégsőtől lehetett tartani. Jámbor megadással nézett halálának elébe, magához hivatá Hausknecht superintendenst, kit különösen kegyelt s kiszolgáltatá magának az urvacsorát. Az ő fenséges férje, ki egykor hősiesen harcolt a haza javáért s most hősiesen küzködött saját fájdalmával, percre sem távozott ágya mellől, mig végre december 29-kén a beteg behunyá kedves szemeit.

A császári család nem csekély zavarba jött a tartandó gyászünnepélyre s a halott eltemetési helyére nézve.

Egy evang. gyászünnepély a császári várlakban és egy evang. hercegné a kapucinusok kriptájában ezek oly irtóztató dolgok voltak, a melyek az udvari pap és a kapucinus gvárdián fejébe sehogysem fértek. A császári családban élénk fejtegetések folytak, melyeknek Károly főherceg azon határozott kijelentéssel véget vetett, hogy ő Weilburgban Baden mellett a maga és felesége részére külön kriptát fog épittetni, ha a halottnak a császári családi kriptában helyt nem adnak. Erre Ferenc császár azt határozá; „a hol én fogok nyugodni, ott nyugodjék az én kedves sógorném is.“

Noha az ellenpárt jól tudta, hogy Ferenc császár határozottan kijelentett akaratának feltétlenül engedelmeskednie kell, azért mégis mert még egy lépést tenni annak meghiusitására. A kapucinus gvárdián megjelent a császár előtt azon alázatos megjegyzéssel, hogy a convent nincs oly helyzetben, hogy az evang. halottat kriptájába felvehesse. A császár nyugodtan s komolyan felelé: „Elhiszem, édes gvardián, hogy a conventje az én jó sógornémat nem akarja felvenni, de az én kedves sógorném velünk marad, a mint az életben is velünk volt s én még ma fogok intézkedni, hogy egész családommal önöktől kiköltözködjem; én saját kriptát épittetek magamnak, hogy ezentul senkit zavarba ne hozzak.“

Nem sokára egész alázatossággal kijelentette a gvárdián ő felségének, hogy a convent nagyon megtisztelve fogja magát érezni, ha az ev. főhercegné tetemeit kriptájába felvéteti. — Igy azután előkészületeket tettek az ev. gyászünnepélyre. — Az akkori udvari pap, Frint, később szt.-pölteni püspök, tanácskozásokat tartott Hausknecht superintendenssel s mindenféle kigondolható kifogásokat tett s akadályokat gördített utjába. Hausknecht mindezeknek ellenébe egész nyugalommal az ev. egyház szertartási rendszabályát állitotta, mely is a következő vala: megáldani a hullát a gyászháznál s elkisérni az örök nyugalom helyére.

A hullát azután a várlak egyik teremében, a lovagterem alatt, gyászállványra helyezték, az összes ág. és helv. hitv. papság ornátusban jelent meg december 31-én s Hausknecht superintendens megható gyászbeszédet tartott a koporsó előtt. Ezek után az ev. papság visszavonult s Hausknecht kocsin kisérte a hullát a császári kriptába a kapucinusoknál. Itt csendes imát mondott, semmi hallható szó nem hangzott vissza a komor sirboltban, csak ajkainak mozgása árulá el, hogy a szeretet Istenéhez imádkozott. Ez volt az egyik concessio a türelmetlenkedő udvari pap irányában, a másik concessio pedig — „a szent béke kedveért“ — abban állott, hogy a superintendens a kriptában köpönyeget vett fel az ev. ornátus fölé, „miután ugyis zord téli nap volt.“

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Ugy gondolták, hogyha már egyáltaljában meg kell engednünk, hogy ev. pap lépjen a kapucinus kriptába, legalább számüzve legyen e helyről az evang. egyház jelvénye. — O sancta simplicitas!

R. K.

Adat a fülbegyónás történetéhez.

Egy párizsi ev. pap a következőket irja: „Keresztelést jelentettek be nálam s én templomba mentem, hogy azt végezzem. Nagyot bámultam, midőn a gyermeknek atyja kijelentette, hogy ő színész és katholikus s hogy a keresztszülők szintén színészek s katholikusok. „Akkor hát — kérdem — a gyermeknek anyja protestáns?“ Nem, — felelé — az anya is katholikus, de mi mindketten óhajtjuk, hogy gyermekünk az ev. vallásban kereszteltessék és neveltessék. Midőn ennek az okát kérdém, a teljes meggyőződésnek hangján válaszolá: A gyermek leány és mi nem akarjuk, hogy a fülbegyónásnál oly dolgokat halljon, melyeket a leánynak tudni nem kell. A keresztszülők fejbiccentéssel megerősitették e szavakat. „Óh — folytatá az atya — rólunk színészekről azt hiszik közönségesen, hogy nekünk nincs vallásunk, de az nem igaz, mert máskülönben nem hoztuk volna ide a gyermeket megkeresztelés végett; mi csak oly papokról nem akarunk tudni semmit, a kik indiskrét kérdéseik által a legaljasabb erkölcstelenségekkel ismertetik meg a fiatal leányokat.“

R. K.

A pápák és a biblia.

IX. Pius sokszorosan hivatkozik legujabb körlevelében a bibliára; nem lesz azért érdektelen hallani, hogy mit gondolnak s mit mondanak voltaképen a pápák a bibliáról. Halljuk hát csak a reformátió utáni pápákat. IX. Inozentius megparancsolá 1687., hogy mindenki bibliáját kiadja a helybeli papnak — megégetés végett, XI. Clemens kárhoztatta 1713. egy bullában Quesnel jansenistának azon állitását: hasznos és szükséges mindenkire nézve minden időben és minden helyen a szt. irást tanulmányozni, XIII. Clemens gályarabsággal fenyegette mindazon laikusokat, a kik a bibliát olasz forditásban olvasni merészlik. VII. Pius azt mondja 1816. egyik bullájában: hogy ő meg van renditve a szentirás terjesztése által s e terjesztést kijelenti a legravaszabb bünténynek, mely által a vallásnak valódi alapjai aláásatnak, pestisnek a melyet gyógyitani s irtani kell, a hit megfertőztetésének mely felette veszedelmes a lelkeknek. Mert a tapasztalás bizonyitja, hogy az anyanyelven terjesztett szentirás sokkal több átkot mint áldást hoz a világra. Ugyanezen pápa kibocsátott 1819 egy bullát a biblia terjesztéséről az irlandi iskolákban s konkoly magvának nevezi azt, mely által már korán ragad a romlott tan átkos mérge a gyermekekre. XII. Leo pápa kiadott 1824 egy körlevelet s beszél abban bizonyos társulatról, mely közönségesen bibliatársulatnak neveztetik s az egész földön el van terjedve; a protestáns bibliát pedig az ördög evangyéliomának mondja. Az őt követő XVI. Gergely pápa kibocsátott 1844 május 8-án egy átokbullát a bibliatársulatok ellen, melyben azt mondja: „valamennyi bibliatársulatot kárhoztatunk apostoli tekintélyünknél fogva.“

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Ugyanazon tekintélynél fogva parancsolja a papoknak, hogy a hivek kezéből kiragadják a bibliákat. Végre a mostani Pápa IX. Pius azt mondja 1850 január havában kihocsátott körlevelében: A szentszék által rég elkárhoztatott bibliatársulatok oltalma alatt nem átallják a népnyelvre leforditott bibliákat a fenálló egyházi rendszabályok kikerülésével terjeszteni. Hamis ürügyök alatt ajánlgatják a hiveknek annak olvasását. Ti, tiszteletes testvérek, bölcsen belátjátok miszerint egész éberséggel és buzgósággal igyekezni kell, hogy a hivekben szent borzalmat ébresszünk az ily mérges olvasmány ellen.

Ezen nyilatkozatok szerint tehát nincs a világon veszedelmesebb könyv mint a biblia, a melytől méltán és természetes utálattal el kell fordulni. A római egyház nem meri a szentirás tekintélyét megtagadni, de a reávaló nyilt hivatkozást nem engedi s azért nem is adja azt tagjainak kezébe. s módnélküli merészségének dacára reszket a szentirás itéletétől, jól tudván, hogy abban meg nem állhat s ekkép is kénytelen akaratja ellenére a biblia majestásának hódolni. Mindent megtett, hogy e könyvet az abban foglalt kincsekkel együtt a világból kiszoritsa — s még nem sikerült nem is fog neki sikerülni soha. Mert azt mondja az Ur: Ég és föld (és Róma is) elmúlnak, de az én igém el nem mulik soha. Rimler Károly.

Zsidókeresztelések Poroszhonban.

Poroszhon régi nyolc tartományában az ev. egyházba áttért: 1816—1843=3, 273 zsidó; Sziléziában: 1816—1843=714.
„ „ „ „ „ „ „ „ „ „ 1843—1870=324.
össz: 1041.

1843—1874-ig hiányoznak az adatok, de tudva van, hogy 1873-ban Berlinben áttért 48 zsidó s igy a fentebbi számokkal összesen: 4362; ezek már együttvéve tekintélyes egyházat képeznének.

A londoni missióból.

A londoni társulat jelenleg 32 állomást tart fen a keresztyénség terjesztése végett a zsidók közt; 25 van Európában mert itt legszámosabbak a zsidók (körülbelöl 5 mill.) 3 Ázsiában és 4 Afrikában. Ezekben működik összesen 119 személy, t. i. ordinált és nem ordinált missionárius, ügynökök, kolportőrök, iskolatanitók és tanitónők, felolvasók stb. 1873-ban terjesztettek 17,332 ó és uj testamentomi példányt, 669 ujtestamentomi iratot Biesenthal commentárjával, az angol imakönyvet különféle nyelveken 212 p. missiói könyveket és tractátusokat több mint 100,000 16 nyelven. 1816 óta a londoni missió által közvetlenül 3,432 zsidót térittetett meg.

Könyvészet.

A hozzánk beküldött irodalmi jelenségek közül ezuttal a következőkről tehetünk jelentést:

Kohlbrügge, Mennyei lépcső. Egyházi beszédek. Forditotta Rác Károly, kiadta Dr. Böhl Eduard. III-dik füzet. Sáros Patak. 1876. 8 r. VIII. 156 l. Ára 1 f. 20 kr. — E füzet Kohlbrüggétől tiz egyházi beszédet tartalmaz, amelyeket tanulmányozás végett ismételve ajánlunk a lelkésztársaknak, mert igen nagy szükségünk van arra,

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

hogy ne csupán magunknak és e világnak bölcseségét, hanem a Krisztust és az ő evangyéliomát predikáljuk. E részben egyik követendő példány lehet előttünk Kohlbrügge is.

Egyházi beszéd, melyet elmondott Székesfehérvárott, 1876. junius 11. kerületi gyülés alkalmával Nagy János n. sarlói ref. lelkész és barsi esperest. Kinyomatott a kerület határozata folytán. Pápa 1876. 8 r. 16. l. — Evangyéliomi pozitiv alapon álló jeles egyházi beszéd l. Tess. I. 21. felett.

Thomas Carlyle. Eine kurze Übersicht seiner Philosophie. Inaugural — Dissertation der philosophischen Fakultät zu Jena, zur Erlangung der Doctorwürde vorgelegt von Franz Márk, Cand. theol. aus Csenger-Ujfalu in Ungarn. Jéna. 1876. 8 r. 32. l. — Érdekes tartalmu jeles értekezés, amely vonzó modorban rajzolja a világhirü angol iró bölcsészeti irányzatát. Adja Isten, hogy derék ifju bölcsészettudorunk, több kortársaival együtt, huzamos időn keresztül s nagy sikerrel munkálkodhassék a hazai protestáns theologiai irodalom mezején is! Mily boldogok ifjaink, hogy előttök még évtizedek állanak, amelyek alatt mélyreható nagyszerü tanulmányokat végezhetnek s az elárvult szegény magyar protestáns egyház ügyének a tudományok tisztes mezején is nagymérvü szolgálatokat tehetnek. Ohajtjuk, hogy pályájokat ne zaklassa folytonos belviszály és keserü harc, mint a mienket már vénülőkét, akiknek kezéből maholnap kiesik a fegyver és vándorbot!

Figyelő. Irodalomtörténeti közlöny. Szerkeszti Abafi Lajos. I-sö kötet. 1-sö és 2-dik füzet. 1876. julius, augusztus. Budapest, kiadja Aigner Lajos, IV. Váci utca. 18. 8 r. 1—128 lap. Igen gazdag tartalmu folyóirat, melyben reánk protestánsokra nézve is, érdekes emlékek és vonatkozások fordulnak elő. Méltó az egyházi s iskolai körök s könyvtárak figyelmére. Előfizetési ára egész évre 8 frt, félévre 8 frt.

Az iskolai takarékpénztárak és a paedagógia. Megtöldva az iskolai takarékpénztár legcélszerübb kezeléséről szóló utasitással. Irta Lewin Jakab, a budapesti kereskedelmi akademia igazgatója, Budapest. 1876. 8 r. 83—102 l.

Miről szól a közegészségügyi törvény? Irta és a debreceni orvos-gyógyszerész-egylet 1876. május 26. tartott ülésében előadta Dr. Zelizy Dániel. Debrecen, 1876. 28 l. A népiskolákat s tanitói és lelkészi szeminariumokat is érdeklő jeles dolgozat.

Értesitvény a reformátusok debreceni főiskolájában lévő akademiai tanfolyamokról, az 1875—6 tanévről. Szerkesztette Tóth Sámuel akad. igazgató tanár. Debrecen, 1876. 8 r. 156 l. — Közölvék benne a négy uj jogtanár beigtatása alkalmával mondott beszédek és székfoglaló értekezések is. A tanulók száma a második félévben: theologus, ide értve a pályavégzett 15-t is, összesen 104; legtöbb az első éveseké: 37, legkisebb a 3-madéveseké: 14. Jogászok öszvesen: 108; legtöbb az első éveseké: 38, legkisebb a negyedéveseké: 17. Magánjogtanuló 9. A jogászok száma jóval felyülmulja a theologusokét. — A tudományos pályázatok eredménye épen nem valami örvendeztető.

Jelentés a sárospataki ref. főiskola (akadémia és gymnázium) állapotáról, az 1875—6 iskolai évben. Összeállitották Antalfi János

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

akadémiai, Tarnócy Tivadar gimnaziumi igazgatók. XX. évfolyam. Sáros Patak. 1876. 8 r. 66 l. — Az akadémiai igazgató hivatalos jelentésen s a szokott statisztikai közleményeken kivül tartalmazza Tarnócy Tiv. ily cimü értekezését: Eszmecsere a magyar irodalomtörténeti oktatás felett középtanodáinkban. A theologus hallgatók száma 62, a bölcsészetieké 24, a jogiaké 68. Gymnáziumi tanulók száma, a 8 osztályon kivül ideértve a progymnáziumot is, a második félévben öszvesen 531 vólt, legtöbb az első osztályban: 106, legkevesebb a 8-dikban: 34. A pályázatok eredménye a theologiai szakban örvendetes, a többiben csekély.

A kiskunhalasi helv. hitv. lyceum értesitője, az 1875—6 tanévről. Szerkesztette Péter Miklós igazgató tanár. Kecskemét. 1876. 4 r. 17 l. A tanulók száma öszvesen 107. Legtöbb a bölcsészeti első vagyis gymn. VII-dik osztályban, t. i. 17; legkevesebb a VI-dik osztályban: 8. Református öszvesen 59; magyar 101.

A csurgói ref. nagy gymnázium értesitője, az 1875—6 iskolai évről. Kiadta Héjas Pál igazgató. Nagy Kanizsa. 1876. 4 r. 16 l. A tanulók száma az év végén a hat osztályban öszvesen 153, református 84, magyar 151. Legnagyobb a szám a 3-dik osztályban t. i. 35, legkisebb az 5-dikben, t. i. 7.

A losonci magyar királyi államgymnázium hatodik évi értesitője. 1875—6. Losonc 1876. 8 r. 38 l. A szokott cikkeken kivül tartalmazza Ambrus Mór értekezését: Rádai Pál XVIII. századbeli vallásos lantos költő. A tanulók száma a tanév végén, 4 osztályban öszvesen 134; legkevesebb a 4-dikben: 18, legtöbb az 1-sőben 58. Magyar 131; róm kath. 42, református 15, ág. hitv. 27, zsidó 50.

A debreceni városi főreáltanoda értesitője, az 1875—6 tanévről. Közli Gelencei Pál igazgató. Debrecen, 1876. 8 r. 44 l. — Beczner Frigyes a magyar nyelv és irodalom tanitásáról értekezik benne. A bejegyzett tanulók összes száma 108 vólt, közülök református 44, római katholikus 30, agost. hitv. 5, gör. kath. 1, zsidó 28. Az év végén maradt öszvesen 91 nyilvános tanuló; számuk legtöbb az 1-ső osztályban 33, legkisebb a 4-dikben t. i. 3. Aligha helyeselhető, hogy vallástan mindenik osztályban, hetenkint csak egy órán adatik elő s a protestáns tanulóknak folyvást nincs állandó vallás tanáruk. Az egy óra, csekély nézetünk szerént nagyon kevés; elmulhatlanul kellene legalább 2-nek lenni, sőt ami viszonyaink között a protestáns tanulókra nézve még ez is kevésnek mondható; mert azt talán emliteni sem kell, hogy nálunk ahol a vallás nem pusztán vágy jó részben ceremonia, hanem kitünő mértékben ösméret s egyéni hit s meggyőződés tárgya is, több időt kell annak oktatására forditni mint másutt. Egyáltalában nem lehet gondolni, hogy kellő vallásos ösmerettel, tájékozottsággal és jellemmel birjon a reáliskolákban tanult oly magyar protestáns iparos, mérnök stb, aki a vallástudományból hetenként csak egy órát tanult. Aztán ne feledjük azt sem, hogy a vallás, nemcsupán egy tantárgy a többi tantárgyak között, mint pl. a francia nyelv stb. hanem egyszersmind a leghatalmasabb nevelési s jellemképzési eszköz is; — oly valódi paedagog tanárra kellene tehát azt bizni, aki ugyancsak ember a gáton! Egyébiránt. amit most röviden felemliténk, az nem csupán a debreceni reáliskolára, hanem kisebb nagyobb mértékben több felekezeti s épen debreceni ref. tanintézetre is alkalmazható.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

Értesitvénya debreceni helv. hitv. egyház nyólc osztályu leánynevelő intézetében az 1875—6 tanévről. Közli Dócy Gedeon igazgató. Debrecen, 1876. 8 r. 16 l. Tanulók száma a 8 osztályban összesen 119; legtöbb az 5-dikben, t. i. 30, legkisebb a 8-dikban t. i. 5. Református 73, róm kath. 30, ágost hitv. 10, móz. vall. 6. Itt sincs állandó és rendes protestáns vallástanár. Hogy a római katholikus klérus a leánynevelő intézetekbe rendszerént valamely káplánját küldi be vallástanárnak, azt önmagával és vallásával egészen következetesen cselekszi; de, hogy mi protestánsok is épen azt teszszük, — azt helybenhagyni nem lehet. Tekintélyes paedagogok műveiben olvasható azon alaptétel, illetőleg intés, hogy leánynevelő intézeteknek, különösen felsőbb osztályaiban nőtlen fiatal ember soha tanitó nem lehet; még Franciaországban is általános rendtartás, hogy ha szükségből, fiatal ember tanit valamely órán, vele együtt mulhatlanul bemegy az igazgató vagy egy tanitónő is. Nálunk magyar reformátusoknál pedig, talán nem lenne nehéz kánont s egyházkerületi végzéseket is idézni, melyek kimondják az elvet, hogy leányok tanitója csak nős férfi lehet. Távol van tölünk minden egyéni célzás és gyanusitás. Honny soit qui maly pense!

A nagyváradi római katholikus népiskolának hetedik értesitvénye az 1876. tanév végén. Nagyvárad. 1876. 8 r. 43 l. Ebből egy dolgozat áll Jakobovics Dezsőtől: Miért nem voltál iskolában? Az egész füzet a váradi r. k. népiskolák kitűnő virágzására mutat. Igenszép és dicséretes dolog, hogy a tanitók, kik voltaképen csak hatan vannak s ezek közül is egy, rajz — egy pedig énektanitó, — rendes önképzőkört alkotnak, amelyben a mult iskolai év folyamán tiz külön paedagogikai értekezést irtak, olvastak és tárgyaltak. Hát a mi nagynépességű és tekintélyű ekklésiáink számos tanitói és tanárai miért nem tesznek minél több helyütt igy? Megjegyzendő, hogy az itt szóban lévő népiskolán kivül, amely tiszta fiiskola van Váradon a római kathólikusoknak még több más népiskolájok is; — van ott a görögkeletieknek s evangelikusoknak is saját felekezeti iskolájok, csak a zsidóknak és reformátusoknak nincs. Ezek a felekezeti jellemmel nem biró községi iskolába küldik gyermekeiket, — s vajjon a reformátusok, miféle vallásos elvből, és meddig még? Ugy látszik, azonban, hogy a létező magán tanintézetek közül egy vagy kettő a zsidóké. Érdekes, hogy a nagy-váradi elemi iskolások összes száma jelenleg 3849 s ezek közül csak 1707 jár aközségi iskolába; tehát itt is nyilván a többség sérelmével és akaratja ellenére de mégis egyrészben annak költségén is áll fen a községi iskola!

Épen e percben érkezett:

A szathmár-németii h. h. gymnázium hatodik évi értesitője az 1875—6 tanévről. Szerkesztette Szathmári Sámuel ez évi igazgató Szatmártt. 1876. 8 r. 29 l. A tanulók száma az év végén, a hat osztályban vólt öszvesen 189, legtöbb az első osztályban, t. i. 56, legkevesebb a hatodikban t. i. 14.

Köszönettel vettük a hegyaljai ágost. hitv. egyházmegye 1876. jul. 11 — 12-dik gyülési jegyzőkönyve azon nyomtatott mellékletét amely „Indokolt javaslat a magyarhoni ágost. hitvallásu evang. egyházegyetem által Pozsonyban felállittatni szándékolt theologiai akadémia

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429

tárgyában". Üdvözöljük e tervet s ohajtjuk, hogy a létrejövendő intézet a valódi theológiai tudományosságnak egyik hatalmas gyámola és fejlesztője legyen hazánkban, ahol az anyagi érdekeknek s vallási közönyösségnek vagy egyenes hitetlenségnek szolgáló irodalom s intézmények, a legközelebbi egypár évtized alatt nagy lendületet nyertek; ellenben, az élet fensőbb és nemesebb érdekeinek szolgáló irodalom, mint pl. a bölcsészeti és protestáns theologiai stb. folyvást nagy elmaradottságban sinlenek.

Az alsó nógrádi ágost. hitv. evang. papi testület f. évi május 30-diki értekezletének nyomott jegyzőkönyvét szinte köszönettel vettük. Határozatilag kimondatik itt, hogy az értekezlet nem azonosithatja magát a protestáns egylettel, melynek konfessziója nincs, és hogy „kebelében a hitbeni tétovázás s a konfesszió nélküliség után való vágyódás ellen bárhonnan jőne is az, határozottan tiltakozik". Nagyon jó helyen tapintott az értekezlet a protestáns egylet kecses alakjára s deli termetére; valóban igen érdekes vólna már látni a magyar modern protestáns hitvallást, amelyet per se zsidók, római katholikusok, görög keletiek stb. stb. egyiránt elfogadhatnának. — Szabad legyen még felemliteni, hogy azt már némi ártatlan mosolygással olvastuk, hogy az értekezlet jegyzőkönyvének 10-dik pontjában, a Szuperintendens „főpásztor ur"-nak neveztetik. A szentirás nyelvén és elvei szerént, főpásztor csak egyedül az Ur Krisztus; a mi szuperintendenseinkre nem kell e cimet ruházni: mert ők, ha pásztorok, csak anyiban azok, mint bármelyik rendes pap, pásztorok pásztorainak, vagy több gyülekezetek lelkipásztorainak minálunk semmiképen nem tarthatók; — hivataluknak alapja nem valami különleges ordo, hanem egyházjogi, merőben emberi, s épen nem isteni eredetű, mint maga a pásztori hivatal. Egyébiránt a szuperintendens cimére nézve, még nálunk puritán presbyterianus reformátusoknál is, maholnap valóságos embarras de richesses áll be. Hallhattunk s olvashattunk már püspök-öt, a püspök-öt, intéznök-öt, moderator-t stb. s ha az elsőt már csakugyan erősen bevéve a szuperintendens-t mellőzni akarjuk: akkor következik, hogy mellőzzük a szuperintendentzia vagy egyházkerület nevezetet is, hanem mondjunk és irjunk egyszerüen csak püspökség-et, pl. „a tiszáninneni református püspökség" Mily hü nevezet lenne ez, kivált ott a multakhoz! stb. Nem lenne rosz, ha valaki komoly nyomozás tárgyává tenné s megálapitaná, hogy törvényesen és diplomatice mi cim illeti tehát legjobban a magyarországi evangelikus szuperintendenseket; az erdélyi református püspököt ide nem értve, mert ha jól tudjuk, annak e cime kérdés alá nem jöhet.

Bodnár Zsigm. Dr. Kiss Áron és Id. Szinyei József urak Pesten aláirási ivet nyitottak „A magyar irók levelei" cimü vállalatra, amely két sorzatot foglal magában, „az első a XVI-dik századtól a XVIII-dik második feléig terjed, a másik innét kezdve indul (és megy) egész odáig, a meddig a kellő kimélet engedi". Egyelőre a második sorozat indittatik meg. Egy, 20—25 ivre terjedő kötet ára 3 frt. Évenként két három kötet fog megjelenni. A pénz Budapestre Id. Szinyei József urhoz az egyetemi könyvtár épületébe küldendő. Ajánljuk ez érdekes vállalatot az illető körök pártfogásába.

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár helyrajzi szám: 114.429